Смок і Малий (Смок і Куций)

ІСТОРІЯ МАЛЕНЬКОГО ЧОЛОВІЧКА

I

— І чому ти такий затятий? — бурчав Малий. — Боюсь я цього льодівця. Кожен зламає собі зуби об нього.

Смок весело засміявся й звів очі на блискучого льодівця, що звисав над долиною.

— Зараз уже серпень, — заперечив він, — два місяці, як коротшають дні. Ти розумієшся на кварці, а я ні. От і шукай свою жилу, а я піду добувати їжу. Бувай. Повернусь завтра ввечері.

І пішов геть.

— Чує моє серце, що станеться біда! — гукнув Малий навздогін.

Але Смок тільки зареготав у відповідь. Він йшов вузькою долиною, іноді втираючи піт з чола. Ноги його приминали стиглу гірську малину та ніжну папороть, що її випестило сонце поміж латками криги.

Напровесні вони з Малий піднялись вгору Стюартовою річкою і довго кружляли в дикому хаосі гір та ущелин, шукаючи озеро Несподіванок. Всю весну й половину літа блукали вони даремно, і коли вже хотіли вертатися, перед ними раптом заблищало невловиме озеро з золотим дном, що вабило й дурило цілі покоління шукачів. Отаборившись у ветхій хижі, що її Смок знайшов ще за перших одвідин, вони зробили три відкриття: по-перше, важкі самородки товстим шаром укривали дно озера; по-друге, золото можна було б дістати в мілких місцях, якби не

смертельно холодна вода, і, нарешті, осушити його неможливо самим, та ще й під кінець короткого полярного літа. Знаючи, що тяжкі шматки золота не могли піти далеко за водою, вони почали розшуки головної жили. Вони перейшли великий льодовик, що звисав над південним берегом, і заглибились у заплутаний лабіринт маленьких долин та ущелин, якими тепер або колись найпримхливішими шляхами збігали в озеро гірські річки, а не витікали з нього.

Долина, якою йшов Смок, поступово ширшала, але в самому низу сходила нанівець поміж двома крутими стінами і третьою, глухою, яка стояла впоперек. Тут, в уламках цієї розбитої скелі, струмок зникав, знаходячи, очевидно, собі шлях під землею. Смок виліз на скелю і побачив під собою озеро. Дивно: це озеро не було синє, як інші гірські озера, його яскраво-зелений, наче пав'ячі пера, колір свідчив, що воно мілке. Значить, його можна осушити. Навкруги вставали гори з крижаними верхів'ями, найхимерніших форм і обрисів — дикий камінний хаос, земля, що пішла шкереберть, як на гравюрах Доре. Все це було так казково і фантастично, що Смоку навіть здалося, ніби перед ним не частина нашої розумної планети, а якийсь космічний гротеск. В ущелинах була сила льодівців, здебільшого маленьких, і, коли Смок роздивлявся навкруги, один з них, на північному березі, з грюкотом обірвався й розсипався на друзки. По той бік озера Смок побачив кілька сосен та маленьку хижу. Здавалося, туди не більше як півмилі, але він знав, що не вбереш і в п'ять. Смок глянув уважніше і помітив дим, що йшов з димаря. "Отож, хтось зробив несподіванку, знайшовши озеро Несподіванок", — подумав Смок і, повернувши на південь, почав дертися на крутий схил.

З верхів'я він спустився в маленьку долину. Тут було гарно: пахли квіти, в повітрі ліниво гули бджоли. І взагалі ця долина поводилася розсудливо: як і годиться, вона вела до озера. Та за якихось сто ярдів вона раптом кінчалася стрімкою скелею заввишки не менш ніж тисячу футів — зі скелі падав потік, повитий запоною туману.

І тут Смок побачив ще одну цівку диму, що повільно стелилася в промінні сонця над виступом скелі. Зайшовши за ріг, він почув легкий брязкіт по металу і у такт ударам веселий свист. Потім побачив чоловіка з перевернутим чоботом між коліньми. Той забивав цвяхи в підошву.

— Здорові! — привітав його незнайомець, і Смок одразу ж відчув приязнь до нього. — Зараз закусимо! Ось кава, холодні оладки та в'ялене м'ясо.

— Залюбки до вас приєднаюсь, — проказав Смок, сідаючи. — Останніми днями я майже нічого не їв. А он в тій хаті знайдеться щось попоїсти.

— По той бік озера? Я саме туди прямував.

— Здається, озеро Несподіванок трохи заселяється, — мовив Смок, жадібно допиваючи каву.

— Це ви жартуєте? — спитав чоловік, і подив відбився на його обличчі.

Смок засміявся.

— Так воно з усіма. Бачите он ті високі виступи на північному заході? Звідти я вперше побачив його. І цілком несподівано. Раптом угледів усе озеро. А я вже й облишив його шукати.

— Так само й я, — сказав незнайомий. — Учора вирішив іти назад до річки Стюарт, коли наскочив на це озеро. Де ж годі Стюарт? І де я був весь час? Якби ви не прийшли… Як вас звати?

— Беллю. Кіт Беллю.

— О, знаю! — Очі його радісно засяяли, і він гаряче потис Смокові руку. — Я багато чув про вас!

— Мабуть, стежили у газеті за кримінальною хронікою? — пожартував Смок.

— Ні, — засміявся той і покрутив головою. — Тільки за останніми подіями на Клондайку. Ви давно не голились, а то я зразу пізнав би вас. Я теж був в "Оленячому Розі", коли ви всіх обдурили на рулетці. Моє прізвище Карсон. Енді Карсон. Мені навіть бракує слів, щоб сказати, який я радий вас зустріти.

Це був маленький чоловічок, жилавий, міцний, з швидкими чорними очима. Одразу було видно, що він славний хлопець і хороший товариш.

— Оце й є озеро Несподіванок? — пробубонів він, не ймучи віри.

— Воно самісіньке.

— І дно його купається в золоті, як млинець у маслі?

— Так. Ось і вам трохи цього масла, — Смок поліз у кишеню і витяг шестеро самородків. — Це зразки. Вам слід лише пірнути на дно і загрібати їх жменями. А потім бігти з півмилі, щоб знову зігрітися.

— Оце так. Значить, ви випередили й мене! — жартівливо озвався Карсон. Але було помітно, що він засмутився. — А я думав, що вигребу для себе геть усе. В усякому разі хоч подивився — і то розвага.

— Розвага! — вигукнув Смок. — Та коли нам пощастить дістатися дна, то сам Рокфеллер здаватиметься старцем порівняно з нами.

— Але це ж ваше, — зауважив Карсон.

— Отакої! Відколи шукають золото, ніхто ще не знаходив такого багатства. Тут буде й вам, і мені, та й усім тим, хто докладе сюди праці. Коли скласти докупи всю Бонанзу та Ельдорадо, то вони не будуть варті й півакра цього озера. Але як осушити його? На це потрібні мільйони. Одного тільки я боюсь: тут стільки золота, що, коли ми не контролюватимемо його видобуток, воно упаде в ціні.

— І ви хочете мене… — почав здивований Карсон.

— Так, я радий буду взяти вас у компаньйони. Це забере рік або два і силу-силенну грошей. Але я певен, що озеро можна осушити. Я роздивлявся. Нам потрібні будуть тисячі людей, які згодяться працювати за платню. Ціла армія. А головне — кілька чесних хлопців для початку. Ви пристаєте?

— Чи пристаю я? Хіба цього не видно? Я вже почуваю себе таким багатим, що навіть боюся переходити цей льодовик. Це було б глупством скрутити зараз собі в'язи. Хотів би я мати більше цвяхів. Я саме забив останнього, коли ви прийшли. А як у вас? Дайте, гляну.

Смок підняв ногу.

— Зовсім стерлись! Підошва гладенька, як дзеркало, — вигукнув Карсон. — Видно, чимало довелося човгати! Зачекайте хвилинку, я витягну трохи своїх і віддам вам.

Смок і слухати не захотів.

— Навіщо? У мене є футів сорок кодоли. Я її сховав у тому місці, де ми з товаришем переходили минулого разу. А з мотузом надійніше.

II

То був важкий шлях. Сонце сліпуче сяяло на крижаній поверхні.

Смок і Карсон, мружачись, обливаючись потом, ледве зводили дух. Лід був помережаний безліччю щілин та розколин, і за годину небезпечної праці вони посувались не більш як на сотню ярдів. О другій годині дня, спинившись біля калюжі, що утворилася на кризі, Смок запропонував одпочити.

— Де там ваше м'ясо? — запитав він. — Давайте пожуємо. Я довго сидів на голодній пайці, і мені вже ноги не несуть. До речі, ми перейшли вже найгірше місце. Через ярдів триста дійдемо до скелі, а нею легко сходити. От лише дві капосні розколини та ще ота, що веде вниз до пагорка... Там був колись досить благенький крижаний місток, але ми з Малим переходили його.

За їжею вони познайомилися ближче, і Енді Карсон розповів свою історію.

— Я знав, що знайду озеро Несподіванок, — бурмотів він, напхавши повен рот. — Я мусив його знайти. Бо я проґавив французьке узгір'я, Великий Скукум та Монте-Крісто. Лишилося тільки озеро Несподіванок або — геть усі мрії! І ось я тут. Моя дружина знала, що мені пощастить. Я і сам не здавався, але куди мені до неї. Вона — козир-жінка, одчайдушна, настирлива, ніколи не журиться. Єдина жінка, на яку можна покластися, як на кам'яну гору. Ось погляньте.

Він вийняв годинника, клацнув кришкою — і Смок побачив два усміхнені дитячі личка.

— Хлопчики?

— Хлопчик та дівчинка, — гордо відповів Карсон. — Хлопчик на півтора року старший. — Він зітхнув. — Вони могли б бути трохи більшими, але довго мусили ждати. Бачите: вона була хвора. Легені. Але здаватися не хотіла. А що ми в цьому тямили? Я був службовцем на залізниці, коли ми побралися. Всі в її родині були хворі на сухоти. Лікарі

ж не дуже тоді розумілися на сухотах. Вони казали: це спадкове. Всіх жінчиних родичів уразила ця хвороба. Передавали її одне одному, навіть не знаючи про це. Думали, що народилися з нею, що вже така їхня доля. Вона та я жили разом з родиною перших два роки. Я не боявся. В моєму роду не було туберкульозу. Але й я захворів. Це примусило мене замислитися. Значить, воно заразне. Я заразився, дихаючи одним з ними повітрям. Ми побалакали про це з дружиною. Тоді я одмовив домашньому лікареві і звернувся до спеціаліста. Він сказав мені те, до чого я й сам додумався, і порадив нам оселитися в Арізоні. Ми одразу й поїхали. Ні грошей, ні майна. Я став за вівчаря, а її залишив у місті. Але то місто хворих на легені.

Звичайно, живучи на чистому повітрі, я почав одужувати. Вдома я не бував по кілька місяців, але щоразу помічав, що жінці стає дедалі гірше. Тоді я витяг її звідти, і вона теж пішла вівчарити. Чотири роки, взимку і влітку, в холод і спеку, в дощ, сніг і мороз, у найбільшу негоду ми ніколи не спали під покрівлею, бо мандрували весь цей час. Побачили б ви, як ми змінилися — засмагли, аж чорні та худі стали, як ті індійці, міцні, як невичинена шкура. Нарешті нам здалося, що ми вже видужали, і ми повернулись до Сан-Франціско. Але радість була передчасною. Незабаром у нас обох пішла горлом кров. Ми кинулись знов до Арізони, до овець. Ще два роки там прожили. Це й врятувало нас. Зовсім одужали. А її родина перемерла. Не хотіли слухати нас.

Тоді ми зрозуміли, що в місті нам жити не можна. Довго тинялися по березі Тихого океану. Нам сподобався Південний Орегон. Оселилися в долині річки Гри, розвели садок. Там на яблуках можна розбагатіти, тільки ніхто цього не знає. Я придбав трохи земельки, як орендатор, звичайно, по сорок доларів за акр. За десять років вона коштуватиме п'ятсот.

Ми трохи набралися лиха. Треба грошей, а у нас ні цента за душею. Треба будувати хату й повітку, купити коней, плуг і таке інше. Вона стала за вчительку в школі, працювала там зо два роки. Потім знайшовся хлопчик.

Якби ви бачили ті дерева, що ми посадили! Сто акрів гід ними. Тут саме приспіла пора платити борги. От чому я й опинився тут. Вона теж була б зі мною, якби не малеча та яблуні. Вона працює там, а я тут, майбутній мільйонер, дідько мене візьми!

Він веселими очима глянув на зелену воду озера за сліпучою смужкою криги, потім ще раз подивився на фотографію.

— Так, оце то жінка, — сказав він, — завжди візьме своє. Не захотіла помирати, хоч од неї лишалася сама шкіра та кістки, коли пішла пасти вівці. Вона худа й тепер. Ніколи не буде гладкою. Але й такою вона мені подобається більше за всіх жінок на світі. Коли я повернуся і наші яблуні почнуть родити, а малеча піде до школи, ми поїдемо з нею в Париж. Я не високої думки про це місто, але вона мріє про нього все життя.

— Що ж, тут вистачить золота й на Париж, — сказав Смок. — Треба тільки докласти рук.

Карсон кивнув головою, і очі йому заблищали.

— А знаєте, наш садок найкращий на всьому узбережжі Тихого океану. І клімат чудесний. Наші легені ніколи більше не хворітимуть. Якщо ви здумаєте осісти, загляньте спершу в нашу долину. А як там можна рибалити! Чи вам коли щастило спіймати тридцятип'ятифунтового лосося на звичайнісіньку вудку? Там чудесно друже далебі, чудесно!

III

— Я легший за вас на сорок фунтів, — сказав Карсон. — Пустіть мене вперед.

Вони стояли на краю розколини. Вона була величезна, не менше ста футів завширшки і, напевне, утворилась дуже давно — її стіни

підтанули, з'їдені часом. В тому місці, де стояли Смок і Карсон, стіни цієї крижаної безодні з'єднувала, ніби міст, величезна брила щільного злежалого снігу, що наполовину взявся льодом. Не то що дна розколини, а навіть краю цього містка не можна було побачити. Міст цей танув на очах, кришився і міг завалитись щохвилини. Білі смуги свідчили, що недавно одірвались чималенькі шматки, і, навіть, коли Смок з Карсоном стояли і дивилися на нього, впала снігова брила вагою не менше півтонни.

— Кепська справа, — сказав Карсон, похмуро хитаючи головою. — Кепська. До того ж, я тепер мільйонер.

— Але ми мусимо перейти, — наполягав Смок. — Ми майже біля мети, Не можемо ж ми тут, на кризі, стовбичити цілу ніч. А іншого шляху нема. Ми з Малим все оглянули на милю довкола. Правда, міст був тоді у кращому стані.

— Треба йти поодинці. Я — перший, — Карсон узяв від Смока кінець змотаної кодоли. — А потім ви. Я візьму кодолу і кирку. Ану лишень, допоможіть мені спуститися.

Повагом, обережно він ковзнув униз, до мосту, і зупинився, щоб остаточно приладнати все до небезпечного переходу. На спині в нього був клунок. На плечі він намотав кодолу, прив'язавши її одним кінцем до пояса.

— Я віддав би зараз половину своїх мільйонів, щоб хтось миттю збудував тут міст, — сказав він, але його весела усмішка свідчила, що це тільки жарт. Потім він додав — Усе буде гаразд. Я перелізу не гірше за кота.

Киркою та довгою палицею він користувався, як той акробат Ось він спробував ступити крок, але враз відсмикнув ногу: видно було, що боровся зі страхом.

— Краще б мені лишитися бідарем, — посміхнувся він. — Якщо я дістану свої мільйони, то вже ніколи не буду цим займатися. Надто це небезпечно.

— Нічого, — підбадьорював його Смок. — Я вже переходив тут раз. Пустіть мене наперед.

— Але ж ви важчі на сорок фунтів, — одповів Карсон. — Дайте лише заспокоїтись. От уже й добре. — Він і справді заспокоївся. — Хай живе річка Гра та наші яблука! — гукнув він і обережно, легко ступив один крок, другий. Повільно, розраховуючи кожен рух, він пройшов дві третини мосту. Потім спинився, роздивляючись на западину, яку мав перейти. На дні її була свіжа розколина. Смок помітив, як Карсон глянув униз і захитався.

— Дивіться вгору! — скомандував Смок. — Ну, а тепер вперед!

Карсон скорився й твердо пройшов решту шляху. Схил з другого краю урвища, хоч і ослиз, але не був дуже крутим. Карсон виліз на виступ, обернувся й сів.

— Ваша черга, — гукнув він. — Ідіть моїм слідом та не дивіться вниз. Ну, поспішайте, бо сніг тане.

Балансуючи палицею, Смок почав іти. Міст під його ногами ворушився, мов живий. Ось він захитався дужче. Щось зашуміло й затріщало позад нього. Смок не оглядався, але з обличчя Карсона бачив, що трапилась біда. Звідкілясь знизу почулося тихе дзюрчання води, і Смок мимоволі глянув туди, у блискучу глибочінь. Але зразу ж відвів очі і подивився вперед. Він пройшов дві третини шляху і досяг великої западини. Гострі краї, ледве зачеплені сонцем, свідчили, що вона щойно утворилася. Смок підняв ногу, щоб переступити, як раптом розколина почала ширшати, й одночасно почувся лункий тріск. Смок заквапився, широко ступнув, але посковзнувся на стертих гвіздках черевика, упав

ниць і скотився в розколину. Ноги його повисли в повітрі, але грудьми він сперся на палицю, що встиг, падаючи, покласти впоперек розколини.

Серце теленькнуло, йому стало млосно. "Чому я не падаю?" — майнула думка. Позаду щось тріщало, ворушилось, коливалось, і палиця, на якій повис Смок, тремтіла, як очеретина. Знизу, з надр льодівця, почувся глухий гуркіт. То величезні шматки мосту, одриваючись, падали в безодню. Але міст, зірвавшись з країв розколини та зломившись посередині, якось ще держався, хоч та частина, де пройшов Смок, повисла під кутом двадцять градусів Віч бачив, як Карсон сидів на виступі, упершись ногами у щільний сніг, і покапцем розмотував кодолу, що була в нього на плечах

— Почекайте! — гукнув він. — Не ворушіться, бо все полетить до дідька в пекло.

Він зміряв швидким поглядом віддаль, зняв шарфа з шиї і прив'язав його до кодоли, потім доточив ще й хустку, що витяг її з кишені. Кодола, зроблена з ремінців од саней та коротких плетенців сириці, була легка й міцна. Він влучно кинув її, і Смок вчепився в неї пальцями. Він хотів зразу ж вилізти з урвища, але Карсон, що обмотав кодолу собі кругом стану, спинив його.

— Обв'яжіться теж, поміцніше, — наказав він.

— Якщо я впаду, то і вас потягну за собою, — заперечив Смок.

Голос маленького Карсона став раптом владним.

— Цитьте, — звелів він. — Від вашого крику може все обвалитися.

— Коли я рушу з місця… — почав Смок.

— Цитьте! Вам не треба йти. Робіть те, що я скажу. Так, під плечі. Зав'язуйте міцно. Тепер рушайте. Легше. Я потроху тягтиму. Ви тільки ступайте. Так. Легше. Легше...

Смокові залишилося пройти якихось десять кроків, коли міст почав осідати. Без шуму, здригаючись, він кришився і поволі падав униз.

— Швидше! — гукнув Карсон, намотуючи на руку кодолу.

Раптом почувся гуркіт, і Смок вчепився руками в тверду стінку розколини, тоді як тіло його шарпнуло вниз, за сніговою масою. Карсон сидів окаряч на карнизі і щосили тягнув мотуз до себе. Величезним зусиллям Карсону вдалося підтягти Смока до верхнього краю стіни, але тут він і сам не вдержався. Він, як кіт, перекинувся в повітрі, дряпаючи кригу, щоб зачепитися за щось, і сповз униз. Під ним, на другому кінці сорокафутової кодоли, так само борсався Смок. І коли гуркіт знизу сповістив, що снігова лавина досягла дна, обидва раптом спинилися. Карсон перший зачепився і, тягнучи вірьовку, затримав Смока. Тепер кожний лежав у маленькій заглибині, але Смокова була така мілка, що ніяке зусилля не помогло б йому вдержатись, якби не кодола. Він був за ріжком і не міг бачити, що робиться під ним. Минуло кілька хвилин, доки вони зрозуміли своє становище і якось навчилися чіплятись за мокру та слизьку кригу. Карсон заговорив перший.

— Сили небесні! — гукнув він, а за хвилину: — Коли ви зачепитесь хоч на мить і попустите кодолу, то я обернусь. Спробуйте-но.

Смок напружився, але знов схопився за кодолу.

— Можу, — сказав він. — Скажіть мені тільки, коли будете готові. Та швидше.

— Футів за три нижче вас є за що зачепитися ногами, — пояснив Карсон. — Це не забере й хвилини. Ви готові?

— Гаразд. Давайте!

Це була тяжка робота: зсунутися на ярд униз, обернутися та сісти. Але ще тяжче було Смокові: непорушно лежати, тримаючись за лід, що з кожною хвилиною вимагало дедалі більшого напруження м'язів. Він вже почув, що починає сунутись, як раптом кодола натягнулась, і Смок вдячно глянув на товариша. Засмагле обличчя Карсона було тепер жовте й бліде, як у мерця. "Не кращий, певно, й я", — подумав Смок.

Але побачивши, що Карсон тремтячими руками витягає з піхов ножа, Смок вирішив, що той збожеволів од страху.

— Я не боюсь. Н-нічого. Це тільки нерви, — забелькотав Карсон, — я заспокоюсь за хвилину.

А Смок дивився, як він, зігнувшись удвоє, тремтячий і незграбний, тримаючи в одній руці кодолу, другою рубав у кризі заглибини для ніг.

— Карсоне, — тихо сказав Смок. — Ви молодець. Далебі, молодець.

Карсон жалібно посміхнувся у відповідь.

— Я завжди боявся висоти, — зізнався він. — В голові у мене паморочиться. Ось я хвильку перепочину, гаразд? А потім вирубаю більшу заглибину, щоб було куди стати, і витягну вас.

У Смока стислося серце.

— Слухайте, Карсоне. Найкраще для вас перерізати кодолу. Ви мене ніяк не витягнете. А яка користь гинути обом? Вам треба тільки чикнути ножем.

— Мовчіть! — ображено відповів той. — Вас ніхто не питає!

І Смок побачив, що гнів трохи заспокоїв Карсона. А от його самого мучило і дратувало таке жорстоке випробування: напружуючи останні сили, лежати непорушно на кризі.

Стогін та крик "держіться!" застерегли його. Припавши лицем до криги, він ще раз напружився, почувши, як ослабла кодола і зрозумів, що Карсон сунеться до нього. Глянути вгору він не насмілився, аж поки не почув, що вірьовка натяглася.

— Ще трохи — і кінець, — прожебонів Карсон. — Зсунувся на цілий ярд. Тепер чекайте. Я знову вирубаю заглибини. Якби ця крига та не така м'яка, то все було б гаразд.

Лівою рукою він нап'яв мотуз, допомагаючи Смокові триматись, а правою трощив і рубав кригу. Минуло десять хвилин.

— Тепер слухайте! — гукнув Карсон. — Я видовбав вам заглибини для ніг і для рук, щоб ми могли стояти поруч Я потроху підтягатиму кодолу, а ви лізьте вгору, тільки не поспішайте. Та скиньте отого клунка. Зрозуміли?

Смок кивнув і повільно, обережно розв'язав ремінці. Рухом плеча він скинув ношу, і Карсон побачив, як вона покотилася і зникла з очей.

— Тепер я обкопаюся сам, — гукнув він Смоку. — Попустіть трішки мотуз і чекайте.

Через п'ять хвилин вони почали лізти вгору. Смок обтер долоні об підкладку і вчепився руками в лід; він плазував, дерся, чіплявся, тримаючись за кодолу. Без допомоги Карсона він не посунувся і на дюйм. Хоч він був і набагато дужчий, все ж не міг держатись, як це робив Карсон, бо йому заважали зайві сорок фунтів. Коли він проповз третину шляху і досяг місця, де схил був крутіший, а крига не так зруйнована сонцем, то почув, що кодола ослабла. Він посувався вперед

дедалі повільніше і повільніше. Тут не було місця, щоб спинитися й передихнути. Він зовсім знесилився, але все ж мимоволі зупинився — і одразу ж знову почав сунутися вниз.

— Я падаю! — гукнув він.

— Я теж, — крізь зуби процідив Карсон.

— То пустіть кодолу!

У відповідь кодола напнулась у марному зусиллі. Він сунувся все швидше і, минаючи яму, звідки недавно вибрався, та перекочуючись через горбок, побачив, що Карсон теж котиться, несамовито махаючи руками та ногами, щоб як-небудь спинитися. Смок гадав, що полетить в урвище, але цього, на диво, не трапилось. Кодола підтримувала його, поки він сунувся вниз із крутого схилу; але раптом цей схил став пологим, і Смок, докотившись до другого горба, опинився в западині.

Карсона не було видко, — він опинився там, де щойно був Смок.

— Ху, — почувся тремтячий Карсонів голос.

Потім запала хвилина мовчання, і Смок знову відчув тремтіння кодоли.

— Що ви робите? — спитав він.

— Роблю більші зарубки для рук і ніг, — почувся голос зверху. — Почекайте, я миттю підніму вас. Не зважайте на те, що я заїкаюсь. Я трохи хвилююсь. Та все буде гаразд. Ось побачите.

— Ви всю силу на мене витрачаєте, — заперечив Смок. — Рано чи пізно я вас потягну за собою. Ріжте кодолу! Чуєте? Навіщо гинути обом? Ви ж зробили все, що могли. Ріжте кодолу!

— Та годі вам. Я пороблю такі глибокі щаблі, що зможу витягти сюди не те що людину, а навіть пару коней.

— Ви вже досить попрацювали, піднімаючи мене, — наполягав Смок. — Пустіть кодолу!

— А скільки ж разів я вас підіймав? — сердито запитав Карсон.

— Багато, дуже багато. А самі з'їжджали весь час.

— Зате вчуся діяти напевне. Я підніматиму вас доти, поки ми не виберемося звідси. Зрозуміли? Коли бог сотворив мене легким, то, певно, знав, що робив. Тепер замовкніть. Мені ніколи.

Минуло кілька хвилин мовчання. Смок чув дзвінкі удари ножа. Шматочки криги котилися до нього через горбок. Смока мучила спрага. Чіпляючись руками й ногами за схил, він губами ловив скалочки криги, давав їм розтанути у роті, а тоді жадібно ковтав.

Він почув, як охнув, а потім у відчаї простогнав Карсон, кодола ослабла, і Смок міцно вчепився в кригу. Але зараз же кодола напнулася знову. Смок підвів очі і побачив ножа, що летів до нього по крутому схилу гостряком уперед. Він підставив щоку, весь здригнувся від болю і притис лезо до криги.

— Я осел, — дійшов жалібний стогін.

— Не журіться, я піймав його, — відповів Смок.

— Що ви кажете? Почекайте. У мене мотузка в кишені. Я спущу її вниз, а ви прив'яжіть ножа.

Смок мовчав. Він змагався з думками, що раптом насіли на нього.

— Гей! Ось вам мотузка. Коли піймаєте, гукніть мені.

Маленький складаний ножик, прив'язаний для ваги, сунувся вниз по кризі. Смок піймав його, одною рукою і зубами відчинив більше лезо і переконався, чи воно гостре. Тоді прив'язав до мотузка великого ножа і гукнув Карсону:

— Тягніть!

Ніж пішов угору. Смок не зводив з нього очей. Але він бачив не тільки ніж, перед його очима стояв маленький чоловічок, зляканий, але непереможний; він тремтить, клацає зубами, у голові йому паморочиться, а, проте, він умів перебороти страх і відчай і поводився як герой. З того часу як Смок зустрів Малого, ніхто йому так одразу не припав до серця, як Карсон.

— Бог за нас, — дійшов з гори голос. — Тепер ми виберемось за дві хвилини.

Він так намагався, щоб його голос лунав бадьоро і впевнено, і Смок наважився.

— Слухайте, — мовив він рішуче, даремно силкуючись одігнати од себе образ Джой Гас-тел. — Я подав вам ножа, щоб ви могли вилізти звідси. А складаним ножем я переріжу вірьовку. Краще врятується один, ніж гинути обом. Розумієте?

— Врятуватись обом або нікому! — У тремтячому голосі Карсона була несхитна рішучість. — Якщо ви продержитесь ще хвилинку…

— Я вже держався занадто довго. Я не жонатий. У мене нема ні чудесної дружини, ні діток, ні яблунь. От і вилазьте. Мерщій! Прощавайте!

— Чекайте! Ради бога, чекайте! — закричав Карсон. — Ви не смієте цього робити! Дайте мені вас витягти. Заспокойтеся, друже. Ми якось видряпаємося, от побачите. Я такі ями викопаю, що сюди ввійде цілий будинок та ще й конюшня в додаток.

Смок не відповів. Поволі та обережно, наче зачарований, стежачи за ножем, він почав різати кодолу; один з трьох ремінців, що з них вона була сплетена, луснув і відстав.

— Що ви робите?! — не своїм голосом закричав Карсон. — Якщо ви її переріжете, я вам ніколи цього не подарую, ніколи! Кажу ж вам: обоє або ніхто! Ми виберемось. Почекайте, ради бога!

І Смок, уперто дивлячись на розрізану кодолу, раптом відчув безмежний страх. Він не хотів помирати! Безодня, що мерехтіла під ним, вжахнула його, і, наляканий, він ухопився за безглузду надію: може, відкласти, а там надійде рятунок… Страх примусив його піти на компроміс.

— Добре, — сказав він. — Я почекаю. Робіть, що можете. Але кажу вам: коли ми знов почнемо зсуватись, я переріжу кодолу.

— Й не думайте про це. Коли ми посуватимемося, то тільки вгору. Я наче той липкий пластир, бо зміг би приліпитися тут, якби було й удвоє стрімкіше. Ось я роблю величезну приступку для ноги… Цитьте і дайте мені працювати.

Поволі минали хвилини. Смок старався зосередити всю свою увагу на зламаному нігті. Він хотів зрізати його сьогодні вранці, отож і подумав, що тільки вони виберуться, негайно зріже його. Смок почав

дивитися на цей ніготь з новим почуттям. Через хвилину, в кращому разі через кілька хвилин, ніготь і палець, так мудро з'єднані природою, стануть, можливо, частиною знівеченого трупу. Він розумів, що боїться, й ненавидів себе за це. Ті, що їдять ведмедину, зроблені з міцнішого тіста! В гніві та обуренні проти самого себе Смок ладен був уже перерізати мотузку.

Він почув зойк, стогін, і вірьовка раптом ослабла. Смок почав сповзати вниз. Він сповзав дуже повільно. Вірьовка знову нап'ялася. Але Смок все ж сунувся вниз. Карсон не зміг вдержати його і сунувся разом з ним. Широко розкинуті ноги Смока зустріли порожнечу, і він знав, що зараз упаде; знав також, що, падаючи, потягне за собою Карсона.

Враз його пройняла, як спалахом, думка, що треба робити, і вже не вагаючись, перемігши страх смерті і палку любов до життя, у сліпому відчаї Смок чиркнув ножем по мотузці, побачив, як вона порвалась, почув, що летить у безодню...

Що трапилось далі, він так і не зрозумів. Свідомості він не втратив, але все скоїлося занадто швидко й несподівано. Він повинен був розбитися на смерть, таж ні — майже одразу ж під ногами хлюпнуло і він з розгону брьохнувся у воду, і холодні бризки залили йому обличчя.

— Що ж ви зробили! — почувся лемент згори.

— Слухайте, — гукнув Смок. — Я цілісінький. Сиджу в ковбані по саму шию. Тут і обидва наші клунки, а місця вистачить на шістьох. Якщо ви почнете сповзати, то чіпляйтесь за стінку й теж гепнетесь сюди. А краще, лізьте вгору. Йдіть до тієї хижі. Там хтось є. Я бачив дим. Візьміть кодолу або щось інше, повертайтесь і витягніть мене.

— Це правда? — перепитав Карсон, не ймучи віри.

— Слово честі. Але поспішайте, бо я задубію від холоду!

Смок намагався зігрітися, вибиваючи підбором на кризі рівчака, щоб спустити воду. Коли вся вода витекла, він почув далекий голос Карсона який сповістив, що він досяг верху.

Тоді Смок заходився сушити одежу. Під теплим промінням післяполудневого сонця він зняв одяг, викрутив його і розіслав навколо себе. Сірники були сухі, бо коробочка не пропускала води. Смок висушив трохи тютюну та рижового паперу, щоб скрутити цигарку.

За дві години, сидячи на клунках та палячи цигарку, він почув зверху добре знайомий голос:

— Гей, Смоку!

— Агов, Джой Гастел! — одгукнувся він. — Звідки ви тут?

— Ви поранені?

— Ні, навіть не подряпався!

— Батько спускає вам мотузку. Ви її бачите?

— Так, і вже піймав її, — відповів Смок. — Тепер зачекайте хвилинку.

— В чім справа? — почув він її стурбований голос. — О, я знаю. Ви поранені?

— Зовсім ні. Я одягаюсь.

— Одягаєтесь?

— Так. Я купався. Ну от. Тягніть!

Спочатку він послав угору обидва клунки, за що Джой Гастел сердито вичитала йому, і лише після цього дав витягти себе.

Джой дивилася на Смока блискучими очима; її батько і Карсон дбайливо змотували кодолу.

— І як могли ви перерізати вірьовку? — вигукнула вона. — Це… це справжнє геройство…

Смок ніяково махнув рукою.

— Я знаю все, — заперечила вона. — Карсон розповів мені. Ви пожертвували собою, щоб врятувати його.

— Зовсім ні, — збрехав Смок. — Я давно помітив чудесний басейн, і мені закортіло покупатись.

ЯК ВІШАЛИ КУЛТУСА ДЖОРДЖА

I

Шлях круто йшов угору через глибокий пухкий сніг, на якому не було видно жодного сліду санок чи мокасинів. Смок вів перед, утоптуючи крихкий сніговий кришталь широкими короткими лижвами. Це важка праця, для неї потрібні здорові легені та міцні м'язи, і Смок не шкодував сил. Позаду йшла запряжка в шестеро собак. Пара від їхнього дихання свідчила, що пси потомилися і що мороз дуже великий. Поміж корінним собакою та санками простував Малий — він налягав на жердину, правлячи собаками, і допомагав їм тягти санки. Щопівгодини він і Смок мінялися місцями, бо працювати лижвами було далеко важче, ніж жердиною.

Все начиння вони мали нове і міцне. Та це й необхідно, коли прокладаєш шлях взимку сніговою цілиною та ще через гори. За таких

умов десять миль у день велике досягнення. Обидва трималися добре, але ввечері влазили в свої мішки цілком знесилені. Ішов шостий день, як вони вирушили з метушливого табору на Юконі. За перші дні пройшли п'ятдесят миль по второваному шляху вздовж Оленячого струмка. А далі почалось змагання з чотирифутовим шаром незайманого снігу, вірніше морозяного пилу, що розсипався, наче цукровий пісок. За три дні Смок і Малий просунулися лише на тридцять миль річкою Міног та перейшли ряд неглибоких долин, якими текли струмки, що впадали до річки Сиваш. Тепер вони долали велике пасмо по той бік Голих Верхів, звідкіль шлях спускався до струмка Дикобраз, що вів до середньої течії Молочної річки. Багато ходило чуток про те, ніби в верхів'ях Молочної були поклади міді.; Туди вони і йшли — до гори з чистої міді, а. Йти до неї треба було повз те місце, де Молочна виходить з ущелини й поволі тече вкритою лісом низиною. Вони пізнали б це місце, якби побачили. Одноокий Маккарті точно визначив його. Неможливо було помилитися, коли тільки Маккарті не брехав.

Смок ішов попереду. Маленькі, розкидані де-не-де сосни почали траплятися дедалі рідше, були дедалі менші, і раптом вони помітили на самій дорозі суху сосну. Не було потреби говорити. Смок кинув погляд на Малого, і той зрозумів, бо одразу ж гримнув: "Стій!" Собаки слухняно спинилися; Малий заходився розпрягати, а Смок наскочив з сокирою на суху сосну. Собаки одразу ж полягали на сніг та поскручувались калачем, обгорнувши пухнатими хвостами подушечки лап та вкриті памороззю носи.

Люди працювали так швидко, як того навчив їх довголітній досвід. Незабаром у мисці для промивання золота, в чайнику та казанку танув сніг. Смок витяг з санок брусок варених заморожених бобів, уже заправлених салом та ребриною, — залишилося тільки підігріти їх. Він рубав брусок сокирою, ніби це були дрова, і клав шматки у гарячу миску, щоб розтанули. Твердо заморожені сухарі з кислого тіста теж довелося розігрівати. За якихось двадцять хвилин їжа була готова.

— Градусів сорок, — пробубонів Малий, напхавши повен рот. — Треба сподіватися, що не буде ні холодніше ні тепліше. Саме добре для дороги.

Смок не відповів. У нього в роті теж було певно бобів. Працюючи щелепами, він кинув погляд на ватажка запряжки, що лежав за шість футів од нього. Сірий, вкритий памороззю пес дивився на нього з безмежним сумом, що так часто світиться в очах північних собак. Смок добре знав цей вираз, але ніколи не міг зрозуміти його таємниці. Немов бажаючи одігнати цей гіпноз, він поставив тарілку, пішов до санок і почав розв'язувати торбину з сушеною рибою.

— Гей! — гукнув Малий. — Що ти робиш?

— Порушую всі закони та звичаї північних шляхів, — одповів Смок. — Збираюсь годувати собак серед білого дня. Вони тяжко працювали, а їм доведеться ще видиратися на верховину... До того ж Скорий говорив зі мною, він очима сказав мені таке, чого не розповісти словами.

Малий недовірливо засміявся.

— Що ж, можеш псувати їх. Незабаром ти почнеш манік'юрити їм кігті. Я пропоную кольдкрем та електричний масаж — це дуже добре для їздових собак. Іноді й турецька баня впливає добре.

— Ніколи я їх вдень не годував, — виправдувався Смок. — І більше не буду. Тільки сьогодні. Можеш вважати це за примху.

— О, це, певно, якесь передчуття, — Малий одразу пом'якшав. — Роби, як знаєш. Людина мусить слухатись свого передчуття.

— Яке там передчуття, Малий! Це Скорий вплинув на мою уяву. За одну мить він сказав мені більше своїми очима, аніж я міг би вичитати в книжках за тисячу років. В його погляді криються всі таємниці буття.

Вони так і мерехтять там. І я був майже зрозумів їх, а зараз знов не розумію. Я не помудрішав, але був близько до того. Не можу пояснити тобі, але очі цього собаки розповідали, що таке життя і весь його плин, і зоряний пил, і сили всесвіту, і таке інше — розумієш, все.

— В перекладі на звичайну мову — ти забобонний, — сказав Малий.

Смок кинув по рибині кожному собаці і похитав головою.

— А я кажу, що це так, — наполягав Малий. — Смоку, це певна прикмета. Щось має трапитись. І сушена риба підказує це.

— От ти й з'ясуй мені, — вимагав Смок.

— Я не з'ясую. Час покаже. І знаєш, що? Твоє серце й моєму вісточку подає. Ставлю в заклад одинадцять унцій золота проти трьох зубочисток, що я маю рацію. Коли я вже щось чую, то не боюсь йому вірити.

— Закладайся ти на зубочистки, а я на золото, — заперечив Смок.

— Ні, це було б здирством. Адже я виграю. Напевно виграю. Бо до вечора щось трапиться, — ця риба тут неспроста.

— Чортівня якась, — зневажливо чмихнув Смок, якому набридла ця балаканина.

— Так, саме чортівня, — збиткувався Малий. — Закладаюсь ще й на три зубочистки, що це буде справжнісінька чортівня.

— Гаразд, — сказав Смок.

— Я виграю! — зрадів Малий. — Зубочистки з курячих пер мої.

II

За годину вони перейшли хребет, минули Голі Верхи, спустилися вниз і довгою кривою ущелиною вийшли на відкритий схил, що спускався до струмка Дикобразу. Малий, що вів перед, раптом спинився, і Смок притримав собак. Внизу був натовп людей. Розтягнувшись на чверть милі, він поволі, без ладу посувався вгору.

— Ідуть, як на похороні, — зауважив Малий.

— І жодного собаки, — докинув Смок.

— Так. Он двоє тягнуть санки.

— А той он упав, бачиш? Щось, певно, трапилось, Малий. Їх мусить бути сотні зо дві.

— Дивись! Вони хитаються, мов п'яні. Тут щось не те.

— Тут ціле плем'я. І діти теж.

— Смоку, я виграв, — згадав Малий. — Прикмета є прикмета, і ти не зможеш тут нічого зробити. Ось воно й трапилось. Глянь, як вони лізуть, наче юрма мертвяків.

Побачивши двох людей, індійці зчинили радісний лемент і прискорили ходу.

— Що й казати, зони добре випили, — вів далі Малий. — Їх уже й ноги не несуть.

— А зверни увагу на обличчя того, що попереду, — сказав Смок. — Вони голодні, от в чому річ. Вони поїли своїх собак.

— Що ж нам робити? Тікати?

— І залишити санки та собак? — докорив Смок.

— Вони з'їдять нас, коли ми не втечемо. Ти ж бачиш, які вони голодні… Гей, люди, що з вами? Не дивіться на цього пса такими очима, його ще рано варити. Зрозуміли?

Індійці, що йшли попереду, оточили їх, стогнучи та нарікаючи своєю незрозумілою говіркою. Ця картина здалася Смокові жахливим гротеском. То був таки справжній голод, їхні обличчя, з запалими, обтягненими шкірою щоками, скидалися на черепи мерців. Дедалі більше живих кістяків надходило, вони громадились довкола Смока й Малого дикою ордою.

— Одійдіть! Геть звідси! — заволав Малий, вертаючися до англійської мови після марних спроб порозумітися за допомогою кількох відомих йому індійських слів.

Чоловіки, жінки та діти, хитаючись на тремтячих ногах, наступали щодалі ближче, їхні божевільні, затьмарені голодом очі горіли ненаситною жадобою. Одна жінка, стогнучи, прошкандибала повз Малого і впала на санки, вчепившися в них розчепіреними пальцями. Слідом за нею дід, задихаючись та хапаючи ротом повітря, силкувався тремтячими руками розпустити ремінці, щоб дістатися до мішків з їжею. Молодий парубок із ножем кинувся вперед, але Смок одштовхнув його. Юрба напирала, зав'язалася бійка.

Спочатку Смок і Малий просто відштовхували їх та одкидали назад. Далі вони почали одбиватись батогами й кулаками. І все це під плач і стогін жінок та дітей. Ремінці на санках було вже поперерізувано. Незважаючи на стусани й удари, чоловіки підповзали на череві до санок і намагались витягти пакунки з їжею. Доводилося піднімати їх та одкидати геть. Ці люди були такі знесилені, що падали від найлегшого

штурхана. Напасти на людей, що захищали санки, вони й не пробували. Тільки те, що індійці були надзвичайно виснажені, і врятувало Смока й Малого. За п'ять хвилин мур людей, що нападали, розсипався купами тіл; індійці стогнали та щось кебоніли на снігу. Вони кричали й плакали, г їхні витріщені, затьмарені очі не одривались від санок: там була їжа, там було їхнє життя. На вустах у них виступала голодна піна. Лемент жінок і дітей панував над усім.

— Цитьте! Та цитьте ж! — волав Малий, затикаючи вуха та важко дихаючи від утоми. — Ти куди? Куди ти?! — закричав він, кидаючись наперед та вибиваючи ніж з руки чоловіка, що плазував по снігу, намагаючись перерізати горлянку ватажку запряжки

— Це жахливо, — пробурмотів Смок.

— Я зовсім знемігся, — відповів Малий. Врятувавши Скорого, він знову підійшов до товариша. — Що нам робити з ним мандрівним шпиталем?

Смок похитав головою, а згодом все влаштувалося само по собі. Один індієць виліз наперед, його єдине око втупилося не в санки, а в Смока, і Смок побачив в цьому погляді слабке зусилля бідного розуму. Друге око вже заплило опухом. Смок згадав, як ударив його. Індієць сперся на лікоть і заговорив:

— Я Карлук. Добрий сиваш. Знаю багато білих. Мій дуже голодний. Всі люди багато голодні. Вони не знають білих. Мій знає. Ми купимо їжу. Дамо багато золота. Сиваш не має їжі. Влітку лосось не плив в Молочну річку. Взимку олень не йшов. Нема їжі. Мій говорить за весь народ. Білий чоловік має багато їжі. Сиваш має багато золота. Мій знає, білий любить золото.

Він почав порпатись закляклими пальцями в торбі за поясом.

— Занадто галасують! — урвав його Малий. — Ти скажи скво й отим карапузам, щоб трохи притихли.

Карлук звернувся до жінок, що лементували. Інші чоловіки, почувши його окрик, в свою чергу владно підняли голос, і жінки трохи втихомирились та зацитькали на дітей. Карлук облишив свою торбу і підняв угору кілька разів розчепірені пальці.

— Ось скільки людей вмерло, — сказав він.

І Смок підрахував, що сімдесят п'ять душ з племені померло від голоду.

— Мій купить їжі, — сказав Карлук, витягаючи великий шматок важкого металу. Інші зробили те саме, і з усіх боків потяглися руки з такими самими шматками металу.

Малий здивовано витріщив очі.

— Великий боже! — гукнув він. — Мідь! Справжня червона мідь. А вони думають, що це золоте.

— Це золото, — сказав упевнено Карлук, вловивши головне у вигуку Малого.

— І бідолахи всі надії поклали на неї, — пробурмотів Смок. — Диви, цей шматок важить сорок фунтів. У них тут сотні фунтів, і вони тягли таку вагу, хоч самі ледве живі. Слухай, Малий, ми нагодуємо їх.

— Легко сказати! А ти рахувати не забув? Ми ж маємо харчу тільки на місяць. Ось поміркуй шість порцій на тридцять становить сто вісімдесят. А тут двісті голодних індійців. Як же ми зможемо нагодувати їх хоча б раз?

— А їжа для собак? — сказав Смок. — Двісті фунтів сушеної риби стануть у пригоді. Ми повинні це зробити. Ти ж знаєш, вони вірять, що білі їм допоможуть.

— Справді, мусимо, — згодився Малий. — Нам треба зробити дві справи: один з нас повернеться в Муклук за харчем, а другий залишиться командувати всім цим шпиталем, поки його самого не з'їдять. Не забувай, що ми шість день сюди добивались. І, навіть їдучи упорожні, швидше не впораєшся ніж за три дні.

Хвилину Смок метикував — які були ці милі, що вони вже пройшли і скільки часу потрібно на те, щоб ці милі знову перейти, поки стане йому снаги.

— Я буду там завтра ввечері, — сказав він.

— Добре, — весело погодився Малий. — А я залишусь тут, і хай мене з'їдять.

— Але я візьму по рибині на кожного собаку. — додав Смок. — Та ще й порцію їжі для себе.

— Звісно. Адже ти потрапиш до Муклуку лише завтра ввечері.

Смок із допомогою Карлука виклав індійцям свій план.

— Розкладіть багаття, великі багаття, — закінчив він. — В Муклуці багато білих. Білі люди — хороші люди. Вони мають багато їжі. За п'ять снів я повернусь назад. Цей чоловік, — його звуть Малий, — мій великий друг. Він лишиться тут. Він великий начальник — зрозуміли?

Карлук кивнув головою і переказав слова Смока іншим.

— Вся їжа лишиться тут. Малий дасть вам їсти. Він начальник — зрозуміли?

Карлук переклав, і люди кивками та криками висловлювали своє задоволення.

Смок ще трохи забарився, даючи розпорядження, поки все пішло на лад. Всі, хто міг рухатися, шкандибаючи або плазом, збирали паливо. Розклали довгі індійські багаття. Малий, маючи під руками десять помічників, заходився куховарити, короткою палицею одбиваючись од нетерплячих голодних рук. Жінки взялися топити сніг. Спочатку роздали по манесенькому шматочку сала, потім — по ложці цукру, щоб приглушити трохи голод. Швидко запарували горшки з бобами, а Малий, стежачи, щоб, бува, хто не схопив зайвої порції, швидко пік та роздавав тонюсінькі млинці.

— Я тут налагоджу цілу фабрику-кухню, — сказав він Смокові на прощання, — а ти жени щодуху. Клусом — туди, і галопом — назад. За сьогодні та завтра ти доскочиш туди… три дні будеш їхати назад… А вони завтра з'їдять собачу рибу, а тоді не матимуть і крихти цілих три дні. Отож, жени, Смоку. Жени чимдуж.

III

Санки були легкі, навантажені тільки шістьма сушеними лососями і двома фунтами заморожених бобів та спальною одежею, проте Смок не міг їхати швидко. Замість того, щоб сидіти в санках і поганяти собак, він мусив правити жердиною. Під кінець дня він і собаки страшенно знесилились. Запав довгий північний присмерк, коли Смок перейшов хребет та лишив позад себе Голі Верхи.

Шлях із гори був трохи кращий, і час од часу Смок навіть стрибав в санки і гнав щодуху собак. Вечір застав його в широкій долиті якоїсь невідомої річки. Вона вилася по ярузі широкими, схожими на підкову

закрутами. Щоб зберегти час, Смок, замість того, щоб держатися річища, попрямував навпростець. І глупої ночі знов опинився біля річища, намацуючи в темряві шлях. Проблукавши марно цілу годину, він розклав багаття, дав кожному собаці по піврибини та поділив свою власну пайку надвоє. Закутавшись у хутра і вже засинаючи, Смок все ж таки збагнув, де він. Остання низина, що її він перейшов, була там, де річка розгалужується на два рукави. Значить, він збочив на милю і тепер був на головному річищі, трохи нижче від того місця, де шлях, яким вони йшли з Малим, перетинав долину і вів до низького пасма на другому боці.

Тільки почало світати, Смок, не поснідавши, вирушив, бо треба ж було ще вертатися назад, щоб розшукати отой шлях. Так, не спиняючись, цілих вісім годин пробивався він із слухняними псами до річки Міног. Десь о четвертій годині дня, коли вже запала темрява, Смок вихопився на добре наїжджений шлях, що вів до Оленячого струмка. За п'ятдесят миль звідси мав бути кінець мандрівці. Смок спинився на відпочинок, кинув кожному собаці по півлосося та, розморозивши, з'їв свою пайку бобів. Тоді знову скочив на санки, крикнув: "Давай!" — і собаки щосили кинулися вперед.

— Ану, звірі! — гукав він. — Ану вперед, якщо хочете жерти! Тягніть, вовки, тягніть!

IV

Була перша година ночі. В шинку "Копалина Енні" товпився люд, а печі так палахкотіли, що можна було зомліти від жари. Клацання фішок, гомін біля столів зливались у монотонне гудіння, наче на ярмарку. Люди сиділи та стояли навкруги по двоє — троє. Вагарі клопоталися біля своїх терезів, бо замість грошей тут ставили пісок і, навіть, випивши на шілінг віскі, розплачувались піском.

Стіни кімнати було складено з необтесаних брусів, а з-поміж щілин виглядав північний мох. Крізь одчинені двері, що вели до кімнати для танців, долинали веселі звуки фортепіано та скрипки. Щойно розіграли китайську лотерею, і щасливий гравець, одержавши готівкою, пропивав свій виграш з десятком товаришів. Біля рулетки та фараона йшла зосереджено-спокійна гра. Так само й біля столів з покером, що їх оточили глядачі. Тільки від столу, де грали в кості, чувся гамір, бо гравець з розгону кидав кубики на зелений стіл, намагаючись піймати облудне щастя, і голосно примовляв:

— Ану, четвірко! Всміхнись до мене! Давай, давай!

Култус Джордж, високий, стрункий індієць із Серкл-сіті, стояв осторонь, спершись плечима на стіну. Це був цивілізований індієць, якщо бути цивілізованим означає жити так, як живуть білі. Він почував тяжку образу, і ця образа була вже давня. Цілі роки він робив ту саму роботу, що й білі, робив її попліч з білими і часто навіть краще за них. Він носив так: самі штани, як і білі, і таку саму вовняну сорочку, У нього був добрий годинник. Він так само зачісував набік своє коротке волосся і їв таку саму їжу. Але до їхньої найбільшої розваги — віскі — йому було зась. Култус Джордж мав добрі гроші. Він робив заявки, купував та перепродував ділянки Зараз у нього були чудові собаки, і він перевозив вантажі з Шостої Милі до Муклука, беручи по два шілінги з фунта, а за фунт сала і всі три, як це здавна повелося. Гаманець його був повний золота. Култус міг би заплатити за ціле море віскі, але жоден шинкар не продавав йому. Вогняне віскі, найкращий дар цивілізації, — не для нього! Тільки крадькома, з-під поли, за величезну ціну міг він дістати його. І Култус ненавидів цю ганебну нерівність, ненавидів всією душею, ненавидів роками. Якраз сьогодні йому дуже закортіло випити, і тому він сердився і ще більше ненавидів білих, яких так ретельно в усьому наслідував. Білі милостиво дозволяли йому програвати гроші за їхніми столами, але ні за які гроші не міг він дістати віскі з їхніх буфетів. Тому був він безнадійно тверезий, безнадійно розсудливий і так само безнадійно похмурий.

Танці з суміжній кімнаті скінчилися бурхливим фіналом, але це нітрохи не турбувало трьох п'яних, що хропли, улігшись під роялем.

— Всі пари — до прилавка! — Востаннє гукнув розпорядник, коли музика змовкла. І пари пішли крізь широкі двері в головну кімнату — чоловіки в хутрах та мокасинах, жінки в м'яких пухнатих сукнях та шовкових панчохах, — коли раптом грюкнули двері, і на порозі став знесилений Смок Беллю.

— Що таке, Смоку? — спитав Метсон, господар "Копалини Енні".

Смок насилу одкрив рота.

— Я там залишив собак... заморених до смерті... — хрипко промовив він. — Хай хтось потурбується, а я скажу, в чім справа.

В кількох словах він розповів. Гравець, що досі не піймав своєї слизької четвірки, заговорив перший:

— Ми мусимо щось зробити. Це так. Але що? Що ти пропонуєш?

— От що, — відказав Смок. — Нам треба негайне спорядити кілька легких санок. Скажімо, по сотні фунтів харчів на кожних. Накинемо ще п'ятдесят на погоничеву кладь та їжу для собак. З таким вантажем вони швидко домчать. Давайте вирядимо хоч п'ятеро санок — найкращих запряжок та найкращих погоничів. По незайманому снігу вони вестимуть перед по черзі. Хай зараз же їдуть, бо індійці і так три дні будуть без ріски в роті. Вирядивши ці сапи, ми пустимо за ними велику валку. Ось поміркуйте. Два фунти на день, це найменше, що ми повинні дати індійцям, щоб вони дійшли сюди. Це значить чотириста фунтів на день. Ми не зможемо доставити їх до Муклука швидше як за п'ять день, — там же багато старих та дітей. Ну, що ви скажете?

— Складемось їм на харчі, — сказав гравець.

— Я й сам дістану харч... — нетерпляче почав Смок.

— Ні, — перебив гравець, — ми всі візьмемо участь. Беріть-но котрий миску. Ми впораємось миттю. Ось — на почин.

Він витяг важку торбину, розв'язав її і пустив цівку золотого піску та самородків. Чоловік, що стояв поруч, з лайкою перехопив його руку, щоб спинити золотий струмінь. У мисці було вже унцій шість або вісім.

— Годі! — гукнув сердитий чолов'яга. — Не тільки у вас є золото.

— Хе! — кепкував гравець. — Ти, певно, думаєш, що це похід по заявки?

Чоловіки товпились та штовхалися, щоб дати й свою пайку, і коли вони нарешті вгомонились, Смок обома руками підняв важку миску.

— Тут вистачить для цілого племені аж до весни, — сказав він. — Ну, а хто дасть собак? П'ять прудких запряжок?

Запропоновано було аж дванадцять запряжок, і всі мешканці Муклука, утворивши комітет допомоги голодуючим, гомоніли, сперечались, погоджувалися і знову сперечались.

Як тільки вибирали запряжку, господар її з шістьма помічниками йшов запрягати, щоб бути напоготові.

Одну запряжку забракували, бо вона приїхала лише сьогодні в полудень, і собаки були потомлені. Якийсь чоловік запропонував свою, але, розвівши руками, показав забинтовану ногу, що заважала йому поїхати самому. Цю запряжку взяв Смок, хоч його і вмовляли хором, що він стомився і не повинен їхати.

Довгий Біл Гаскел сказав, що запряжка Череваня Олсена надзвичайно гарна, але він сам — справжній слон. Черевань Олсен мав двісті сорок фунтів ваги, і все його могутнє тіло заходило ходором. Сльози протесту навернулися йому на очі, і він лаявся по-норвезьки доти, доки йому не дали місця у валці важких запряжок. Гравець, скориставшись зручним моментом, взяв собі легку запряжку Череваня Олсена.

Було вибрано та навантажено п'ять запряжок, але тільки чотири погоничі задовольняли "комітет".

— А Култус Джордж! — гукнув хтось. — Він жене, як вітер, і добре одпочив.

Всі очі звернулися до індійця, але його обличчя було нерухоме.

— Береги запряжку? — спитав Смок.

Індієць мовчав. Здавалося, електричний струм пробіг по людях. Насувалося щось погане. Нетерплячий, мінливий натовп колом оточив Смока та Култуса Джорджа. І Смок зрозумів, що за їхньою згодою він зараз висловить волю своїх товаришів. Він теж був роздратований, бо не розумів, як людина могла лишатися байдужою, коли він горить бажанням допомогти голодним. Не міг він перейнятись настроєм Култуса Джорджа, бо й на думку йому не спадало, що індієць одмовляється з якихось інших причин, а не через егоїзм і користолюбство.

— Звичайно, ти поїдеш? — повторив Смок.

— Скільки? — спитав Кулгус Джордж.

Зчинився страшенний галас. Обличчя всіх палали гнівом.

— Почекайте хвилинку! — гукнув Смок. — Може він не розуміє. Дайте мені йому з'ясувати. Слухай-но, Джордже. Хіба ти не бачиш, що тут про плату немає й мови. Вони віддають усе, щоб врятувати двісті індійців від голодної смерті.

— Скільки? — вдруге спитав Култус Джордж.

— Чекайте, хлопці! Подумай, Джордже. Ці ж люди, що конають з голоду, твої брати. Вони з іншого племені, але теж індійці. Ти ж бачиш, що роблять білі? Вони дають своє золото, своїх собак і змагаються один з одним, щоб дістати право їхати. Але тільки найкращі погоничі можуть поїхати першими. Подивись на Череваня Олсена. Він ладен битися, щоб йому це дозволили. Ти повинен пишатися, що всі вважають тебе одним з найкращих погоничів. Тут річ не в тому, скільки тобі заплатять, а в тому, як швидко ти доїдеш.

— Скільки? — втретє спитав Култус Джордж.

— Вбити його! — почулося звідусіль. — Провалити голову! Обкачати дьогтем та пір'ям!

Култус Джордж спокійно стояв серед цієї бурі гніву. Смок, одштовхуючи найлютіших, гаркнув щосили:

— Цитьте! — Гамір затих. — Подайте мотузку, — скомандував Смок.

Култус Джордж знизав плечима, його обличчя скривила похмура посмішка. Він знав білих людей, бо працював разом з ними та їв їхній хліб надто довго. Всі вони коряться законові. Він знав це достеменно. Вони карали тільки тих, хто порушував їхні закони. Він нікого не замордував, не вкрав, не збрехав. А правити свою ціну та торгуватись ніхто не забороняє. Вони самі правлять забагато і скажено торгуються. Він робить те, чого у них навчився. А коли він негідний пити з ними, то,

значить, і негідний чинити доброчин-ства та брати участь у їхніх дурнуватих витівках.

Коли принесли мотузку, Довгий Біл Гаскел, Черевані, Олсен та гравець незграбно, але зі злісною квапливістю накинули індійцеві на шию петлю та протягли кінець через бантину. Чоловік дванадцять стали напоготові.

Култус Джордж не пручався. Він знав, що це гра. Білі люди завжди грають. Хіба ж не покер їхня улюблена гра? Хіба вони не обдурюють, коли купують, продають, укладають угоди?

— Почекайте! — скомандував Смок. — Зв'яжіть йому руки, щоб не борсався.

"Знову гра", — вирішив Култус Джордж і покірно дозволив зв'язати собі назад руки.

— Тепер твоє останнє слово, Джордже, — сказав Смок. — Береш запряжку?

— Скільки? — спитав Култус Джордж.

Дивуючись сам собі, що може таке зробити, і одночасно обурений безмежним егоїзмом індійця, Смок подав знак. Култус Джордж був не менш здивований, коли петля раптом зашморгнулась, і він повиснув у повітрі. Упертість його одразу зникла. На обличчі промайнув вираз здивування, жаху, потім болю.

Смок з острахом стежив за ним. Його самого ніколи не вішали, і він почував себе новаком у цій справі. Тіло Култуса билося конвульсійно, зв'язані руки намагалися розірвати пута, а з горла чулося придушене харчання. Смок підняв руку.

— Годі!

Незадоволені такою короткою карою, чоловіки спустили Култуса Джорджа додолу. Він витріщив очі і хитався, намагаючись звільнити руки. Смок здогадався просунути пальці під мотуз на шиї індійця і послабив петлю.

Култус Джордж нарешті зітхнув.

— Ну, береш запряжку? — запитав Смок.

Култус Джордж мовчав. Він ніяк не міг віддихатися.

— О, ми, білі, — свині, — сказав Смок, гніваючись на себе за ту роль, яку змушений був грати. — Ми продаємо душу за золото, за багатство, але бувають і такі хвилини, коли чинимо, як божевільні, не думаючи, яка нам з того користь! І коли з ними трапляється таке, тоді стережись, Култусе Джордже! То що, поїдеш чи ні?

Култус Джордж вагався. Він не був страхополохом. Може, це знову гра? А що коли його просто хочуть пошити в дурні?

Поки він думав, Смок хвилювався. Невже цей клятий тубілець таки захоче, щоб його повісили?

— Скільки? — спитав Култус Джордж.

Смок підняв руку.

— Я… я поїду, — швидко сказав Култус Джордж.

V

— І моли рятувальна експедиція знайшла мене, — оповідав потім Малий у шинку "Копалина Енні", — цей Култус Джордж прибув першим, випередивши Смока на три години. Але все-таки Смок, не забувайте, прибув другим. Саме впору, саме впору. Коли я почув, як Култус Джордж гукає на своїх собак, то в мене не було вже ні мокасинів, ні рукавиць, ні шкіряного паска, ні піхви з ножа, — все це поїли чортові сиваші, а дехто поглядав уже й на мене голодними очима… бо я ж нівроку гладкий. А Смок? Він був ледь живий. Попорався трохи, допомагаючи нужденним сивашам, та так і заснув рачки, йому ввижалося, що він набиває казанка снігом. Я йому наготував свою постіль і, вірте мені, уклав як дитину, — такий він був знесилений. Отож. А золото й зубочистки я виграв. Бо ж справдилось моє пророцтво.

ВИРОДОК

І

— Стій! — гукнув Смок на собак, налягаючи всією вагою на жердину, щоб зупинити санки.

— В чім справа? — здивувався Малий. — Адже ж води тут нема.

— Ні, але поглянь на цю стежку праворуч. Я думав, що тут ніхто не зимує.

Вони спинилися. Собаки миттю закопались у сніг і почали вигризати шматочки криги з-поміж пазурів. Ще п'ять хвилин тому ця крига була водою. Тварини провалилися в джерело, притрушене снігом; воно витікало десь з берега й стояло калюжею поверх три-футової товщі льоду, який скував річку Нордбеска.

— Уперше чую, що на Нордбесці хтось живе, — сказав Малий, уважно дивлячись на ледве помітний слід, вкритий шаром снігу два фути завтовшки. Стежка під прямим кутом перетинала річище і вела до

гирла невеличкого струмка, що тік ліворуч. — Можливо, це мисливці тягли тут колись свої манатки.

Смок, не кидаючи рукавиць, розгріб пухкий сніг і спинився, міркуючи.

— Ні. Тут їздили в обидва боки, але останній раз — вгору по річці. Хто б ці люди не були, вони ще тут, бо цим шляхом кілька тижнів не їжджено. Але що їх держить тут, хотів би я знати?

— А мене цікавить, де ми будемо ночувати, — сказав Малий, безнадійно дивлячись на обрій, де передвечірній присмерк вже переходив у нічну темряву.

— Давай простежимо слід вгору по річці, — запропонував Смок. — Тут повно сухого дерева. Ми зможемо отаборитись будь-коли.

— Отаборитись, звичайно, ми зможемо будь-коли; якщо ми не хочемо загинути від голоду, нам треба квапитися і їхати прямо.

— Ми знайдемо щось там, на річці, — умовляв його Смок.

— Глянь, як мало харчів у нас! Глянь на собак! — лементував Малий. — Та, сто чортів! Ти завжди робиш по-своєму.

— Та це нас і на один день не затримає, — запевняв Смок. — Можливо, зробимо гак на якусь милю.

— Люди гинули навіть через таку дрібницю, як миля, — сказав Малий, безнадійно хитаючи головою. — Що ж, ходім собі на лихо. Вперед, ви, бідна каліч! Ну, Скорий, ну!

Ватажок скорився, і запряжка рушила, провалюючись в снігових заметах.

— Стій! — гукнув Малий. — Треба втоптати дорогу.

Смок витяг лижви з санок, прив'язав їх до мокасинів і пішов уперед, торуючи стежку на пухкому снігу.

Це була важка робота. Люди й собаки вже кілька день недоїдали, і сили їхні танули. Шлях ішов річищем, що дедалі вище підіймалося вгору. Незабаром скелясті береги почали сходитися, і наші мандрівники опинились на дні вузького міжгір'я. Довгий вечірній присмерк тут перейшов майже в цілковиту темряву.

— Це справжня паска, — сказав Малий. — Ніби лізеш у пекло. Так і чекай біди.

Смок не відповів, і з півгодини вони посувалися мовчки.

Тоді Малий знову порушив мовчанку.

— Чує моє серце, — забуркотів вік. — Чує моє серце, що з нами трапиться недобре. І ось що я тобі скажу..

— Ну, ну, кажи, — заохочував Смок.

— Гаразд. Ми ніколи не виберемося з цієї паскудної діри. І ми неодмінно вскочимо в халепу й застрянемо тут до другого пришестя.

— А про їжу твоє серце нічого не чує? — незадоволено спитав Смок. — У нас же не вистачить її до другого пришестя.

— Ні, не чує. Та якось викрутимось. Скажу тобі тільки одне. Я можу з'їсти всіх собак, але не Скорого. Він мені стане кісткою в горлянці.

— Не журись, — посміхнувся Смок. — Наша доля нас не цурається. Моє серце чує, що в нас буде і оленина, й лосина, а може й смажені перепілки, і ми з тобою ще погладшаємо.

Малий тільки чмихнув з презирством, і знову запала мовчанка.

— Ось і початок лиха, що ти наврочив, — сказав Смок, спиняючись та уважно вдивляючись у щось осторонь дороги.

Малий залишив жердину і підійшов до товариша. Обидва дивилися на мертвого чоловіка, що лежав обіч шляху.

— Це не голодний, — зауважив Смок.

— Глянь на його вуста, — сказав Малий.

— Закоцюбів, — сказав Смок, піднімаючи мертву руку, що, не згинаючись, потягла за собою тіло.

— Штовхни його, і він розлетиться на цурупалля, — зауважив Малий.

Чоловік лежав боком, злютований морозом. Сніг ще не вкрив його, — отже, він лежав тут недовго.

— Три дні тому був великий снігопад, — сказав Малий.

Смок кивнув, нахилився над мерцем, повернув його обличчям до себе і помітив стріляну рану на скроні. Потім роздивився довкола і рухом голови показав на револьвер, що валявся у снігу.

За сотню ярдів далі вони натрапили на друге тіло, що теж лежало ниць на шляху.

— Тут можна зрозуміти дві речі, — сказав Смок. — Вони обидва гладкі, — значить, це не від голоду. Але, певно, їм дуже скрутно прийшлося, коли скінчили життя самогубством.

— Якщо це самогубство, — зауважив Малий.

— Безперечно. Адже опріч їхніх тут нема більше слідів. Та й кожного з них опалив порох. — Смок одтягнув другий труп і носком мокасина копнув револьвер, що був вдавлений у сніг тілом. — Ось він. Я казав, що ми дещо тут знайдемо.

— Це ще нічого не значить. Але що могло примусити таких гладких хлопців укоротити собі віку?

— Коли ми дізнаємось про це, то знатимемо все лихо, яке ти передчував, — відказав Смок. — Але ходімо. Стає темно.

Уже зовсім стемніло, коли Смок знов зачепився за мерця і упав на санки, де лежав і другий небіжчик. А коли витрусив сніг з-за коміра та запалив сірника, вони з Малим нагледіли ще й третє тіло, що лежало біля недокопаної могили. Перш ніж сірник погас, хлопці помітили ще з шість могил.

— Бр-р-р, — здригнувся Малий. — Табір самогубців. Та які гладкі! Мабуть, там всі перемерли.

— Ні… глянь! — Смок показав уперед, де тьмяно блимав вогник. — А от і другий… А он там… третій. Ходімо швидше.

Більше їм не траплялося трупів, і по твердо второваному шляху вони швидко дійшли до табору.

— Тут ціле місто, — прошепотів Малий. — Мабуть, із двадцять хиж. І жодного собаки. Хіба не дивно?

— Тепер я знаю! — схвильовано прошепотів Смок. — Це табір Лори Сіблі. Пригадуєш? Вони прибули минулої осені на "Порт Таусенді". Проїхали Доусон, бо збирались зійти десь у гирлі цієї річки.

— Пригадую. Вони мормони.

— Ні, вегетаріанці, — засміявся Смок. — Вони не їли м'яса і не їздили собаками.

— Це одне й те ж. А до золота потяглися довгою рукою. Лора Сіблі обіцяла привести їх на таке місце, де вони одразу ж стануть мільйонерами.

— Так. Вона ж у них пророчиця. Щось там їй привиджувалось і таке інше. А я гадав, що вони поїхали вгору по Норденсджолду.

— Чш! Слухай! — Малий застережливо приставив руки до Смокових грудей, і обидва вони почули стогін, тяжкий та монотонний, що долітав з якоїсь халупи. Потім застогнали в другій хижі, третій, десятій. Здавалося, це промовляло саме людське горе. Враження було жахливе.

— Б-р-р-р, — затремтів Малий. — Прямо жах бере. Давай зайдемо та дізнаємось, у чому річ.

Смок постукав у двері освітленої халупи і почув шепіт: "Заходьте". Вони з Малим увійшли. То була проста дерев'яна хижка, з зашпакльованими мохом стінами та долівкою, вкритою стружками. Лоєвий каганець освітлював чотири дерев'яні лавки. На трьох з них лежали люди, вони перестали стогнати і втупилися у Малого і Смока.

— В чім справа? — спитав Смок одного з них. З-під ковдри видно було широкі плечі та дебеле м'язисте тіло. Але очі були повні страждання, а шоки аж позападали. — Чи тут віспа, чи то?

Чоловік показав на свої розпухлі вуста і ледве роззявив почорнілого рота. Смок одступив, побачивши це.

— Цинга, — пробубонів він, а чоловік кивнув головою.

— Їжі досить? — спитав Малий.

— Так, — одповів чоловік з другої лави. — Можете взяти. У нас її сила-силенна. Сусідня хижа порожня. Ідіть і беріть.

II

В кожній халупі було таке саме видовище. Цинга захопила цілий табір. Серед його мешканців було десяті, чи дванадцять жінок, але Смок з Малим побачили далеко не всіх. Спочатку тут було всього дев'яносто три чоловіки. Десятеро померло, а двоє десь зникли. Смок розповів, що вони знайшли двох самогубців неподалік, дивуючись, чом це ніхто не ходив на розшуки. Що особливо вразило його та Малого, де повна безпорадність цих людей. В їхніх халупах було брудно й насмічено. На недбайливо збитих столах стояли давно немиті тарілки. Ніхто й не думав допомагати іншому. Кожна халупа жила своїм окремим життям. Мешканці її дбали тільки про себе і навіть перестали ховати своїх мерців.

— Це щось надприродне, — звернувся Смок до Малого. — Я зустрічав ледацюг та пройдисвітів, але не всіх укупі. Ти чув, що вони кажуть. Ніхто з них і пальцем не ворухнув за цей час. Можу закластись, що вони давно вже не миють своїх пик. Не диво, що цинга напала.

— Але ж вегетаріанці не повинні хворіти на цингу, — зауважив Малий. — Завжди кажуть, що цинга косить тих, хто їсть солонину. А вони не їдять ніякого м'яса — ні солоного, ні вареного, ні сирого.

Смок похитав головою.

— Знаю. Цингу овочами і лікують. Тут ліки не допоможуть. Городина, особливо картопля, — єдиний засіб. Але не забувай одного. Ми маємо справу не з теорією, а з фактом. Усі ці травоїди хворі на цингу.

— Може, вона заразлива?

— Ні. Лікарі знають, що цинга не пошесна хвороба. Вона зароджується в організмі. Наскільки я розумію, вона буває від погіршення якості крові. Причина не в тому, що вони споживали, а в тому, чого не споживали. Люди дістають цингу через брак якихось хімічних речовин у крові. І ці речовини добувають не з порошків та мікстур, а з овочів.

— Але ж ці люди не їли нічого, опріч трави, — заперечив Малий, — і вони мали її по самі вуха. Ні, ти помиляєшся, Смоку. Життя розбиває твою теорію. Цинга заразлива, і тому вони всі й захворіли на неї. І ми теж занедужаємо, якщо не втечемо звідси. Б-р-р-р! Я почуваю навіть, як бацили вже лазять по мені.

Смок засміявся і постукав у двері іншої халупи.

— Гадаю, що ми знайдемо тут те саме, — сказав він. — Ходімо. Ми мусимо з'ясувати все як слід.

— Чого вам? — спитав верескливий жіночий голос.

— Бачити вас, — одповів Смок.

— Хто ви?

— Лікарі з Доусона, — ляпнув Малий, за що Смок дав йому штурхана.

— Не треба нам лікарів, — сказала жінка уривчастим од хвилювання й болю голосом. — Ідіть собі. На добраніч. Ми не віримо в лікарів.

Смок все ж таки одчинив двері й зайшов. Він підкрутив гнота в гасовій лампі, щоб краще роздивитися. На чотирьох лавах лежало чотири жінки. Вони перестали стогнати й повитріщувались на хлопців. Дві з них були молоді, з худими обличчями. Третя — стара та дуже огрядна. Четверта, що з нею Смок допіру говорив, була найтендітнішим і найкволішим зразком людської раси, таких худющих він ще ніколи не бачив. Смок зрозумів, що це Лора Сіблі, пророчиця й ясновидиця, яка організувала експедицію в Лос-Анжелосі та привела її сюди, на Нордбеску, до цього табору смерті. Розмова, що у них виникла, була досить ущиплива. Лора Сіблі не вірила в лікарів. Вона ладна була перестати вірити і в саму себе, — такі нестерпні були її муки.

— Чому ви не послали за допомогою? — спитав Смок, коли вона змовкла, знесилена першою своєю гнівною тирадою. — На річці Стюарт є табір, а за вісімнадцять день можна дістатися й Доусона.

— А чому Еймос Уентворт не пішов? — спитала вона з люттю, близькою до істерії.

— Не знаю я цього джентльмена, — сказав Смок. — Що він робить?

— Нічого. Тільки він не хворий на цингу. А чому не хворий? Я вам скажу. Е, ні, не хочу… — І вона так зціпила свої тонкі вуста, що крізь прозору плівку, як це здалося Смокові, видно було зуби з корінням. — А якби й пішов, то що з того? Хіба я не знаю? Я ж не така дурна. Наші комори повні всіляких овочевих консервів та ягідних соків. Нема табору

на Алясці, що був би так забезпечений проти цинги, як наш. Ми всього маємо досхочу — городини, ягід, горіхів.

— Вона загнала тебе на слизьке, — зрадів Малий. — І це факт, а не теорія. Ти кажеш, рятуються овочами. Тут повно їх. А де ж порятунок?

— Не розумію, — признався Смок. — На Алясці ще не було такого табору, як цей. Я бачив цингу, кілька випадків то тут, то там, але ніколи ще не бачив, щоб цілий табір хворів, та ще так люто. Нічого не розумію, Малий. Ми повинні зробити для них все, що зможемо. Але насамперед треба отаборитись та подбати про собак. Ми ще побачимося вранці, е-е… місіс Сіблі.

— Міс Сіблі, — ображено виправила вона. — І от що, юначе: якщо ви будете швендяти тут з якимись там ліками, то я у вас вгачу всі свої набої.

— Ну й відьма, ця пророчиця, — сміявся Смок, коли вони верталися в темряві до порожньої халупи, яку обрали собі за пристановисько. У хижі, очевидячки, недавно мешкало двоє людей, і товариші мимоволі подумали, чи не були це ті два самогубці, котрих вони знайшли на шляху.

Вони оглянули комору. Тут повно було бляшанок з сушеною, вареною та згущеною їжею.

— В чому ж причина, що вони похворіли? — спитав Малий, показуючи на пакунки яєчного порошку та італійських грибів — Скільки їх! Глянь! — Він підкидав бляшанки з томатами та фаршированими маслинами, — А божественна приводчиця теж підхопила цингу. Як же не так?

— Пророчиця, — поправив Смок.

— Приводчиця, — повторив Малий. — Хіба ж не вона привела їх у цю пастку?

III

Наступного ранку Смок зустрів чоловіка, що тяг важкі санки, навантажені дровами. Маленький, чепурний і рухливий, він, незважаючи на вантаж, рухався легко та швидко, і Смок чомусь раптом відчув до нього відразу.

— Що з вами? — спитав він.

— Нічого, — відповів маленький чоловік.

— Я знаю це, — сказав Смок. — Тому й спитав. Ви Еймос Уентворт. Цікаво, чому це у вас нема цинги, тоді як всі інші хворі?

— Бо я працював, — швидко відповів той. — Жоден з них не захворів би, якби вони виходили на повітря і щось робили. А вони тільки гризлись та кляли холод і тяжку працю. Вилежувались собі в ліжках, поки не попухли. Гляньте на мене. Я працював. Ось ходімте до хати.

Смок пішов за ним.

— Дивіться. Чисто, як у вівтарі, га? І все на місці. Я б і ці стружки повимітав, та вони держать тепло. А подивіться на підлогу в їхніх халупах. Наче в свинюшнику. Я ні разу ще не їв з немитої тарілки. Ні, сер. Треба робити, і я працював. Тому й не хворий. От вам і все. Ясно, по-моєму, як божий день.

— Маєте рацію, — згодився Смок. — Але я бачу тільки одну лавку. Ви часом не схимник?

— Бо мені так більше подобається. Легше ж прибирати за одним, ніж за двома, от через що. Тут всі ледацюги та лежні! Не дивно, що вони заслабли.

Все це було дуже переконливо, але Смок не міг подолати відрази до цього чоловіка.

— Що має проти вас Лора Сіблі? — спитав він раптом.

Еймос Уентворт зиркнув на нього.

— Вона трохи пришелепувата, — відповів він. — Всі ми тут такі. Але хай мене бог рятує від дурнів, що не хочуть мити тарілок після себе!

Хвилин через п'ять Смок розмовляв з Лорою Сіблі. Спираючись руками на палиці, вона сама пришкандибала до його хижі.

— Що ви маєте проти Уентворта? — несподівано спитав він.

Зелені очі старої засвітилися гнівом, виснажене обличчя скорчилося від люті, а пошерхлі вуста шепотіли якісь прокляття.

— Бо він здоровий, — задихаючись, промовила вона. — Бо він егоїст і нікому не хоче допомогти. Йому байдуже, що ми гинемо. Він і пальцем не поворухнув, щоб принести комусь води або оберемок дров. Тварюка він! Та ще поплаче! Ой, як поплаче! — Стогнучи та зітхаючи, стара пошкандибала далі. Трохи згодом, вийшовши погодувати собак, Смок бачив, як вона зайшла до халупи Еймоса Уентворта.

— Тут щось не те, Малий. Тут щось не те, — сказав він, коли той вийшов, щоб вилити помиї.

— Справді, — весело відповів Малий. — І нам теж цього не минути. От побачиш.

— Я не про цингу.

— О, тоді, мабуть, про божественну приводчицю? Ця і мертвого обдере! Такої зголоднілої вовчиці я ще ніколи не бачив.

IV

— Ми з тjбою здорові, тому що весь час працюємо, Малиq. І Уентворт тому здоровий. А решта лежала без руху, і ти бачиш, до чого це спричинилося. Тепер наше завдання розворушити wю шпитальну каліч. Я призначаю тебе старшим доглядачем.

— Що? Мене? — закричав Малий. — Я відмовляюсь!

— Ні, голубе, ти мусиш. Я сам буду тобі за асистента, бо справи в них кепські. Та скоро вони в нас заворушаться. Насамперед хай поховають своїх мерців. Найдужчі підуть в похоронну команду, слабші — збирати паливо. Та ще дамо їм хвойового відвару. Всі старожили просто моляться на нього. А ці, певно, ніколи й не чули.

— Нам теж добре перепаде, — засміявся Малий. — Для початку вони нагодують нас свинцем,

— От нам і треба подбати, щоб цього не трапилось.

За годину вони обшукали всі двадцять халуп. Всю зброю було конфісковано.

— Слухайте, ви, інваліди! — гукав Малий. — Давайте сюди ваш арсенал. Він нам потрібний.

— Ви хто такі? — спитали в першій халупі.

— Лікарі з Доусона. Хутчій! Тягніть сюди ваші набої.

— Навіщо це зам?

— Одбиватись від загону м'ясних консервів, що наступав ущелиною. Крім того, на вас суне хвойовий відвар. Хутчій! Хутчій!

Але то був тільки початок. Умовляючи, лаючи, а часом і силоміць Смок і Малий постягали людей з ліжок і примусили одягнутись. Здоровіших Смок відібрав у похоронний загін. Іншим було наказано збирати паливо, щоб відігріти землю та викопати гробовища. Треті пішли по дрова. Тих, що були занадто кволі, зобов'язали прибирати в хижах і прати білизну. Ще один загін наніс силу соснових гілок, і в кожній печі почали варити хвойовий відвар.

Але становище було все ще важке. Принаймні тридцять тяжкохворих неможливо було підняти з ліжок, а одна жінка в халупі Лори Сіблі померла. Потрібні були рішучі заходи.

— Мені не подобається поганяти хворих, — казав Малий, погрозливо стискаючи кулаки, — але я ладен навіть голови потрощити, якщо це піде на користь. А ви, ледачі пройдисвіти, потребуєте доброго прочухана. Ану давай! Одягай свої лахи, а то я зроблю лемішку з твоєї пики!

Всі стогнали, зітхали та плакали. Сльози текли й замерзали у них на обличчях, бо вони таки й справді були зовсім хворі.

Коли робочі загони вернулись опівдні, на них чекав добрий обід, зварений під доглядом Смока й Малого.

— Досить, — сказав Смок о третій годині. — Вистачить з вас. Ідіть по місцях. Можливо, тепер ви почуватимете себе погано, та завтра вам буде краще. Я знаю, що вам тяжко. Але я хочу вас вилікувати.

— Занадто пізно, — криво всміхнувся Ейнос Уентворт. — Їм треба було починати це з осені.

— Ходімо, — сказав Смок. — Беріть оці два цебрики. Ви ж не хворий.

І вони пішли втрьох від халупи до халупи, наділяючи кожного цілою пінтою хвойового відвару. Хворі пручалися й вередували.

— Ну, не дурійте! — умовляв Смок непокірного, що лежав на спині і, зціпивши зуби, стогнав. — Ану, Малий, поможи!

Смок ухопив пацієнта за ніс і злегка вдарив під ложечку так, що рот сам роззявився. — Ну от, тепер пішло в горлянку.

І ліки справді пішли, хоч хворий люто чхав та плювався.

— Нічого, звикнете, — заспокоював Смок свою жертву, хапаючи за ніс чоловіка, що лежав на сусідній лаві.

— Я б швидше випив рицини, — тихенько признався Малий, хиляючи власну порцію. — Великий Мафусаїле! — вигукнув він, проковтнувши питво. — Тут не більше пінти, а міцності вистачило б на ціле барило.

— Ми частуватимемо вас цим хвойовим відваром чотири рази на день, і нам доведеться напувати ним вісімдесят душ щоразу, — сказав Смок Лорі Сіблі. — У нас нема часу панькатись. То що, вип'єте самі чи я мушу взяти і вас за носа? — його рука потяглася до її обличчя. — Це рослинний відвар, хай вас сумління не мучить.

— Сумління! — засміявся Малий. — Ще б пак! Це ж дуже смачна річ.

Лора Сіблі вагалась. Вона ніяк не могла зважитись.

— Ну, то як? — рішуче спитав Смок.

— Я… я вип'ю, — тремтячим голосом сказала вона.

Цього вечора стомлені, як після тяжкого переходу, Смок і Малий ледве залізли під свої ковдри.

— Мені зле, — скаржився Смок. — Вони страшенно мучаться. Але робота — єдині ліки, що їх я можу придумати. І це треба довести до кінця. От якби нам мішок сирої картоплі!

— Спаркінс більше не може мити посуду, — сказав Малий. — Йому так тяжко, що він непритомніє від болю. Я поклав його в постіль.

— Якби нам дістати сирої картоплі, — провадив Смок. — Цим консервам бракує чогось найголовнішого, найпотрібнішого для життя.

— Б'юсь об заклад, що молодий Джонс з халупи Браунлоу помре ще до ранку.

— Не каркай! — сердився Смок.

— А хіба не ми будемо ховати його, — гнівно чмихнув Малий. — Кажу ж, що хлопець зовсім безнадійний.

— Цить! — гаркнув Смок.

Малий ще трохи почмихав, а згодом голосно засопів.

V

До ранку помер не тільки Джонс, — один дужий чоловік, що працював у загоні дроворубів, повісився. Почалась низка жахливих днів. Цілий тиждень з величезними зусиллями Смок примушував людей працювати та пити хвойовий відвар. Але одного по одному, а то й по двоє чи по троє він мусив звільняти від роботи. Нарешті Смок переконався, що робота — поганий засіб від цинги. Похоронний загін танув, а роботи дедалі прибувало. Шість могил, викопаних заздалегідь, жадібно чекали на мерців.

— Ви не могли б вибрати гіршого місця для табору? — спитав Смок Лору Сіблі. — Гляньте на нього: це ж дно вузького міжгір'я, закрите зі сходу й заходу. Південне сонце ніколи сюди не заглядає. Ви місяцями не бачите сонця.

— А звідки я могла знати?

Він стиснув плечима:

— Мусили знати, коли повели сотню дурнів до золотих розсипів.

Вона вороже глипнула на нього і пошкандибала далі. Через кілька хвилин, повертаючись після огляду пацієнтів, що, стогнучи, збирали соснове гілля, Смок побачив, як пророчиця зайшла до халупи Еймоса Уентворта, і пішов за нею. Біля дверей він почув, як вона, плачучи, клянчила:

— Тільки мені. Я не скажу нікому…

Смок зайшов. Обоє винувато глянули на нього. І він картав себе, що не підслухав до кінця.

— Ану, признавайтесь! — гостро наказав він. — Що тут у вас?

— В чім справа? — спитав похмуро Еймос Уентворт.

Смок так і не міг дізнатися, що між ними було.

VI

Становище дедалі гіршало. В цій темній щілині, куди ніколи не потрапляло сонячне світло, смерть забирала з собою нові й нові жертви. Щодня Смок та Малий з острахом заглядали один одному в рота, чи немає білої плівки на яснах — першої певної ознаки хвороби.

— Годі! — сказав Малий одного вечора. — Я обміркував усе, і з мене досить. Може, з мене й вийшов би наглядач над невільниками, але над каліками на вийде. Їм дедалі гіршає. Сьогодні я не вигнав на роботу й двадцятьох душ. Ось тільки зараз поклав Джексона у ліжко. Він був уже близький до самогубства. Я прочитав це у нього на обличчі. Робота не дає їм користі.

— Я теж такої думки. Ми звільнимо всіх, опріч дванадцятьох. Ці мусять ще трохи попрацювати, і хвойовий відвар теж потрібний.

— Він ні до чого.

— Можливо й так. Але ж він нікому не шкодить.

— Знов самогубство, — сповістив Малий наступного ранку. — На цей раз Філіпс. Я таки й сподівався, що він це зробить.

— Ми нічого не можемо вдіяти, — простогнав Смок. — Може, ти що придумаєш, Малий?

— Хто? Я? У мене нема жодних думок. Хай буде що буде.

— Тоді вони всі повмирають, — запротестував Смок.

— Опріч Уентворта, — пробурмотів Малий, бо давно вже почав поділяти Смокову відразу до цього типа.

Уентворт був завжди здоровий, і це дивувало Смока. Чому Лора Сіблі ненавиділа його і ввесь час щось канючила та скиглила перед ним? Чого ж вона просила, а він не давав?

Кілька разів Смок навідувався до Уентворта під час обіду, але тільки помітив, що той якось підозріло ставиться до нього. Потім Смок спробував розпитати Лору Сіблі.

— Сира картопля вилікувала б усіх, — сказав він пророчиці. — Я знаю, і вже якось бачив, як вона цілюще впливає.

Вогник надії в її очах, що змінився холодом зневіри та зненависті, сказав Смоку, що він зачепив болюче місце.

— Чому ви не взяли собі свіжої картоплі з пароплава?

— Ми взяли. Але, проїхавши вгору по річці, вигідно продали її в Форті Юкон У нас було багато сушеної картоплі, і ми знали, що вона краще зберігається.

Смок застогнав.

— І ви продали її всю?

— Так. Звідки ж нам було знати?

— І не лишилося жодного мішка?

Вона похитала головою, але, як йому здалося, трохи невпевнено.

— А може?.. — домагався він.

— Звідки я знаю? — огризнулась вона — Не я ж дбала про харчі.

— Про них дбав Еймос Уентворт, — здогадався Смок. — Гаразд. Ну, а тепер скажіть — даю вам слово, що це зостанеться між нами! Чи не сховав він де-небудь трохи сирої картоплі?

— Ні, ні. Хіба б він міг?

— А чом би й ні?

Вона тільки знизала плечима.

VII

— Уентворт — свиня, — сказав Малий, коли Смок поділився з ним своїм підозрінням.

— І Лора Сіблі теж, — додав Смок. — Вона знає, що з нього є картопля, і мовчить, бо сама хоче випросити в нього.

— А він не хоче дати, так? — Малий почав виливати свою злість проти людської підлоти в цілому потоці найдобірнішої лайки, а тоді спинився, щоб звести дух.

Тієї ночі, коли весь табір стогнав і спав, а може, стогнав і не спав, Смок пішов до неосвітленої халупи Уентворта.

— Слухайте, Уентворте, — звернувся він. — У мене тисяча доларів золотим піском у цій торбинці. Я заможна людина і можу собі це

дозволити. Боюсь, що й мене зачепила цинга. Покладіть сиру картоплину в мою руку — і золото ваше. Ось потримайте його.

Смок здригнувся, коли Уентворт простяг у темряві руку і взяв золото. Він чув, як той нишпорив у ковдрах, а потім відчув у своїй руці картоплину.

Смок не чекав до ранку. Вони з Малим давно вже боялися за життя двох тяжкохворих і тому одразу кинулись до їхньої хижі. Розтерши та розмішавши немиту й необдирану тисячодоларову картоплину, вони вливали по краплині густий сік у жахливі дірки, що були колись ротами.

Всю ніч Смок і Малий давали хворим картопляний сік. Наступного дня стан здоров'я цих двох пацієнтів настільки покращав, що хлопці очам своїм не вірили. Через сорок вісім годин, коли було спожито всю картоплину, обидва були поза небезпекою, хоч і далекі ще від цілковитого одужання.

— Знаєте що? — сказав Смок Уентвортові.—У мене є в цій країні золотоносні ділянки, і мої розписки ходять усюди. Я дам вам по п'ятсот доларів за картоплину, а всього п'ятдесят тисяч доларів за сотню картоплин.

— А золотого піску у вас вже нема? — спитав Уентворт.

— Ми з Малим вишкребли все, що мали. Але в копалинах у нас кілька мільйонів.

— Нема в мене більше картоплі,— сказав Уентворт. — Я сам хотів би її мати. Тільки одна й була на випадок хвороби. Я продав її тому, що хочу виїхати з цієї країни.

Хоч картопляного соку вже не було, на третій день стало ясно, що ті двоє хворих, які ним лікувались, швидко одужують. Решті ж хворих

дедалі гіршало. Четвертого дня поховали три жахливих трупи. Малий витерпів ці тортури, а потім звернувся до Смока:

— Ти пробував на свій лад. А тепер я спробую по-своєму.

І попрямував до злодієвої халупи. Що там було, Малий ніколи не розказував. Він вийшов звідти з побитими та обідраними руками, а обличчя Уентворта було все у синцях та ще й голова його якось криво сиділа на негнучкій шиї. До цього, мабуть, спричинилося те, що з одного боку його горлянки синіли відбитки чотирьох пальців, а з другого — одного, зате дуже товстого.

Після цього Смок та Малий вскочили до Уентворта, витягли його за двері прямо на сніг і почали нишпорити у хижі по всіх кутках. Лора Сіблі з запалом допомагала їм.

— Тобі нічого не дістанеться, старенька, хоч би ми знайшли тут цілу тонну, — запевняв її Малий.

Смок заперечливо похитав головою.

— Це ж вбивство! — напосідав Малий. — Він же вбиває всіх цих бідолах, Хай тоді краще візьме сокиру та й порубає їм голови.

Минув ще день. Смок і Малий стежили за кожним кроком Уентворта. Кілька разів, коли він виходив по воду, вони ніби ненароком наближались до халупи. І щоразу він швидко вертався без води.

— Він заховав її в халупі, — сказав Малий. — Але де? Ми ж перенишпорили скрізь. — Він підвівся й надяг рукавиці. — Я знайду її, хоч би мені довелося зруйнувати всю халупу!

Він глянув на Смока, що сидів зосереджений, неуважний і не чув його слів.

— Що сталось? — гнівно спитав Малий. — Чи, може, в тебе теж починається цинга?

— Я оце хочу пригадати...

— Що саме?

— Не знаю. Але щось дуже потрібне. Якби я тільки міг згадати...

— Слухай-но, Смоку, не дурій, — злякався Малий. — Подумай, що тоді буде зі мною? Ходімо краще допоможеш мені розтрощити ту халупу. Я б навіть спалив її, якби це не зашкодило нашій бульбі.

— Отож бо й воно! — гукнув Смок, зриваючись на рівні ноги. — Саме це я й намагався згадати. Де наша бляшанка з гасом? Давай, Малий! Картопля наша!

— А що буде далі?

— Дивись собі та й годі, — посміхнувся Смок.

Через кілька хвилин, при зеленкуватому мерехтінні північного сяйна, вони підкралися до халупи Уентворта. Дбайливо та обережно облили гасом вікна й одвірки. Потім підпалили сірником і почали спокійно дивитися, як розгоралось полум'я.

Уентворт вискочив, дико глипнув очима і пірнув назад до халупи. За хвилю він вийшов знову, згинаючись під важким мішком. Смок і Малий кинулись на нього, наче голодні вовки, — той упав — мішок на нього. Смок схопив мішка, та Уентворт вп'явся йому в коліна, піднявши бліде, як у мерця, обличчя.

— Дайте мені хоч десять... десять... Ну, п'ять! — лементував він і в божевільній люті нахилив голову, щоб укусити Смока за литку, але роздумав і заходився знову благати — П'ять... тільки п'ять! — скиглив він. — Я сам хотів її завтра оддати. Так, завтра... Бо в ній життя... Життя! Залиште хоч п'ять!

— Де другий мішок? — урвав його Смок.

— Я з'їв його, — признався той. — Тут — все, що лишилося. Дайте мені хоч трошки!

— З'їв! — вигукнув Малий. — Цілий мішок! А ті бідолахи помирали без неї! Ось тобі! Ось! Свиня! Бидло!

Перший стусан одірвав Уентворта від Смокових колін. За другим він перекинувся в сніг. Та Малий не вгавав.

— Бережи пальці, — порадив Смок.

— Я б'ю його п'яткою, — відповів Малий. — Я йому всі ребра поламаю. Я йому щелепи поскручую. Ось тобі! Ось! Шкода, що в мене на ногах мокасини, а не чоботи. Ах ти ж свиня!

VIII

Цю ніч в таборі ніхто не спав. Година за годиною Смок і Малий обходили хворих, вливаючи життєдайний картопляний сік в спотворені людські роти. Настав день, а вони не переставали працювати. І так до вечора.

Більше ніхто не вмер. Найтяжчі хворі почали видужувати з дивовижною швидкістю. На третій день люди, що тижнями не вставали з ліжка, повилазили з халуп і шкандибали потроху на милицях. І навіть

сонце, що дна місяці схилялося до північного пругу, вперше проглянуло над ущелиною.

— Не дам, — казав Малий Уентвортові, що все скиглив та жебрав. — Тебе цинга й не зачепила. Ти зжер, собако, цілий мішок і тепер гарантований від цинги на двадцять років. Тільки побачивши тебе, я почав розуміти господа бога, бо завжди дивувався, що він дозволив жиги сатані. Тепер я розумію його. Він помилував сатану так само, як я тебе помилував. Але все життя жалітиму, що не порішив тебе.

— Я вам ось що пораджу, — сказав Смок Уентвортові. — Ці люди швидко видужають. Ми з Малим виїдемо звідси, і тоді не буде нікого, щоб захистити вас. Он шлях. До Доусона вісімнадцять день подорожі.

— Збирай манатки, Еймосе, — додав Малий. — Бо те, що я зробив, ніщо, порівнюючи з тим, що зроблять ці люди, коли видужають.

— Джентльмени, я прохаю вислухати мене, — заскиглив Уентворт. — Я чужий в цій країні. Я не знаю тутешніх звичаїв. Я не знаю шляху. Дозвольте мені їхати з вами. Я дам вам тисячу доларів, якщо ви дозволите мені поїхати з вами.

— А чому ж, — злісно посміхнувся Смок. — Якщо тільки Малий згодиться.

— Хто? Я? — Малий з величезним зусиллям стримався й спокійно заговорив. — Я ніщо. Я хробак, кліщ, брат пуголовка, мушиний син. Я не боюся і не гидую всією твар'ю, що лазить та плазує. Але подорожувати з такою потворою, з таким виродком!.. Одійди, чоловіче, мене нудить.

І Еймос Уентворт пішов сам, тягнучи за собою санки, навантажені харчем. За милю його наздогнав Малий.

— Йди-но сюди! — покликав він його. — Давай! Давай! Витрушуй кишені!

— Я не розумію, — тремтячим голосом сказав Уентворт, добре пригадуючи ті два прочухани, які завдав йому Малий.

— А тисяча доларів? Ти забув? Та тисяча, що Смок заплатив тобі за картоплину? Ну, поспішай, бо…

Уентворт віддав йому торбинку з золотом.

— Щоб тебе вонючка покусала! — гукав на прощання Малий. — Ачей ти сказишся і здохнеш!

ЯЄЧНА ПАНІКА

I

Це трапилося одного морозного ранку у великій крамниці Акційного товариства в Доусоні. Люсіль Ерол, яка щось вибирала біля прилавка, покликала до себе Смока. Продавець пішов за чимось у комору. Незважаючи на жару в кімнаті, вона знову надягла свої рукавиці.

Смок охоче скорився її заклику, адже не було в Доусоні мужчини, котрий би не пишався тим, що на нього звернула увагу Люсіль Ерол, естрадна співачка, що давала вистави в місцевому театрі.

— Яка нудота! — закопиливши губу, поскаржилась вона, як тільки вони стиснули одне одному руки. — Уже цілий тиждень у Доусоні нічого не трапилось. Маскарад, що його мав улаштувати Скіф Мітчел, перенесено. Не п'ють, не гуляють. І в театрі завжди порожньо. Та й два тижні вже не було пошти. Одним словом, усе місто влізло в свої нори та залягло спати. Треба щось придумати. Треба розворушити це місто. А

хто ж його розворушить, як не ми? Крім того, я посварилася з Скаженим.

І одразу ж перед очима Смока постало два видіння: лице Джой Гастел і він сам на витолоченому снігу, в холодному світлі північного сяйва, забитий метким пострілом вищезгаданого Чарлі Скаженого. У Смока не було ніякого бажання встрявати до цієї справи, і Люсіль Ерол це помітила.

— О, та я бачу, що ви мене не зрозуміли, — сказала вона, сміючись і трохи гніваючись. — Ви ще нічим не заслужили, щоб я вішалась вам на шию.

— Несподівана радість часом крає нам серце, — пробурмотів Смок, зітхаючи з полегкістю.

— Брехун, — кокетливо сказала вона. — Ви ж, бідолаха, страшенно злякались. Та не в тім річ. Я зовсім не збираюсь покохати вас. А якщо ви зважитесь закохатися в мене, то матимете справу з Скаженим. Ви ж знаєте його. Крім того, я… я не назавжди посварилася з ним.

— Загадуйте далі, — засміявся Смок. — Можливо, і я відгадаю, куди ви гнете.

— Нема потреби відгадувати. Я вам скажу по щирості. Скажений думає, що я гніваюся на нього, розумієте?

— А насправді, ні?

— Звичайно, ні. Тільки це між нами. Бо він думає, що всьому кінець. Я всім так кажу, і він вартий того.

— При чому ж тут я? — спитав Смок.

— А ось при чому. Ви заробите купу грошей, ми позбиткуємося над Скаженим і звеселимо цілий Доусон. А найголовніше, заради чого вся ця витівка, — Скажений схаменеться, йому пора схаменутися. Бо він занадто вже буйний. І це тому, що він таке здоровило і має стільки отих золотих ділянок, що й не може порахувати.

— Та ще й заручений з найкращою жінкою на Алясці, — додав Смок.

— Так, звичайно… дякую. Але це ще не причина, щоб чинити бешкети. Минулого вечора його знов прорвало. Засипав усю підлогу в барі золотим піском. Мабуть, на тисячу доларів. Розв'язав торбинку й заходився сипати під ноги танцюристам. Ви чули про це, звичайно?

— Так, сьогодні вранці. Хотів би я підмітати там підлогу. Але я все ж таки не розумію, до чого тут я?

— Слухайте. Він занадто буйний. Я розірвала наші заручини. А він тепер поводиться так, ніби в нього розбите серце. Ну от, ми й дійшли до суті. Я дуже люблю некруто зварені яйця.

— Овва! — вигукнув Смок. — А вони ж тут до чого?

— Не поспішайте.

— Але що спільного з вашими заручинами мають рідкі яйця?

— Багато спільного, тільки ж майте хоч трохи терпіння.

— Слухаю, слухаю, — запевнив Смок.

— Так от. Я люблю рідкі яйця. А в Доусоні їх обмаль.

— Я теж це знаю. Найбільше їх у ресторані Славовича. Шматок шинки з яйцем коштує там три долари, а з парою — всі п'ять. Цебто, два долари за яйце. Тільки магнати можуть їх їсти.

— Скажений теж любить їх, — провадила Люсіль, — але річ не в тім. Я щоранку об одинадцятій снідаю у Славовича. І неодмінно з'їдаю два яйця. — Вона помовчала, щоб зробити більше враження. — Уявіть собі, що хтось закупить усі яйця...

Вона спинилась, а Смок захоплено дивився на неї, в душі схвалюючи вибір Скаженого.

— Ви не слухаєте, — сказала вона.

— Говоріть, — одповів Смок. — Я слухаю. Що ж далі?

— Дурненький. Ви ж знаєте Скаженого. Він побачить, як я сумую, що нема яєць, а в душі його я читаю, як у книзі, і що ви гадаєте він робитиме?

— Кажіть самі

— Тоді він кинеться розшукувати того, хто скупив яйця і перекупить їх, скільки б вони не "коштували. Уявіть собі таку картину: я приходжу до Славовича об одинадцятій годині. Скажений сидить за сусіднім столиком. Будьте пенні, що він сидітиме там. "Два рідко зварених яйця!" — кажу я офіціантові. "Шкода, міс Ерол, — відповідає він, — яєць нема". Тоді Скажений гукає своїм ведмежим басом: "Дайте мені омлет із шести яєць!" "Зараз, сер!" — каже офіціант і приносить їх. Уявіть собі таке: Скажений скоса поглядає на мене, а я стою, як та крижана бурулька, і теж кличу офіціанта. "Шкода міс Ерол, — каже він, — але це власність містера Скаженого". А той тим часом тріумфує і, вдаючи, що нічого не помітив, уминає омлет з шести яєць. А ось інша картина: Славович власноручно приносить мені два некруто зварених яйця і каже: "Це вам,

міс, від містера Скаженого". Що я мушу зробити? Я посміхаюсь Скаженому, і тоді ми, звичайно, миримося, і він навіть вважатиме, що заплатив дуже дешево, купивши всю партію яєць по десять доларів за кожне.

— Далі, далі, — підганяв Смок. — Яка ж моя роль у цій справі?

— Дурненький. Ви й закупите цю партію яєць. І почнете це сьогодні, зараз же. Скупіть усі яйця в Доусоні по три долари, а потім з великим баришем продасте їх Скаженому. Ну й тоді, коли ми розкажем, в чому річ, всі глузуватимуть з Скаженого. Це його трохи приборкає, а ми з вами поділимо славу. Ви загребете купу грошей, а Доусон довго ще реготатиме. Звичайно, якщо… ви вважаєте цю спекуляцію за непевну, то я вкладу свої власні гроші.

Це було вже занадто. Смок був простою людиною з Заходу і мав усталені погляди на жінок та гроші. Хіба він міг взяти у неї золото?

II

— Гей, Малий, — гукнув він товариша, що швидко простував Головною вулицею з пляшкою якогось замороженого питва під пахвою.

Смок перейшов через дорогу.

— Де це ти вештався цілий ранок?

— Був у лікаря, — одповів Малий, підносячи пляшку. — Захворіла Саллі. Минулого вечора, годуючи її, я побачив, що в неї облазить морда та хвіст. Лікар каже…

— Пусте, — нетерпляче урвав Смок. — Я хочу…

— Що це тебе вкусило? — сердито спитав Малий. — У Саллі все хутро облізе в такий мороз.

— Хай Саллі трохи почекає. Слухай, Малий…

— Кажу тобі, що вона не може чекати. Це жорстокість щодо тварини. Чого це ти раптом розходився?

— Я розповім тобі. Але спершу зроби мені послугу.

— Гаразд, — відповів Малий, зразу ж заспокоївшись. — Що там таке? Хай собі Саллі облазить. Я слухаю.

— Прошу купити яєць для мене.

— Тоді, може, ще й одеколону й пудри? А бідна Саллі хай облазить. Слухай-но, Смоку. Якщо ти хочеш жити по-панськи, то можеш сам собі купувати. А з мене вистачить і бобів з салом.

— Я теж купуватиму, але я хочу, щоб ти допоміг мені. Ну, а тепер помовч. Слово належить мені. Ходи негайно до Славовича, заплати йому хоч по три долари за яйце, але забери все, що в нього е.

— Три долари! — застогнав Малий. — А я чув, що в нього їх аж сімсот у запасі. Дві тисячі сто доларів за якісь там курячі покидьки! Знаєш, що, Смоку! Чи не пішов би ти краще до лікаря? Він врятує тебе, і це нам коштуватиме тільки одну унцію. Бувай! Мені пора.

Але Смок схопив товариша за плече.

— Смоку, я все для тебе зроблю, — гаряче сказав Малий. — Якби ти схопив нежить або скрутив собі обидві руки, я день і ніч сидів би біля

тебе і витирав би тобі носа. Але хай мене бог поб'є, коли я переведу дві тисячі сто дзвінких доларів на оті курячі покидьки.

— Це ж не твої долари, а мої. Я затіяв одну справу. Я хочу скупити всі яйця в Доусоні, Клондайці та на Юконі. І ти повинен допомогти мені. Зараз у мене нема часу розповісти тобі, в чім річ. Я зроблю це потім, і, коли хочеш, можеш теж пристати. Але треба негайно скупити всі яйця. Біжи до Славовича й купуй у нього все гуртом.

— Але що я йому скажу? Він же знає, що я стільки не з'їм.

— Не кажи нічого. Гроші самі скажуть. Він править за варене яйце два долари. Запропонуй йому по три за сире. Якщо він буде дуже цікавитися, то, скажи, що хочеш розводити курчат. Мені все одно, були б яйця. Вишукуй всі яйця, які тільки є в Доусоні. Та поспішай! Не забудь і отої маленької жінки, що живе за тартаком і шиє мокасини: в неї знайдеться десяток-другий.

— Гаразд. Смоку. Але найбільша партія — у Славовича.

— Давай! Давай! Ввечері я все розповім докладно.

Але Малий замахав пляшкою.

— Спершу вилікую Саллі. Яйця підождуть Коли їх досі не з'їли, то не з'їдять і за той час, поки я подбаю за хвору собаку, що не раз рятувала нам життя.

III

Ніколи ще жоден товар не скуповували так швидко. За три дні всі яйця в Доусоні, за винятком кількох десятків, були в руках Смока й Малого.

Купуючи, Смок щедро поступався. Він не соромлячись признався, що купив у якогось старигання з Клондайка сімдесят двоє яєць по п'ять доларів кожне. Малий закупив більше і дешевше. Він заплатив тільки по два долари жінці, котра шила мокасини, і пишався тим, що вигідно сторгувався зі Славовичем, купивши у нього сімсот п'ятдесят яєць по два з половиною долари кожне. Зате у маленькому ресторані навпроти, де було всього сто тридцять чотири яйця, з нього злупили по два долари сімдесят п'ять центів за штуку. Але кілька десятків зоставалося в руках двох осіб. Малий вів справу з індіанкою, що жила на пагорку, за шпиталем.

— Я піду до неї сьогодні, — сказав він другого ранку. — А ти, Смоку, помиєш посуд. Я повернусь за мить, коли тільки не лусну там на місці. Я завжди волію мати справу з чоловіками. Ці чортові жінки страшенно вимотують покупця.

Повернувшись опівдні, Смок побачив, що Малий сидить рачки і натирає маззю хвіст Саллі. Його обличчя було байдужим, і це здавалося підозрілим.

— Як повелося? — недбайливо спитав він нарешті.

— Нічого, — одповів Смок. — А як ти порозумівся з своєю скво?

Малий кивнув головою на бляшану цеберку з яйцями, що стояла на столі.

— Сім доларів за штуку, — сказав він після довгої мовчанки.

— А я вже пропонував по десять, — признався Смок, — а той чолов'яга відповів мені, що вже продав. Кепська справа, Малий. На ринку з'явився конкурент. Ці двадцять восьмеро яєць можуть наробити нам репету. Бо весь успіх залежить від того, щоб мати всі яйця, до одного, інакше...

Урвавши, Смок уважно глянув на товариша. В Малому було помітно якусь переміну, якесь хвилювання, приховане удаваною байдужістю. Він відклав мазь, поволі та ретельно витер руки об хутро Саллі, встав, пройшов у куток, глянув на термометр, потім повернувся назад. І нарешті заговорив, повільно, тихо та надмірно ввічливо:

— Чи не будеш ти так ласкавий повторити, скільки яєць було у того типа?

— Двадцять вісім.

— Так, — буркнув Малий і злегка кивнув головою. Потім глянув з турботою на пічку. — Смоку, треба нам поставити нову пічку. В цій уже прогоріла духовка, і коржі підгорають.

— Облиш свою духовку, — не витримав Смок, — та кажи вже в чім справа?

— Справа? Ти хочеш знати, в чому справа? Тоді, будь ласка, зверни свої прекрасні очі на ту цеберку, на столі. Бачиш її?

Смок кивнув.

— Гаразд. У цій цеберці, точнісінько — не більше й не менше — двадцять вісім яєць. І за кожне я заплатив сім дзвінких монет. Якщо тобі треба більше пояснень, я залюбки їх дам.

— Далі, — підганяв Смок.

— Гаразд. Той чоловік, що ти з ним торгувався, — височенний індієць, правда?

Смок кивнув, і потім ще довго кивав у відповідь на кожне запитання Малого.

— У нього нема півщоки, бо колись його ведмідь дряпанув, чи не так? Він торгує собаками, так? А звуть його Джім Покарбоване Обличчя?

— Виходить, ми один одному набивали ціну?..

— Звичайно. Та скво — його жінка. Вони живуть на пагорку, за шпиталем. Я міг би купити ці яйця по два долари за штуку, коли б не ти.

— Так само й я, — засміявся Смок. — Але зрештою, це нічого. Ми знаємо, що скупили всі яйця. Це найголовніше.

Цілу годину Малий щось креслив огризком олівця на полях старого часопису. Що незрозуміліші були його ієрогліфи, то веселішим він ставав.

— Он воно як! — сказав він нарешті. — Чи добре? Заприсягаюся, що добре. Ось підрахунки. У нас зараз рівно дев'ятсот сімдесят три яйця. Вони коштують дві тисячі сімсот шістдесят доларів, рахуючи золотий пісок по шістнадцять доларів унцію та не беручи до уваги змарнованого часу. А тепер слухай. Якщо ми злупимо з твого Скаженого по десять доларів за яйце, то матимем чистого зиску рівно шість тисяч дев'ятсот сімдесят доларів. Це однаково, що виграти на гонах. Я беру участь з половини! Давай її сюди, Смоку!

IV

Об одинадцятій ночі Смок прокинувся від глибокого сну. Його розбудив Малий. Від його хутряної парки так і несло холодом, а рука, що торкнулася Смокової щоки, була як лід.

Що там таке? — пробурмотів Смок. — Може, Саллі вже зовсім облізла?

— Ні. Є цікаві новини. Я говорив зі Славовичем. Вірніше, він говорив зі мною, бо перший почав розмову. "Малий, — сказав він мені, — я хочу поговорити з тобою про ті яйця. Ніхто не знає, що я продав їх тобі. Але, якщо ти хочеш ними спекулювати, то я дам тобі добру пораду". І він порадив мені, Смоку. Як ти гадаєш, що він порадив?

— Ти кажи швидше.

— Ну от. Може, це й неймовірно, але він порадив звернутися до Скаженого. Той хоче купити яйця. Він приходив до Славовича і пропонував йому по п'ять доларів за штуку. А коли той почав одмовлятися, давав по вісім. Але ж у Славовича нема яєць. Скажений кричав, що розтрощить йому голову, якщо дізнається, що той заховав їх. Славович одповів, що яйця він продав і обіцяв не називати покупця. Тепер Славович прохає, щоб ми дозволили сказати Скаженому, хто купив яйця. "Малий, — каже мені Славович, — Скажений зовсім закрутився. Ви можете злупити з нього по вісім доларів". "Бабуні вашій по вісім доларів, — сказав я. — Він буде радий, якщо я візьму з нього й по десять". Я обіцяв Славовичу, що ми вирішимо все до ранку. Хай він і скаже Скаженому, хто купив яйця. Чи не так?

— Звичайно, що так, Малий. Вранці насамперед треба побігти до Славовича. Хай повідомить Скаженого, що ми обидва беремо в цьому участь.

Через п'ять хвилин Малий знов розбудив Смока.

— Слухай, Смоку! Гей, Смоку!

— Чого тобі?

— По десять доларів за яйце і ні цента менше.

— Звичайно, що так, — крізь сон відказав Смок.

Вранці в магазині Акційного товариства Смок знову зустрів біля галантерейного прилавка Люсіль Ерол.

— Справа посувається, — весело повідомив він. — Скажений був у Славовича і намагався купити в нього яєць. А той сказав, що ми з Малим закупили всі.

Очі Люсіль Ерол радісно заблищали.

— Негайно йду снідати! — гукнула вона. — Замовлю собі яєць і буду така сумна, коли не принесуть, що й кам'яне серце розтане. А ви ж знаєте, що серце Скаженого зовсім не з каменю. Він купить усю партію, хоч би це коштувало йому одної з копалень. Я знаю його. Він тільки удає з себе непохитного. Але менш як за десять доларів не віддавайте. Коли продасте хоч на цент дешевше, я вам ніколи не подарую.

Опівдні Малий поставив на стіл горщик бобів, каву, перепічки на сковорідці, бляшанку з маслом, баночку згущеного молока, оленину з салом та компот з персиків. — Обід готовий, — сказав він. — Але спочатку поглянь на Саллі.

Смок одклав збрую, яку він латав, одчинив двері і побачив Саллі та Скорого, що завзято одгонили сусідських собак, які прийшли здобувати собі їжу. Але він також угледів щось таке, що примусило його швидше зачинити двері та кинутися до пічки. Сковорідку, ще гарячу після оленина, він поставив на конфорку і поклав на неї велику грудку масла, потім дістав яйце і розбив його над сковорідкою. Коли він сягнув по друге, Малий схопив його за руху.

— Що це ти робиш? — спитав він.

— Смажу яєшню, — сказав Смок, розбиваючи й друге яйце.

— Ти, мабуть, хворий? — захвилювався Малий, коли Смок розбив і третє яйце. — Тут же на цілих тридцять доларів!

— А треба, щоб було на шістдесят, — одповів Смок, розбиваючи четверте. — Не заважай, Малий! Скажений суне пагорком і буде тут хвилин за п'ять.

У того відлягло від серця, і він сів до столу. Коли у двері постукали, Смок і Малий сиділи за столом один проти одного, і перед кожним стояла тарілка з яєшнею із трьох яєць.

— Заходьте, — гукнув Смок.

Скажений, молодий велетень, майже шести футів на зріст та фунтів сто дев'яносто вагою, зайшов і привітався до них.

— Сідай, перекусиш з нами, — запросив Малий. — Смоку, приготуй йому яєшню. Б'юсь об заклад, що він не відмовиться.

Смок розбив три яйця на гарячу сковорідку і за кілька хвилин поставив яєшню перед гостем.

Той подивився на них з таким лютим виразом, що Малий, як він потім казав, злякався: а раптом Скажений схопить яєшню і втече з нею.

— Мабуть, найбагатші тузи в Штатах не їдять так, як ми, — радів Малий. — Ось ми зараз утрьох наминаємо яєць на дев'яносто доларів і навіть оком не моргнемо.

Скажений втупився в яєшню, яка швидко зникала, і немов закам'янів.

— Призволяйтесь, — піддавав пари Смок.

— Вони… вони не варті десяти доларів, — повільно вимовив Скажений.

Малий прийняв виклик:

— Будь яка річ варта того, що можна за неї взяти, чи не так?

— Так. Але…

— Які там "але". Я ж кажу, скільки ми можемо за них взяти. По десять доларів за штуку. Ми яєчний трест — Смок і я. Прошу не набувати цього. — Малий витер тарілку шматком перепічки. — Я з'їв би ще пару, — зітхнув він і поклав собі бобів.

— Ви не маєте права так пожирати яйця! — кричав Скажений. — Це… це несправедливо!

— Така наша слабість, — виправдувався Малий.

Скажений без смаку скінчив їсти і якось непевно подивився на обох.

— Слухайте, хлопці, ви можете зробити мені величезну послугу, — почав він нерішуче. — Продайте мені або позичте, чи так дайте з дванадцять яєць.

— Справді, — сказав Смок, — я сам знаю, як іноді хочеться яєчка. Але ми не такі бідні, щоб брати гроші, пригощаючи. Ні цента не візьмемо… — Тут дужий удар ногою під столом сказав йому, що Малий починає нервуватися. — Дванадцять, кажеш?

Скажений кивнув.

— Слухай, Малий, — кинув Смок, — підсмаж йому ще. Цілком співчуваю. Був час, коли я сам міг з'їсти дванадцятеро за раз.

Але Скажений простяг руку й затримав Малого.

— Не треба смажити, — сказав він. — Я хочу їх взяти сирими.

— Ти хочеш їх взяти з собою?

— Авжеж.

— Це не годиться, — зауважив Малий. — Це вже торгівля, а не гостинність.

— Звичайно, — підтримав його Смок. — Це інша справа, Скажений. Я думав, ти хочеш їх з'їсти... Бачиш, ми задумали одну комерційну операцію.

Небезпечний вогник блиснув у блакитних очах Скаженого.

— Я заплачу, — кинув він гостро. — Скільки?

— Тільки не за дванадцять, — відповів Смок. — Ми не продаємо вроздріб, бо не хочемо шкодити собі. Ми продамо тільки всю партію.

— Скільки ж ви маєте яєць і скільки за них правите?

— Скільки там у нас, Малий? — запитав Смок.

Малий прочистив горлянку і почав уголос рахувати: — Дев'ятсот сімдесят три мінус дев'ять, це буде дев'ятсот шістдесят два. А по десять доларів за кожне... Це значить дев'ять тисяч шістсот двадцять. Звичайно, Скажений, коли трапиться тухле яйце, то ми повернемо гроші

назад, але у нас нема зіпсованих. Єдина річ, якої я ніколи не бачив на Клондайці, — це тухле яйце. Люди не такі дурні, щоб привозити сюди тухлі яйця.

— Цілком справедливо, — підтримав Смок, — за зіпсовані яйця ми повернемо гроші. Ну, по руках? Плати гроші — і яйця твої.

— Ти зможеш продати їх по двадцять і заробиш удвоє більше, — пораяв Малий.

Скажений сумно похитав головою і поклав собі бобів.

— Це надто дорого, Малий. Мені не треба так багато. Я дам вам по десять доларів, але за два десятки.

— Всі або нічого, — відрубав Смок.

— Слухайте, хлопці, — одверто признався Скажений. — Ви знаєте, що я та міс Ерол були заручені. Але вона кинула мене. Ви це теж знаєте. Всі це знають. І я... для неї хочу купити яєць.

— Еге, — посміхнувся Малий. — Тепер зрозуміло, чому ти хотів мати їх у шкаралупі. Але цього я від тебе ніколи не сподівався.

— Чого не сподівався?

— Це просто підлість, от що! — вигукнув Малий розгнівано. — Я б не дивувався, якби хто почастував тебе олив'явим горохом. Бо ти таки вартий цього.

Скажений ладен був уже вибухнути гнівом, як завжди у таких випадках. Він так стиснув кулак, що погнув виделку, і в блакитних очах у нього загорілися люті вогники.

— Слухай, Малий, що ти хочеш цим сказати? Коли ти вважаєш, що у мене щось погане на думці…

— Я кажу те, що я думаю, — відповів Малий. — Це паскудство так робити! Невже ти збираєшся ними шпурляти?

— Чим шпурляти?

— Та яйцями ж, сливами, кулями… Але ти помиляєшся, Скажений. Ніхто в театрі не допустить цього. Того, що вона актриса, зовсім не досить, щоб прилюдно закидати її яйцями.

Здавалося, що Скажений от-от лусне. Але він випив гарячої кави і поволі опанував себе.

— Ти помиляєшся, Малий, — повагом та стримано сказав він. — Я не збираюсь закидати її яйцями. Я хочу дати їй ці яйця на тарілці! Вона їх дуже полюбляє.

— Я знав, то цього не може бути! — зрадів Малий. — Бо ти ж нездатний на таке паскудство.

— От і гаразд, — заспокоївся Скажений. — Але повернемося до справи. Тепер ви знаєте, нащо мені потрібні яйця.

— Даєш дев'ять тисяч шістсот двадцять доларів? — спитав Малий.

— Це здирство! — вигукнув Скажений.

— Це бізнес, — наполягав Смок. — Ти думаєш, ми для себе скупили ці яйця?

— Ти слухайте ж! — благав Скажений. — Мені потрібно тільки два десятки. Я дам вам по двадцять доларів за штуку. Що ж мені робити з рештою?

— Не треба так хвилюватись, — порадив Малий. — Коли вони тобі не потрібні, то й не треба. Ми ж не накидаємо їх тобі.

— Але ж вони мені потрібні, — скиглив Скажений.

— Тоді ти знаєш, скільки вони коштують: дев'ять тисяч шістсот двадцять доларів. Коли мій обрахунок невірний, виправимо.

— А може, вони завтра будуть нікому не потрібні? — зауважив Скажений. — Може, міс Ерол втратила смак до яєць?

— Я сказав би, що міс Ерол варта цієї витрати, — спокійно вставив Смок.

— Варта! — Скажений скочив з місця. — Вона варта мільйона! Вона варта всього мого майна! Вона варта всього золота Клондайку! — Він сів і провадив уже спокійніше: — Але це не причина, щоб здерти з мене десять тисяч за сніданок для неї. Давайте ось що. Ви позичаєте мені два десятки. Я дам їх Славовичу, а він піднесе міс Ерол з привітанням від мене. Вона вже не посміхалася мені сто років. Якщо вона усміхнеться мені після цього, то я куплю у вас всю партію.

— Може, ти підпишеш зобов'язання? — спитав Смок, бо знав, що Люсіль Ерол посміхнеться.

Скажений аж рота роззявив од подиву.

— Ох, які ж ви швидкі, — зітхнув він.

— Ми ж тільки пристаємо на твою власну пропозицію, — відповів Смок.

— Гаразд. Давайте паперу. Пишіть свій контракт, — закричав Скажений.

Смок склав документа, за яким Скажений зобов'язувався купити всю партію яєць по десять доларів за кожне, якщо видані йому авансом два десятки спричиняться до його замирення з Люсіль Ерол.

Скажений взяв перо, щоб підписати, але спинився.

— Зачекайте, — сказав він. — Коли я купую яйця, то тільки свіжі.

— Тут, у Клондайку, нема зіпсованих, — чмихнув Малий.

— Нехай. Але, коли я знайду хоч одне погане, ви мусите взяти його назад.

— Гаразд, — погодився Смок.

— І кожне погане яйце я сам берусь з'їсти, — додав Малий.

Смок вставив до контракту слова "доброї якості", а Скажений, злісно підписавшись, узяв цебрик з двома десятками яєць, надяг рукавиці і кинувся до дверей.

— Бувайте, грабіжники! — буркнув він, люто грюкнувши дверима.

V

Другого ранку Смок був свідком сцени у Славовича. Скажений запросив його за свій столик поруч столу Люсіль Ерол. Все відбулося точнісінько так, як вона передбачала.

— Ви ще не дістали яєць? — жалібно спитала вона офіціанта.

— Ні, міс, — відповів той. — Кажуть, хтось у Доусоні закупив усі. Містер Славович хотів купити трохи для вас, але той на десятки не продає.

Тоді Скажений поманив до себе господаря і, поклавши йому руку на плече, прошепотів:

— Слухай, Славовичу. Я ж послав тобі вчора два десятки. Де вони?

— В коморі. Я тільки шестеро відігрів і держу для вас напоготові.

— Це не для мене, — ще тихше зашептав Скажений. — Звари їх ріденько та піднеси від мене міс Ерол.

— Я сам зараз все зроблю, — запевнив його Славович.

— Та не забудь поклонитись від мене, — додав Скажений.

Гарненька Люсіль Ерол з відразою поглядала на шматок шинки та картоплю, коли Славович поставив перед нею тарілку з двома некруто звареними яйцями.

— Привіт вам від містера Скаженого, — звернувся він так, що почули за сусіднім столом.

"Яка акторка!" — подумав Смок, дивлячись на Люсіль. Обличчя її зашарілось, вона швидко повернула голову, здавалося, що вона ось-ось

усміхнеться — і тільки зусиллям волі вона стрималась і щось сказала Славовичу.

Скажений під столом штовхнув Смока ногою.

— Чи буде вона їх їсти, ось у чім справа? Чи буді вона їх їсти? — тривожно прошепотів він.

І скоса поглядаючи в той бік, вони побачили, як Люсіль Ерол спочатку завагалась, навіть мало не відсунула тарілки — і раптом піддалася спокусі.

— Беру всю партію! — сказав Скажений. — Умова діє. Ти бачив? Ні, ти бачив? Вона майже посміхнулась. От і гаразд. Ще двоє яєць завтра, і вона простить мене. Якби її тут не було, я потис би тобі руку, Смоку. Ти не грабіжник, ти — мій рятівник!

VI

Смок повернувся додому у доброму гуморі, але застав Малого за пасьянсом. Смоку було відомо, що коли його товариш сідав за пасьянс, то це завжди віщувало якесь лихо.

— Іди собі. Не чіпай мене, — були перші слова Малого.

Але згодом його прорвало, і він почав розводитись.

— Все пішло нанівець, — простогнав він. — Ми збанкрутували. Завтра у всіх салунах продаватимуть коктейлі з яйцем по долару за порцію. Не буде жодного старченяти, що не назбирає повної торби яєць. Як ти гадаєш, на кого я наскочив? На типа, що має три тисячі яєць. Три тисячі! Допіру він привіз їх сюди з Сорокової Милі.

— Казки, — не повірив Смок.

— Де там у чорта казки! Я сам їх бачив. А його звати Готеро — блакитноокий велетень, канадський француз. Він спочатку питав тебе, а потім одізвав мене вбік і розповів, у чім річ. Він чув, що ми скуповуєм яйця, і кинувся за ними, бо знав, що на Сороковій Милі їх до біса. От і привіз їх аж три тисячі. "Покажіть їх мені", — кажу я. І він показав. Там, на березі, була його запряжка та двоє погоничів. А на санках стояли скриньки з-під мила. Такі маленькі дерев'яні скриньки. Ми витягли одну з них на лід і тут же відчинили. А там яйця! Повно яєць, пересипаних тирсою. Смоку, все пропало. Ми прогендлювалися. Ти знаєш, що він мені сказав? Що всі ті яйця будуть наші, якщо ми дамо по десять доларів за штуку. А знаєш, що він робив, коли я вже йшов? Писав оповістку, що продає яйця. І пропонує нам першим купити по десять доларів за яйце, — термін до другої години. А після цього він підніме ціну. Каже, що він не ділок, але навчився гендлювати, взявши нас за приклад.

— Це все нічого, — весело сказав Смок. — Тільки не розгублюйся і дай мені подумати. Швидкість і злагода — ось, що зараз потрібно. Я на другу годину затягну сюди Скаженого і хай забере свої яйця. А ти поки що закупи партію Готеро. Спробуй поторгуватися. Навіть коли ти даси йому по десять доларів за штуку, Скажений забере їх у нас по тій самій ціні. Якщо ж ти купиш дешевше, то ми на цьому ще заробимо. Ну, гайда. Та привези їх сюди не пізніше другої. Позич у полковника Бові собак та візьми нашу запряжку.

— Слухай-но, Смоку, — гукнув Малий, коли той спускався з пагорка. — Краще візьми парасольку, а то, чого доброго, яйця з неба посиплються.

Смок знайшов Скаженого в салуні. З півгодини тривала бурхлива розмова.

— Попереджаю вас, що ми прикупили яєць, — заявив Смок, коли Скажений пообіцяв принести о другій свій золотий пісок.

— Ви щасливіші за мене, — мовив Скажений. — Скільки ж у вас всього і скільки піску я мушу привести?

Смок заглянув у записну книжку.

— Малий підрахував, що ми маємо зараз три тисячі дев'ятсот шістдесят два яйця. Помножте на десять...

— Сорок тисяч доларів! — заревів Скажений. — Ви ж казали, що у вас біля дев'ятисот. Це грабунок! Я не пристаю на це.

Смок витяг умову з кишені.

— Тут нічого не говориться про кількість яєць. Ти згодився платити по десять доларів за яйце, скільки б їх не було. Тепер ми купили нову партію, але контракт є контракт. Хоч, правду кажучи, ми нічого не знали за ці додаткові яйця і купили їх лиш для того, щоб не зірвати операції.

П'ять довгих хвилин Скажений змагався сам із собою, а потім нехотя погодився.

— Ви загнали мене на слизьке, — сказав він понуро. — Навколо мене ціле море яєць, і що швидше я з нього виберусь, то краще. Я буду у вас о другій годині. Але сорок тисяч доларів!..

— Тільки тридцять дев'ять тисяч шістсот двадцять, — поправив його Смок.

— Це ж двісті фунтів піску! — лютував Скажений. — Мені доведеться. везти його собаками.

— Ми позичимо тобі свою запряжку, — запропонував Смок.

— Але де я їх діну? Де я їх діну?! Гаразд. Я буду у вас, але віднині до самої смерті в рот не візьму яйця. Мене нудитиме.

О пів на другу крутими схилами пагорка піднялись дві запряжки. Це Малий привіз яйця від Готеро.

— Ми заробимо майже вдвоє більше, — сказав він Смокові, поки вони заносили скриньки до хижі. — Я запропонував йому по вісім доларів, і француз вилаявся по-своєму — і згодився. Два долари зиску на кожному яйці! А їх три тисячі. Я повністю з ним розплатився. Ось розписка.

Поки Смок дістав терези та готувався до продажу, Малий заглибився в розрахунки.

— Оце так! — радісно казав він. — Ми маємо чистого прибутку дванадцять тисяч дев'ятсот сімдесят доларів. І ми нічим не скривдимо Скаженого. Він здобуде міс Ерол та ще й загребе всі яйця. Це вигідно для всіх. Ніхто не програє на цьому.

— Навіть Готеро одержав двадцять чотири тисячі, — засміявся Смок. — Звичайно, від цієї суми треба ще відняти витрати на яйця та їхній перевіз. І коли Скажений бере всю партію, то зможе й сам заробити на цьому.

Біля другої Малий, нетерпляче виглядаючи Скаженого, побачив, як той піднімався на пагорок. Вигляд у нього був веселий і діловитий.

— Давайте сюди яйця, пірати, — почав він. — І з сьогоднішнього дня ніколи не згадуйте мені про них, як хочете мати голову на плечах.

Вони почали рахувати першу партію. Коли було відраховано дві сотні, Скажений раптом розбив одне яйце об край столу.

— Гей! Обережно! — підскочив Малий.

— Це моє яйце чи ні? — огризнувся Скажений. — Плачу я за нього десять доларів чи ні? Мені не хочеться купувати кота в мішку. Коли я вже викидаю гроші, то хочу знати на що.

— Якщо воно не подобається тобі, я його з'їм, — лукаво запропонував Малий.

Але Скажений понюхав і похитав головою.

— Не треба, Малий. Яйце добре. Дай-но мені казанок. Я з'їм його сам на вечерю.

Тричі Скажений розбивав яйця і кидав їх у казанок.

— Тут на два більше, Малий, — заявив він, скінчивши підрахунок. — Дев'ятсот шістдесят чотири, а не шістдесят два.

— Моя помилка, — признався Малий. — Ми їх докинемо, щоб було з горою.

— Звичайно. Тепер ти можеш дозволити собі цю розкіш, — похмуро згодився Скажений. — Клади до гурту. Дев'ять тисяч шістсот двадцять доларів. Одержуйте. Пиши розписку, Смоку.

— Чому б не підрахувати решти? — запитав Смок.

Скажений похитав головою.

— З мене поганий рахівник. Краще спершу розквитатись за це.

Він підійшов до свого кожуха, витяг з кишень дві торбинки золотого піску, круглі та довгі, наче ковбаси. Коли розплатився за першу партію, там залишилось піску не більш як на триста доларів

Потім поставили на стіл скриньку з-під мила і почали рахувати нову партію. Одрахувавши сотню, Скажений стукнув яйце об край столу. Але воно не розбилось.

— Здорово замерзло, — сказав він, стукаючи дужче.

Потім підняв яйце, і вони побачили, що там, де він ударив, шкаралупа розсипалась на порох.

— Звичайно, — сказав Малий, — воно мусило замерзнути, адже його везли з Сорокової Милі.

— Давай сюди сокиру! — сказав Скажений.

Смок приніс сокиру, Скажений, у котрого була рука дроворуба, метким ударом розрубав яйце якраз навпіл. Всередині воно мало дуже сумнівний вигляд.

Смок здригнувся, передчуваючи щось лихе. Малий був хоробріший. Він, підніс обидві половинки до носа.

— Пахне добре, — сказав він.

— Але вигляд має поганий, — зауважив Скажений. — І як може пахнути заморожене яйце? Пожди хвилинку.

Він поклав обидві половинки на сковорідку і поставив її на гарячу плитку. Всі троє мовчки чекали, втягуючи в себе повітря. По хаті пішов

страшенний сморід. Скажений не вважав за потрібне говорити. Малий теж мовчав.

— Викинь його! — крикнув Смок, задихаючись.

— То й що? — сказав Скажений. — Все одно доведеться перевірити всю решту.

— Але не тут, — сказав Смок, кашляючи та ледве перемагаючи нудоту. — Досить рубати та дивитись. Викинь його, Малий! Викинь геть! Тьху!

Відчиняли скриньку за скринькою, брали навмання яйце за яйцем, розрубували їх навпіл і переконувались, що всі яйця до одного безнадійно і непоправно протухли.

— Можеш не їсти їх, Малий, — глузував Скажений. — І коли ви обидва не заперечуєте, то я хотів би піти вже звідси. Я домовлявся про свіжі яйця. Дайте мені санки, будь лиска, та я вивезу їх, поки й вони не зіпсувалися.

Смок допоміг вантажити санки, а Малий сів біля столу і взявся до карт.

— Скажіть, скільки часу ви тримали цей товар? — знущався Скажений.

Смок не відповів і, блимнувши на товариша, що замислився над картами, повикидав ящики в сніг.

— Слухай, Малий, скільки, ти кажеш, заплатив за ці три тисячі?

— По вісім доларів штука. Іди геть, не чіпай мене! Я вмію рахувати не гірше тебе. Ми загубили сімнадцять тисяч на цій спекуляції. Я вирахував це, коли засмерділо ще перше яйце.

Смок поміркував кілька хвилин, а тоді знов порушив мовчанку.

— Слухай, Малий. Сорок тисяч доларів — це двісті фунтів золотого піску. Скажений позичив у нас запряжку, щоб відвезти яйця. Сюди він прийшов без санок. Ті дві торбинки золотого піску важили фунтів двадцять кожна. Умова ж була платити готівкою. Він приніс якраз стільки піску, щоб вистачило заплатити за партію добрих яєць. Він навіть не збирався платити за ці три тисячі. Він знав, що вони тухлі. А як він міг знати? Що ти на це скажеш?

Малий зібрав карти, почав тасувати, але спинився.

— Тут і дитина може відповісти. Ми загубили сімнадцять тисяч. Скажений виграв сімнадцять тисяч. Ці яйця належали не Готеро, а йому! Що тебе ще цікавить?

— Скажи, на милість, чому ти, перш ніж платити, не поцікавився, що то за яйця?

— На це теж легко відповісти. Цей пройда Скажений розрахував усе до секунди. Я не мав часу перевірити яйця, бо поспішав, щоб вчасно їх здати. А тепер, Смоку дозволь тебе спитати. Який це дурень порадив тобі гендлювати яйцями?..

Малий вже шістнадцятий раз розкладав карти, а Смок заходився біля вечері, коли у двері постукав полковник Бові. Він передав Смокові листа і пішов далі, до своєї хижі.

— Бачив ти його пику? — люто спитав Малий. — Він мало не луснув, щоб не зареготати. Ми тепер в Доусоні не зможемо й носа показати.

Лист був від Скаженого, і Смок прочитав його вголос:

"Любі Смоку та Малий! Передаю вам мої найкращі побажання і прохаю завітати цього вечора до Славовича. Тут буде міс Ерол і, навіть, Готеро. Ми з ним були компаньйонами років п'ять тому. Він славний хлопець і буде моїм боярином. Тепер щодо яєць: вони потрапили до Клондайку чотири роки тому і вже тоді були тухлі. Яйця ті були зіпсовані, ще коли їх везли з Каліфорнії. Ніколи вони не були свіжими. Лежали зиму в Карлуці та ще зиму в Нутлуці, а останню зиму — на Сороковій Милі, де їх продали, бо не було внесено плату за збереження. Цю зиму, я гадаю, вони лежатимуть у Доусоні. Не держіть їх у теплі. Люсіль просить написати, що ми всі разом трохи розворушили Доусон. Отже, горілка за нами.

Ваш щирий приятель С."

— Ну, що ти на це скажеш? — запитав Смок. — Звичайно, ми приймемо запросини?

— Я скажу ось що, — відказав Малий. — Скажений нічого не втратив би, якби й програв. Він же актор, грець йому в хвіст! Крім того, мої підрахунки невірні. Скажений виграв не сімнадцять тисяч, а більше. Ми з тобою оддали йому всі добрі яйця Клондайку, тобто: дев'ятсот шістдесят два, та ще й два, щоб було з горою, і він не посоромився забрати навіть ті троє, що ми розбили на пробу. І останнє: ми з тобою мужні й досвідчені шукачі золота, але щодо фінансових махінацій і різних там способів розбагатіти, тут ми такі бевзі, яких ще світ не бачив. Мабуть, ми з тобою здатні жити лише серед безлюдних скель та лісів. І якщо ти хоч раз мені нагадаєш про ці яйця, то нашій дружбі кінець. Розумієш?

ВИСЕЛОК ТРУ-ЛЯ-ЛЯ

I

Смок та Малий зустрілися на розі поблизу салуна "Оленячий Ріг". Обличчя Смока аж сяяло від задоволення, і йшов він швидко. Малий, навпаки, ледве чалапав, бо був у злому гуморі.

— Куди ти? — весело гукнув Смок.

— Хай мене лихо поб'є, коли я знаю, — безнадійно відповів той. — Хоч утопись — така скрізь нудота. Дві години згаяв на покер, зіграв на горілку в крібедж із Скіфом Мітчелом, а тепер от блукаю вулицями: може, пощастить побачити, як гризуться собаки.

— У мене є дещо цікавіше, — відповів Смок. — За цим я й шукаю тебе. Ходім!

— Прямо звідціль?

— Атож.

— Куди?

— Через річку. До старого Дуайта Сандерсона.

— Ніколи й не чув про такого, — понуро сказав Малий. — І ніколи не чув, що хтось там живе за річкою. Чого це йому прибандзюрилось? Чи, може, з глузду з'їхав?

— Він має дещо на продаж, — засміявся Смок.

— Собак? Золоту копальню? Тютюн?

Смок лиш хитав головою на кожне питання.

— Ходім, то й побачиш. Я хочу купити у нього товар, а ти, якщо хочеш, можеш увійти з половини.

— Може, це знову яйця! — вигукнув Малий з удаваним переляком.

— Ходімо, — підганяв його Смок. — Будеш ворожити по дорозі.

Зійшовши з високого берега, вони спустились на вкритий кригою Юкон. За три чверті милі, якраз навпроти, стрімкою кручею височів другий берег, До цієї кручі поміж розбитих та розкиданих уламків криги вела ледве помітна стежина. Малий тюпав позаду Смока І розважався, відгадуючи, що там Дуант Сандерсон має на продаж.

— Олені?.. Мідна копальня або цегельня?.. Ведмежі шкури чи хутра взагалі?.. Лотерейні квитки?.. Картопляне поле?..

— Майже вгадав, — підбадьорював Смок. — Але бери вище.

— Два картопляні поля?.. Фабрика сиру?.. Торфорозробка?..

— Добре, Малий. Прямо-таки пальцем у небо!

— Каменоломня?..

— Так само близько до істини, як і картопляне поле.

— Не заважай. Дай хоч подумати. У мене лишився ще один здогад. — Вони помовчали хвилин десять. — А знаєш, Смоку, я не буду більше голову сушити. Коли ти хочеш купити щось на зразок картопляного поля або каменоломні, то я відмовляюсь. Я не ввійду з половини, поки не побачу, що воно таке.

— От і гаразд. Скоро побачиш. А зараз глянь он туди. Бачиш отой дим? Там і живе Дуайт Сандерсон. Вся ця земля його, і він, як я чув, продає її під забудову.

— А що в нього ще є?

— Це все, — засміявся Смок. — Окрім ревматизму. Старий дуже страждає від нього.

— Стій! — Малий схопив товариша за плечі і примусив його спинитись. — Невже ти хочеш купити землю в такій западині?

— На десятий раз ти вгадав. Ходімо.

— Зажди хвилинку! — благав Малий. — Поглянь, які тут кручі та яри. Де ж ти тут будуватимеш?

— Потім побачимо.

— Виходить, ти не збираєшся будувати?

— Але ж Дуайт Сандерсон продає землю тільки під забудову, — викручувався Смок. — Ходімо. Нам треба здертися на оту кручу.

Схил був дуже стрімкий, а вузенька стежка звивалася в небо, наче міфічна драбина Іакова. Малий лаявся і кректав.

— Заманулося йому будувати! Тут ніде й поштової марки приклеїти. І берег ні к бісу — жоден пароплав не пристане. Ондечки ж Доусон. Там місця вистачить на сорок тисяч. Слухай-но, Смоку, їй-бо, ти купуєш цю землю не для того, щоб будуватись на ній. Тоді, в ім'я неба, навіщо ти її купуєш?

— Щоб продати, звичайно.

— Не всі ж такі божевільні, як ви із старим Сандерсоном.

— Можливо, що й ні. Але я маю намір купити цю землю, поділити її на ділянки і продавати їх здоровим і розважним мешканцям Доусона.

— Якраз! Весь Доусон досі сміється з нас за оті яйця. Ти хочеш знову пошитися в дурні, га?

— Мабуть, що так.

— Це надто дорога розвага. Я допомагав тобі смішити місто тими яйцями, і моя пайка сміху коштувала мені приблизно дев'ять тисяч доларів.

— Ну, що ж. Тоді можеш не вкладати своїх грошей. Увесь прибуток буде мій. Але я прошу допомогти мені.

— О, я допоможу залюбки. Хай собі потім ще більше глузують. Але я не дам тобі й унції на цю справу. Скільки старий Сандерсон править за цю землю? Доларів двісті, триста?

— Десять тисяч. А я хочу купити її за п'ять.

— Хотів би я бути пастором! — з запалом гукнув Малий.

— То й що?

— Тоді я міг би сказати найкрасномовнішу проповідь на тему, яка, певно, тобі відома, а саме: про дурня та його гроші.

* * *

— Заходьте, — почули вони невдоволений вигук Дуайта Сандерсона, коли постукали до нього в двері.

Вони зайшли і побачили старого, що сидів навпочіпки біля камінної печі і товк каву, загорнувши її в шматок грубого полотна.

— Чого вам? — суворо спитав він, висипаючи каву в чайник, що стояв на вугіллі.

— Побалакати про справу, — відповів Смок. — Я чув, що ви продаєте землю під виселок. Скільки ви хочете за неї?

— Десять тисяч, — бовкнув старий. — А тепер можете сміятися та йти геть. Ондечки двері.

— Я не збираюсь сміятися. Не було в мене іншого клопоту, ніж лазити сюди на ваші кручі. Я хочу купити вашу землю.

— Добре, радий це чути. — Сандерсон перейшов хату й сів проти своїх гостей, поклавши руки на стіл та не одводячи уважного погляду під чайника. — Я сказав вам свою ціну, і мені не соромно її повторити — мені однаково.

Щоб показати свою байдужість, він тарабанив пальцями по столу та ще уважніше втупився в свого чайника. Потім почав монотонно мугикати: "Тра-ля-ля, тру-ля-ля, тра-ля-ля, тру-ля-ля..."

— Слухайте, містере Сандерсон, — сказав Смок. — Ця земля не варта десяти тисяч. Якби вона була варта цього, то можна було б дати за неї й сто тисяч. А якщо вона не варта ста тисяч, — а ви добре знаєте, що не варта, — тоді за неї шкода й десяти мідяків.

Сандерсон тільки вистукував пальцями і мугикав "тра-ля-ля, тру-ля-ля", поки не закипів чайник. Вливши туди трохи води, щоб осіла піна, він знову зайняв своє місце.

— Скільки даєте? — спитав він Смока.

— П'ять тисяч.

Малий застогнав.

Старий знову заходився стукати і виспівувати.

— Ви не дурні, — сказав він Смокові. — Ви кажете, якщо вона не варта ста тисяч, то не варта й десяти мідяків. Але ж ви пропонуєте за неї п'ять тисяч. Тоді вона варта й ста тисяч.

— Але ви й шілінга за неї не одержите, — гнівно сказав Смок, — сидітимете отут, поки не згниєте.

— Од вас одержу.

— Ні, не одержите.

— Тоді я волію лишитися тут і гнити, — поклав кінець розмові Сандерсон.

Він більше не звертав уваги на своїх гостей, заходившися куховарити. Розігрівши у горщику боби, він сів до столу й почав їсти.

— Ні, дякую, — пробурмотів Малий. — Ми не голодні.

— А можна подивитись ваші папери? — спитав нарешті Смок.

Сандерсон понишпорив у головах тапчана і вийняв паку паперів. — Тут все як слід, — сказав він. — Оцей довгий, з великою печаткою, прийшов з Отави. Це вам не якась там місцева шпаргалка. Канадський уряд стверджує моє право володіти землею.

— А чи багато наділів продали ви за ці два роки? — поцікавивсь Малий.

— Це вас не стосується, — сердито відповів Сандерсон. — Нема закону, який би забороняв людині жити самотньо на своїй землі, коли вона цього хоче.

— Я даю вам п'ять тисяч, — сказав Смок.

Сандерсон похитав головою.

— Не знаю, хто з вас дурніший, — забідкався Малий. — Вийдемо на хвилинку, Смоку, я хочу тобі щось сказати.

Смок знехотя скорився.

— Хіба ти не бачиш, — сказав Малий, коли вони стояли за дверима, — що тут чимало скель, які нікому не належать? Зроби заявку і будуй собі на здоров'я.

— Це не годиться, — відповів Смок.

— Чому не годиться?

— Тебе дивує, що я купую цей шматок, дарма що навкруги стільки землі?

— Звичайно, дивує.

— Отож бо й воно! — тріумфуюче сказав Смок. — Коли це дивує тебе, то здивує й інших. А коли вони здивуються, то одразу прибіжать сюди Твій подив свідчить про те, що я все правильно розрахував. Слухай, Малий, я хочу втяти таку штуку, щоб назавжди відбити у доусонців всяке бажання сміятися через оті яйця. Ходімо в хижу.

— Здорові, — сказав Сандерсон, коли вони увійшли. — А я думав, що не побачу вас більше.

— Яка ваша остання ціна? — спитав Смок.

— Двадцять тисяч.

— Даю вам десять.

— Гаразд. Я саме стільки і хотів спочатку. Ну, а коли заплатите?

— Завтра в Північно-західному банку. Але я хочу за ці десять тисяч ще дві речі. Перше: одержавши гроші, ви зразу ж поїдете на Сорокову Милю і залишитесь там до кінця зими.

— Це можна. А друге?

— Я заплачу вам двадцять п'ять тисяч, а ви повернете мені назад п'ятнадцять.

— Згода. — Сандерсон обернувся до Малого. — Люди казали, що я дурень, коли, прибувши сюди, зайняв цю землю. — Він засміявся: — Значить, ціна цьому дурню десять тисяч, чи не так?

— В Клондайку до біса дурнів, — відповів Малий. — А коли їх так багато, то мусить же комусь із них пощастити.

II

— Другого ранку відбулася процедура продажу землі Дуайта Сандерсона ("що віднині буде називатися виселком "Тру-ля-ля", зазначив Смок у документі). Касир Північно-західного банку одважив Сандерсону на двадцять п'ять тисяч Смокового піску, і шестеро випадкових одвідувачів запам'ятали вагу, суму і того, хто її одержував.

Золотошукачі швидкі на підозру. Ледь хто вчинив щось не зовсім звичайне, навіть всього-на-всього вирушив полювати на оленів або вийшов уночі подивитися на північне сяйво, як всім уже ввижалося, що він відкрив золоті поклади. І коли стало відомо, що така відома у Доусоні людина, як Смок Беллю, заплатила двадцять п'ять тисяч доларів старому Дуайту Саидерсонові, то все місто захотіло дізнатися, за що ж він їх заплатив. Дуайт Сандерсон конав з голоду на своїй занедбаній землі… Що б він міг мати вартого двадцяти п'яти тисяч? Не діставши відповіді, мешканці Доусона почали гарячково стежити за кожним кроком Смока.

В обід стало відомо, що багато людей приготували легкі походні клунки та поховали їх у салунах на Головній вулиці. Де б Смок не тинявся, за ним стежило багато очей. Його вважали людиною серйозною, і ніхто з численних знайомих не посмів спитати Смока про його операцію з Дуайтом Сандерсоном. Ніхто також не згадував більше про яйця. За Малим так само стежили і ставилися де нього напрочуд приязно.

— Наче я забив когось або захворів на віспу, так вони за мною стежать, а заговорити бояться, — сказав Малий, здибавши Смока біля "Оленячого Рогу". — Глянь, он Біл Солтмен переходить вулицю. Він аж вмирає, так йому кортить подивитися на нас, але чомусь дивиться собі під ноги. Можна подумати, що він навіть не знає, що ми існуємо. Але закладаюсь на горілку, що коли ми завернемо за ріг, ніби квапимося кудись, а потім повернемо назад, то неодмінно зіткнемося з ним, бо він побіжить за нами назирці.

Так вони й зробили і, справді, коли повернули назад, зустріли за рогом Солтмена, що швидко біг їм навздогін.

— Хелло, Біле! — привітався Смок. — Куди біжиш?

— Хелло! — відповів Солтмен. — Гуляю собі. Година хороша.

— Еге! — засміявся Малий. — Якщо ти так гуляєш, то як же тоді бігаєш у справі?

Того вечора Малий, годуючи собак, безпомилково відчув, як з темряви стежать за ним багато очей. А коли прив'язав собак замість того, щоб спустити їх на ніч, то добре знав, що це ще більше схвилює Доусон.

Виконуючи свій задум, Смок повечеряв у місті, а потім пішов розважатися. Він навмисне блукав по всьому місту — і скрізь був у центрі уваги. В салуні одразу ставало людно, коли він туди заходив, але досить було Смоку вийти, як усі кидались за ним. Якщо він купував партію фішок біля порожньої рулетки, коло нього одразу ж з'юрмлювалися гравці. Він навіть помстився Люсіль Ерол, бо вийшов з театру саме тоді, як вона затягла найулюбленішу свою пісеньку. Не минуло й трьох хвилин, як дві третини публіки подалося за ним.

О першій годині ночі він пройшов надзвичайно залюдненою Головною вулицею, звернув на перехресті і почав підніматися на пагорок, до своєї хижі. Напівдорозі він спинився і почув позад себе рипіння мокасинів.

З годину в хижі було темно, а тоді Смок запалив свічку. Через деякий час, якраз потрібний на те, щоб одягтися, двері відчинились: Смок і Малий почали запрягати собак. Коли світло з прочинених дверей впало на них і стало видно, що вони роблять, хтось тихо свиснув. За пагорком йому відповіли.

— Чуєш? — засміявся Смок. — Вони стежать за нами і повідомляють про все у місто. Можу закластися, що зараз чоловік сорок вилізають з-під ковдр і зодягають штани.

— Чи ж не дурні люди? — засміявся Малий. — Світ по самі вінця повний дурнів, що помирають від бажання спекатись якось свого золота. Так от: я хочу сказати, що як твоя згода, то я з половини беру участь у справі.

Санки були навантажені легкою одежею та харчами. Невеличкий моток линви виглядав з-під торбини з харчами. Насподі лежав наполовину прикритий заступ.

Рукою у рукавиці Малий ніжно погладив линву і торкнувся заступа.

— Авжеж! — прошепотів він. — Я б, певно, й сам замислився, якби темної ночі побачив такі речі у когось на санках.

Вони погнали собак з пагорка вниз. Навколо панувала напружена тиша. Вони вийшли на Головну вулицю, потім повернули запряжку на північ, до тартака, геть з ділової частини міста. Вони їхали з величезною обережністю. Нікого не було видно, але тільки-но вони звернули до тартака, позаду з темряви, тьмяно освітленої блиском зірок, пролунав свист. Минувши тартак, шпиталь, вони пройшли ще чверть милі, а потім повернули і тим самим шляхом погнали назад. Проїхавши сто ярдів, ледве не наскочили на п'ятьох чоловік, що підтюпцем бігли їм назустріч. Всі вони згиналися під вагою дорожніх клунків. Один з них спинив Смокового ватажка, а решта стала навколо.

— Чи не зустрічали ви тут санок? — спитав хтось,

— Ні, — відповів Смок. — Це ти, Біле?

— Хай мене лихо поб'є, коли це не Смок! — здивовано гукнув Біл Солтмен.

— Що ви тут робите вночі? — спитав Смок. — Знову гуляєте?

Не встиг Біл Солтмен одповісти, як до групи приєдналося ще двоє, потім ще кілька, а рипіння снігу під ногами доводило, що їх іде ще більше.

— Хто це з тобою? — запитав Смок. — Може, знову похід по золото?

Солтмен запалив люльку, але, засапавшись від бігу, ніяк не міг її розкурити. Він мовчав. Ясно було, що сірник йому потрібний тільки на те, щоб роздивитись санки. Смок побачив, як всі очі зосередились на линві та заступі. Сірник погас.

— До мене дійшли чутки… — таємниче промимрив Солтмен.

— Може, розповісте мені й Малому? — сказав Смок.

Хтось захихотів.

— А куди це ви простуєте? — запитав Солтмен.

— А ви хто такі? Самозванна поліція?

— Я ж тільки поцікавився… — сказав Солтмен.

— Ми всі цікавимось, — гукнув хтось із темряви.

— Слухайте, — устряв Малий, — мені цікаво, хто тут найдурніший?

Всі розреготались. Стало ніяково.

— Рушаймо, Малий, вже час, — сказав Смок, поганяючи собак.

Весь натовп збився докупи та рушив за ними.

— Слухайте, а ви не помиляєтесь? — загукав Малий. — Коли ми зустріли вас, ви йшли кудись туди, а тепер чомусь вертаєтесь. Може, загубили напрямок?

— Іди ти під три чорти! — вилаявся Солтмен. — Ми йдемо, куди хочемо.

І санки рушили по Головній вулиці, а за ними валкою сунуло чоловік шістдесят, кожний із клунком за плечима. Було три години ночі, і тільки гультяї бачили цю процесію і могли на другий день розповісти про неї всьому Доусону.

Через півгодини Смок і Малий виїхали на пагорок і розпрягли собак біля порогу хижі. Шістдесят провожатих похмуро чекали.

— На добраніч, хлопці! — гукнув Смок, зачиняючи двері.

За п'ять хвилин свічка погасла, але не минуло й півгодини, як Смок та Малий тихенько вийшли і взялись поночі запрягати собак.

— Слухай-но, Смоку, — озвався Солтмен, підходячи ближче, так що вони невиразно бачили у темряві його постать.

— Ніяк не спекаюсь тебе, Біле, — весело сказав Смок. — Де ж твої друзі?

— Пішли випити по чарці, а мене залишили стерегти вас. Ти щось пронюхав, Смоку? Ви ніколи не одкараскаєтесь від нас, то давай уже, кажи по щирості. Ми ж всі твої приятелі. Ти це знаєш.

— Буває так, що з приятелями розмовляють одверто, — викручувався Смок, — я буває й так, що ні. От саме зараз і настав такий час. Йди-но краще собі. На добраніч, Біле.

— Не буде вам доброї ночі, Смоку. Ти ще не знаєш нас. Ми наче ті кліщі.

— Гаразд, Біле, — зітхнув Смок. — Коли ви наполягаєте, то це вже ваша справа. Ходім, Малий. Ми не можемо далі баритися.

Коли санки рушили, Солтмен пронизливо свиснув і побіг за ними. З-під пагорка та з рівнини теж долинув свист. Малий правив жердиною, а Смок і Солтмен ішли поруч.

— Ось що, Біле, — сказав Смок. — Хочеш пристати до нас?

— І кинути товаришів? Ні, сер. Ми всі до вас пристанемо.

— Тоді ти перший! — гукнув Смок і раптом схопив Солтмена обіруч і, турнувши його зі стежини, звалив у глибокий сніг.

Малий свиснув і щодуху погнав собак. В темряві перед ним ледве маячіла вузенька стежка, що вела між розкиданих жител на південну околицю Доусона. Смок і Солтмен качалися в снігу. Смок боровся з запалом, але Солтмен був на п'ятдесят фунтів важчий — це були п'ятдесят фунтів добре тренованих м'язів — і швидко поборов його. Знов і знов клав він Смока на лопатки, і той залюбки лежав і відпочивав. Але як тільки Солтмен намагався звільнитись, Смок чіплявся за нього, і знов починалась боротьба.

— Дужий, чортяка, — сказав Солтмен через десять хвилин, сидячи верхи на Смокові, — але я щоразу тебе кладу.

— А я щоразу тебе затримую, — відповів Смок. — Цього мені тільки й треба. А як ти гадаєш, де тепер Малий?

Солтмен відчайдушно рвонувся, але йому все ж не пощастило визволитись. Смок схопив його за ногу і знову кинув у сніг. Знизу, з-за пагорка, почувся тривожний свист. Солтмен свиснув у відповідь, але Смок тут же поклав його горілиць та сів верхи на груди, щоб не дати піднестись. Так знайшли їх золотошукачі. Смок засміявся і встав.

— На добраніч, хлопці, — сказав він і побіг з пагорка, а за ним кинулось шістдесят роздратованих та здатних на все шукачів.

Смок повернув на північ, минув тартак та шпиталь і пішов по річці, вздовж стрімких скель, до підніжжя Лосячої гори. Обійшовши індійське село, Смок вийшов до гирла Оленячого струмка, а потім вернувся і опинився віч-на-віч з золотошукачами.

— Ви зовсім загнали мене, — сказав він, удаючи, що сердиться.

— Тебе, здається, ніхто не змушує, — чемно сказав Солтмен.

— Звичайно, ні, — пробубонів Смок і, пройшовши крізь юрбу, знову рушив до Доусона. Двічі намагався він зійти з стежини і навпрошки, через тороси, перейти на той берег, але люди настирливо йшли за ним, і він кожен раз вертався на шлях до Доусона. Біля Головної вулиці він спробував перейти Клондайк у напрямку Клондайк-сіті, але знов вернувся до Доусона. Близько восьмої, коли вже почало розвиднятися, він повів стомлений натовп до ресторану Славовича, де столи в час сніданку бралися з бою.

— На добраніч, хлопці, — сказав він, коли заплатив за сніданок.

І ще раз Смок сказав своє "на добраніч", коли піднявся на пагорок. При денному світлі ніхто не пішов за ним далі, всі тільки стежили, як він простував до своєї хижі.

III

Два дні Смок валандався по місту, оточений ретельною вартою. Малий з санками та собаками кудись зник. Його не бачив ніхто з тих, що подорожували вгору та вниз Юконом, що приїхали з Бонанзи, Ельдорадо чи Клондайку. Лишився тільки Смок — і, звичайно, рано чи пізно він зробить спробу приєднатися до свого побратима. Всі зосередили увагу на Смокові. На другий вечір він залишився вдома, погасив лампу о дев'ятій, а на другу годину ночі поставив будильника. Сторожа біля дверей почула дзеленчання будильника, і коли Смок через півгодини вийшов з хижі, то побачив натовп уже не з шістдесяти, а з трьохсот чоловік. Заграва північного сяйва освітила цю сцену, і в супроводі величезного почту він пішов у місто і зайшов до "Оленячого Рогу". За мить салун заповнила юрба, і сердиті, схвильовані відвідувачі купували віскі й товпилися тут довгих чотири години, стежачи, як Смок грав у крібедж зі своїм давнім приятелем Бреком. Після шостої Смок з виразом суму та зненависті на обличчі, нікого не бачачи й не пізнаючи, вийшов із "Оленячого Рогу" і попростував Головною вулицею. Позад нього сунув безладний натовп з трьохсот чоловік, хором приспівуючи:

— Раз! Два! Лівою! Сіно, солома!

— На добраніч, друзі, — процідив він крізь зуби, зупиняючись на березі Юкону над кручею, де стежина круто спускалася вниз. — Я поснідаю і ляжу спати.

Усі гриста закричали, що вони не відстануть, і пішли за ним в напрямку Тру-ля-ля. О сьомій годині Смок привів усю когорту до покрученої стежки, що вела до халупи Дуайта Сандерсона. Крізь

пергаментний папір вікна пробивалося світло, а з димаря курився дим. Малий рвучко відчинив двері.

— Заходь, Смоку, — сказав він. — Сніданок готовий. Що там за люди?

Смок повернувся з порога.

— На добраніч, хлопці. Гадаю, ви задоволені прогулянкою!

— Зачекай по хвилинку! — гукнув Біл Солтмен. В голосі його бриніло розчарування. — Можна з тобою поговорити?

— Катай, — весело відповів Смок.

— За що ти заплатив старому Сандерсону двадцять п'ять тисяч?

— Біле, ти дивуєш мене, — одповів Смок. — Я прийшов на свою, так би мовити, дачу, жадаю тільки тиші, спокою, а ти з цілою юрбою влаштовуєш мені допит.

— Ти не відповів на моє питання, — з невблаганною логікою відказав Біл.

— А я й не збираюсь відповідати. Це наша з ним справа, і нічого тобі пхати свого носа. Ще є запитання?

— А навіщо тобі заступ та линва?

— Знову ж це не твоє діло, Біле. Проте коли Малий хоче, хай скаже.

— Справді! — закричав Малий, швидко вистрибнувши з дверей. Він було вже роззявив рота, але похлинувся і глянув на свого товариша.

— Смоку, між нами кажучи, я не думав, що це їх стосується. Ходім до хати, а то кава геть чисто википить.

Двері зачинилися, і три сотні людей, безпорадні та незадоволені, розбилися на купки.

— Слухай, Солтмене, — сказав один. — Ти ж обіцяв нас привести до місця?

— Звідки ти взяв? — огризнувся Солтмен. — Я говорив, що Смок приведе

— Оце й усе?

— Я знаю стільки ж, як і ви Але всі ми знаємо, що Смок дещо пронюхав. За що б він тоді заплатив Сандерсонові двадцять п'ять тисяч? Не за цю ж коростяву землю, будьте певні.

Хор голосів підтримав його.

— Ну, а що нам тепер робити? — безнадійно запитав хтось.

— Я піду снідати, — весело кинув Скажений. — Ти, Біле, пошив нас у дурні.

— А я кажу, що ні, — відповів Солтмен. — Це Смок нас збаламутив. Але ж двадцять п'ять тисяч він платив?

IV

О пів на дев'яту, коли вже добре розвиднілось, Малий прочинив двері і виглянув у двір.

— От тобі й на! — гукнув він. — Вони всі потягли назад! А я вже думав, що назавжди тут отаборяться!

— Не журись, скоро вони повернуться, — заспокоїв його Смок. — І коли я не помиляюсь, то ми побачимо тут пів-Доусона, поки упораємося з оцим. Допоможи мені. У нас багато роботи.

— Признайся, на біса це все? — почав благати Малий, коли через годину глянув на наслідки праці: коловорот у кутку хижі з линвою, що крутилася навколо подвійного валу.

Смок злегка крутнув, і почулось рипіння.

— Ану, вийди та послухай, що ці звуки тобі нагадують.

Малий вийшов, зачинив двері і почав прислухатися. Він почув рипіння коловорота, що підіймає вантаж, і піймав себе на тому, що мимоволі прикидає, якої глибини мусить бути колодязь, що з нього цю вагу витягують. Коли все стихло, він уявив собі цеберку, що гойдається на линві. Потім почув, як вона почала швидко спускатися і глухо стукнулась об дно колодязя. Широко посміхаючись, він відчинив двері.

— Щось надзвичайне! Я сам мало не повірив. А далі що?

Далі вони втягли до хижі санок дванадцять каміння. Та ще багато дечого зробили за той день.

— Їдь зараз же в Доусон, — сказав Смок, коли повечеряли. — Собак лишиш у Брека. Він подбає про них. За тобою неодмінно будуть стежити, то хай Брек піде до Акційного товариства та купить увесь динаміт. І хай замовить ковалеві з шестеро свердел для каміння. Брек сам золотошукач, і зрозуміє, що нам треба. Між іншим, дай Брекові опис наших ділянок, щоб він зареєстрував їх завтра в конторі уповноваженого. А ти вийдеш о десятій на Головну вулицю і

прислухаєшся. Май на увазі, я не хочу багато галасу. Доусон мусить тільки одним вухом почути. Я зроблю три вибухи, а ти стеж, який пролунає найкраще.

О десятій годині вечора, коли Малий гуляв Головною вулицею, за ним стежило багато цікавих очей. Раптом до нього долинув далекий вибух. Через тридцять секунд почувся другий, досить гучний, щоб звернути на себе увагу. А потім гримнув третій, та такий, що задеренчали шибки і люди повискакували з хат.

— А здорово їх розтрусили! — засапавшись, гукнув Малий, вбігаючи через годину до хижки в Тру-ля-ля. Він схопив Смока за руку. — Якби ти їх бачив! Доводилось тобі коли-небудь наступати на мурашник? Такий тепер Доусон. На Головній вулиці людей аж кишить. Завтра сюди наб'ється їх тьма-тьмуща. Вони вже й тепер сюди лізуть, або я зовсім не розуміюся на характері золотошукачів.

Смок засміявся, ступнув до коловорота й крутнув його разів зо два. Малий витяг мох з-поміж колод, щоб у шпари можна було бачити, що діється довкола хижі. Потім погасив свічку.

— Ану! — шепнув він через півгодини.

Смок покрутни коловорот, почекав кілька хвилин, узяв цеберку, повну землі, і витрусив її на купу складеного каміння. Потім запалив цигарку, прикриваючи вогонь долонею.

— Тут їх троє, — прошепотів Малий. — Якби ти бачив їх! Коли ти загуркотів цеберкою, вони аж трусились. Тепер один намагається заглянути у вікно.

Смок розкурив цигарку і глянув на годинника.

— Нам треба робити це регулярно, — прошепотів він, — будемо витягати цеберку що п'ятнадцять хвилин. А тим часом…

Він втроє склав полотнину і стукнув крізь неї по каменю.

— Чудесно, чудесно! — в захваті стогнав Малий. — Він тихенько підійшов до стіни і виглянув у шпару. — Вони згромадилися докупи і про щось радяться.

До чотирьох годин ранку що п'ятнадцять хвилин стукала цеберка та рипав коловорот, що насправді не піднімали нічого. Потім непрошені гості подалися геть, і Смок та Малий полягали спати.

Коли розвиднілось, Малий оглянув сліди на снігу.

— Тут був навіть отой здоровило Біл Солтмен, — сповістив він. — Ось бачиш його сліди.

Смок глянув на річку.

— Готуйся приймати гостей. Он двоє вже йдуть через кригу.

— Еге. От хай Брек зробить заявки, тоді дві тисячі кинуться на цей бік.

Малий виліз на верх стрімкої скелі і оком знавця глянув на паколи, які вони забили.

— Воно й справді скидається на коліно великої жили, — сказав він. — Напрям її можна навіть під снігом простежити. Це кожного зіб'є з пантелику. Жила йде просто, а тут ніби виходить із землі.

Коли двоє чоловіків перейшли річку і виткий шлях через схил, то знайшли хижу замкненою. Біл Солтмен, що вів перед, обережно наблизився до дверей, прислухався, а тоді поманив до себе Скаженого. Зсередини чути було рипіння та скрегіт коловорота, що піднімав велику вагу. Ще трохи почекавши, вони почули, як цеберка стукнулась об камінь. І так чотири рази за годину. Тоді Скажений постукав у двері. Зсередини почулась якась тривожна метушня, потім запала тиша; знов щось зашаруділо, і через п'ять хвилин Смок, важко дихаючи, прочинив двері й обережно висунувся. Його обличчя та вся сорочка вкриті були камінним порохом. Смок привітався щось занадто люб'язно.

— Почекайте хвилинку, — сказав він, — я зараз вийду

Натягнувши рукавиці, він вискочив надвір і опинився віч-на-віч з своїми гістьми. Їхні уважні очі спинилися на його сорочці, вилинялій на плечах та вкритій порохом. На колінах його шароварів були сліди нашвидку зчищеного глею.

— Трохи рано для одвідин, — зауважив Смок. — Що це вас пригнало сюди через річку?

— Будемо щирі, — промовив Скажений. — Ви тут щось знайшли?

— Якщо ви шукаєте яєць… — почав Смок.

— Облиште це! Ми говоримо про справу.

— Ви, може, хочете купити землі? — швидко спитав Смок. — Тут дуже гарні ділянки. Але, бачите, ми ще не можемо продавати… Бо ще не розпланували виселка. Приходь на тому тижні, Скажений, і коли ти прагнеш тиші, я покажу тобі дуже гарне місце. Бувайте всі здорові. Жалкую, що не можу запросити вас до хати. Ви ж знаєте Малого… він такий чудний. Усе торочить мені, що оселився тут для затишку й спокою. Він оце саме заснув, і я б нізащо його не розбудив.

Смок гаряче стиснув їм руки і одразу ж зайшов у хижу, зачинивши за собою двері.

Вони перезирнулись і кивнули одне одному.

— Бачили, які в нього коліна? — хрипко прошепотів Солтмен.

— А плечі! Він, безперечно, лазив у колодязь. — Кажучи це, Скажений обвів поглядом вкриту снігом балку. І раптом аж свиснув.

— Ану, глянь, Біле! Бачиш оту яму? Це ж справжні розкопки. І з обох боків утоптаний сніг. Якщо це не родовище, то я просто дурень. Тут же справжнісінька жила.

— Та яка величезна! — гукнув Солтмен. — Справжня скарбниця!

— А вниз по схилу. Бачиш оте каміння, що виступає назовні? Жила пішла й по схилу.

— Ти поглянь краще на річку, — сказав Солтмен. — Весь Доусон суне сюди.

І Скажений побачив, що весь шлях аж чорний од людей. Від самого доусонського берега котився суцільний людський потік.

— Ходімо, заглянемо у той шурф, поки тут нікого нема, — мовив Скажений і швидко попрямував до балки.

Але двері раптом відчинилися, і вийшли обидва господарі.

— Гей! — гукнув Смок. — Що ви тут робите?

— Хочемо вибрати собі місце, — відгукнувся Скажений. — Гляньте на річку. Весь Доусон іде купувати ділянки, і ми хочемо вибрати першими. Авжеж, Біле?

— Звичайно, — відповів Солтмен. — Тут незабаром буле все місто.

— Але ми не продаємо тих ділянок, — відповів Смок. — Місця, що продаються, — праворуч, на скелях. А ця частина не йде на продаж. Ідіть назад.

— Але ми тут обрали собі місце, — заперечив Солтмен.

— А я вам кажу, що це не про вас, — гостро зауважив Смок.

— Ну, а коли ми тільки пройдемось, тоді нічого? — спитав Солтмен.

— Однаково. Ваші прогулянки мені набридли. Повертайте назад.

— А я вважаю, що ми можемо гуляти, де хочемо! — заревів Солтмен. — Ходім, Скажений.

— Ви порушуєте закон, — попередив Смок.

— Ми ж тільки гуляємо, — весело заперечив Солтмен і кинувся йти.

— Стій, Біле, а то я зараз тебе продірявлю! — гримнув Малий, витягаючи два револьвери і націляючись. — Ще один крок, і я зроблю одинадцять дірок у твоїй шкурі. Зрозумів?

Ошелешений Солтмен спинився.

— Він-то розуміє, — промимрив Малий до Смока. — Але якщо він піде далі, що будем робити? Не можу ж я в нього стріляти.

— Слухай, Малий, будь же розсудливим, — заблагав Солтмен.

— Ходи сюди, то й розсудимо, — поступився Малий.

І коли ті, що були на чолі походу, видряпались на гору й наблизились до них, вони все ще сперечались.

— Невже, по-вашому, людина порушує закон, коли хоче купити шматок землі?! — горлав Скажений.

— Приватна власність! — твердив йому Малий. — І саме та ділянка не продається.

V

— Треба швидше скінчити справу, — промимрив Смок до Малого. — Бо як вони почнуть хвилюватися...

— Та ти молодець, якщо сподіваєшся їх утримати, — відповів Малий. — Тут їх дві тисячі, а буде ще більше. Вони щохвилини можуть прорватися через межу.

Межа проходила понад берегом, саме там, де Малий спинив Солтмена. В натовпі було шестеро полісменів та лейтенант. Смок напівголосно почав розмову з лейтенантом.

— Вони сунуть і далі, — сказав він, — і незабаром їх тут збереться до п'яти тисяч. Небезпека виникне тоді, як вони кинуться займати ділянки. Адже заявок тільки п'ять, отож на кожну з них припадає по тисячі чоловік, до того ж чотири з п'яти кинуться до найближчої ділянки. Цього не можна допустити, бо тут буде більше жертв, ніж було за всю історію Аляски. Ці п'ять заявок уже зареєстровано сьогодні, і їх не можна займати. Ні в якому разі не можна допускати бійки.

— Еге ж, — сказав лейтенант. — Я зараз розставлю своїх людей. Ми не можемо допустити тут бучі. Але краще б ви з ними поговорили.

— Хлопці! Тут, певно, трапилась помилка, — голосно почав Смок. — Ми ще не маємо наділів на продаж. Ще не розплановано вулиць. Продаж почнеться на тому тижні.

Вибух нетерплячки та гніву урвав його.

— Нам не треба твоїх вулиць! — гукнув молодий шукач. — Ми прийшли по те, що під землею.

— Ми не знаємо, що тут під землею, — відповів Смок. — Ми тільки знаємо, що на цій землі можна збудувати чудовий виселок.

— Атож, — підтримав Малий. — Тут дуже затишно, і такі гарні краєвиди.

Знову почулися нетерплячі вигуки, і Солтмен виступив наперед.

— Ми прийшли сюди, щоб забити паколи, — почав він. — Ми знаємо, що ви зареєстрували п'ять ділянок. Вони йдуть понад схилом та балкою. Але ви вчинили шахрайство. Дві з них записано не по закону. Хто такий Сет Байро? Ніхто ніколи й не чув про нього. А ви зробили заявку на його ім'я. Крім того, ви записали заявку на Гаррі Максвела. Але він зараз у Сіетлі. Виїхав туди минулої осені. Значить, обидві заявки ще вільні.

— Припустимо, що я маю від нього доручення, — сказав Смок.

— Ви його не маєте, — відповів Солтмен, — А коли маєте, то покажіть. Хоч ми однаково займемо ці ділянки.

Солтмен переступив межу і обернувся до натовпу, закликаючи йти за ним, але поліцейський лейтенант раптом гукнув:

— Ні з місця! Ви не маєте права!

— Он воно як! — сердито сказав Солтмен. — Хіба заборонено займати шахрайські заявки?

— Може й дозволяється, — сказав лейтенант, — але я не можу допустити, щоб п'ять тисяч чоловік кинулося на дві заявки. Це надто небезпечно. Ідіть назад, а то буду стріляти.

Солтмен знехотя скорився. Але безладний натовп захвилювався, і це не віщувало нічого доброго.

— Сили небесні! — пошепки сказав лейтенант Смокові. — Гляньте на скелю: вони обліпили її, наче ті мухи.

Смок здригнувся й вийшов наперед.

— Я охоче піду вам назустріч, друзі. Коли ви дійсно хочете купити наділи, то я по сто доларів продам їх вам, а коли виселок буде розплановано, ви кинете жеребок. — Він підняв руку, щоб спинити незадоволення. — Стійте на місці, бо як рушите, то сотні людей упадуть з кручі і загинуть.

— Все одно ви не спините нас! — гукнув хтось. — Ми хочемо взяти ці заявки.

— Але ж тут тільки дві спірні заявки, і коли хтось займе їх, то що залишиться решті?

Смок витер лоба рукавом, і тоді чийсь голос закричав:

— Ми всі візьмемо участь! Все поділимо нарівно.

Люди підтримали цю пропозицію, але їм і не снилося, що чоловік, який зробив її, тільки й чекав, щоб Смок подав знак, витираючи лоба.

— Прийміть і нас до гурту, — провадив далі чоловік.

— Тут же нема золота, — зауважив Смок.

— Та ви тільки прийміть, а ми вже самі пошукаємо.

— Хлопці, ви змушуєте мене, — сказав Смок. — Я волів би, щоб ви залишалися в Доусоні.

Всі бачили, що він завагався, і голосним ревом примусили його дати свою згоду. Солтмен та інші, що стояли попереду, почали раптом вимагати, щоб справу було відкладено.

— Віл Солтмен і Скажений не хочуть, щоб ви всі брали участь у цій справі, — гукнув Смок до натовпу.

Це одразу ж змінило настрій юрби не на користь Солтмена і Скаженого.

— А як же ми це зробимо? — спитав Смок. — Мені та Малому належить контроль, бо ми ж знайшли це місце.

— Звичайно! — загукали в натовпі.

— Три п'ятих нам, — запропонував Смок, — а вам дві п'ятих. І всі ви заплатите ваші частки.

— Десять центів за долар! — гукнув хтось. — І без податку.

— І голова товариства буде обходити кожного та підносити йому дивіденди на срібній таці, — засміявся Смок. — Ні, сер. Десять центів за долар допоможуть тільки розпочати справу. Отож, ви купите дві п'ятих акцій і за кожну стодоларову акцію заплатите по десять доларів. Я не можу інакше.

— Тільки не надумайте нас обдурити на акціях! — гукнув хтось. І цей вигук виявляв спільну думку.

— Вас тут біля п'яти тисяч чоловік. Це значить п'ять тисяч пайок, — почав уголос підраховувати Смок. — А п'ять тисяч — це дві п'ятих од дванадцяти тисяч п'ятисот. Значить, Товариство земельних наділів Тру-ля-ля має основного капіталу один мільйон двісті п'ятдесят тисяч доларів, цебто дванадцять тисячі п'ятсот пайок по сто доларів кожна. І ви всі купите п'ять тисяч пайок і заплатите по десять доларів за штуку. І мені байдуже, чиї згодні ви чи ні.

Певні, що вони добре нагріли Смока, людні нашвидку обрали комітет Товариства земельних наділів Тру-ля-ля. Вони відкинули пропозицію залагодити цю справу завтра в Доусоні, боячись, що інші доусонці, які не брали участі в поході, теж вимагатимуть собі пайок. Члени комітету сіли біля багаття, розкладеного на кризі, і видавали кожному золотошукачеві квитка на його десять доларів золотого піску, тут же акуратно зваженого.

Вже смеркало, коли роботу нарешті було закінчено. У виселку знов стало порожньо. Смок і Малий, упоравшись з усім, мирно вечеряли в своїй халупі й весело сміялися, проглядаючи список акціонерів та зиркаючи на мішки з золотим піском.

— Але це ще не всі, — сказав Малий.

— Він прийде обов'язково, — упевнено додав Смок. — Бо він гравець, і коли Брека трохи під'юджить, то й хвороба серця його не спинить.

За годину хтось постукав у двері. Увійшов Скажений, за ним Біл Солтмен. Жадібним поглядом вони оглянули хижу.

— Припустимо, що я хочу взяти тисячу двісті акцій, — сказав Скажений через півгодини. — Разом із п'ятьма тисячами, що ви продали сьогодні, це складе тільки шість тисяч двісті. Вам з Малим лишиться шість тисяч триста. Контроль все одно буде за вами.

— Але ж Біл теж щось хоче, — незадоволено відповів Смок. — А ми ніяк не можемо віддати більше, як п'ятсот акцій.

— Скільки ти хочеш вкласти сюди? — спитав Солтмена Скажений.

— Ну, скажімо, п'ять тисяч...

— Скажений, — звернувся Смок, — якби я не знав тебе так добре, то не продав би й одного поганенького наділу. Ну от. Ми з Малим продамо вам п'ятсот акцій, і ти заплатиш по п'ятдесят доларів за кожну. Це остаточно. Біл може взяти сотню, а тобі лишиться чотири.

VI

На другий день Доусон зайшовся сміхом. Це сталося, як тільки розвиднілось. Смок підійшов до дошки з оповістками і почав прибивати своє оголошення. Він ще не забив останнього гвіздка, а люди вже зібралися і читали, заглядаючи йому через плече та вибухаючи реготом. Незабаром біля дошки юрмилися сотні цікавих, але вони не могли доступитися до неї, щоб прочитати. Тоді одноголосно обрали читача. Отак цілісінький день, за вимогою громади, уголос перечитували Смокову оповістку. Багато людей по кілька разів слухали цей дотепний твір, щоб добре його запам'ятати:

"Звіт Товариства земельних наділів Тру-ля-ля. До того ж перший і останній.

Той, хто не хоче пожертвувати свої десять доларів на Центральний шпиталь Доусона, може отримати їх у Скаженого, а коли він одмовиться, виплату гарантовано Смоком Беллю.

ПРИБУТОК ТА ВИДАТОК

За 4874 наділи по 10 доларів — 48 740 дол. — ц.

Дуайтові Сандерсону за виселок Тру-ля-ля — 10 000 Витрати на динаміт, свердла, коловорот, внесок інспектору тощо — 1000 Центральному шпиталю Доусона — 37740 Разом — 48740 дол. — ц.

Від Біла Солтмена за 100 наділів по 50 доларів — 5000 Від Чарлі Скаженого за 400 наділів по 50 доларів — 20000 Білу Солтмену за добровільну організацію походу на Тру-ля-ля — 3000 Центральному шпиталю Доусона — 5 000 Смокові Беллю та Джеку Малому — як компенсація за проляж яєць і на відшкодування морального збитку — 17 000 Разом — 25000 дол. — ц.

Лишилося акцій на 7126 доларів. Ці акції може одержати кожний мешканець Доусона безкоштовно, коли забажає оселитися в тиші та спокої висілка Тру-ля-ля.

Примітка : Тиша та спокій гарантовано навіки у висілку Тру-ля-ля.

Підписали: Смок Беллю, голова.

Джек Малий, секретар".

ТАЄМНИЦЯ ЖІНОЧОГО СЕРЦЯ

I

— Щось ти не дуже квапишся з одруженням, — провадив розмову Малий.

Смок нічого не відповів. Він сидів на хутрах і оглядав лапи собаці, що гарчав, лежачи коло нього в снігу. Малий сушив над вогнем почеплені на палицю мокасини й уважно розглядав свого товариша.

— Подивись, яке мінливе сьогодні північне сяйво, — показав він на обрій. — Ач, як грає! Наче та спідниця в естрадної танцюристки. Я давно помітив, що навіть найкраща жінка легковажна, якщо не дурна. І всі вони з котячого поріддя, всі — від найменшої до найбільшої, від найвродливішої до найнезугарнішої. А коли вже яка причепиться до чоловіка, то ще дужче, як той лев або гієна.

Далі йому не вистачило слів. Смок ударив собаку, що намагався схопити його зубами за руку, і мовчки оглядав далі понівечені лапи.

— Так, — казав знову Малий, — я теж міг би одружитися, коли б захотів. А може, навіть, давно вже був би жонатим, якби щоразу не давав ходу. Смоку, знаєш, що рятувало мене? Добрий нюх та швидкі ноги. Хотів би я побачити ту спідницю, яка б наздогнала мене!

Смок відпустив собаку і теж підсунув до вогню свої мокасини.

— Завтра треба буде нам пошити й собакам мокасини, — промимрив він. — Ці тоненькі крижинки калічать їм ноги.

— Треба негайно їхати далі, — зауважив Малий. — Адже не вистачить їжі на зворотний шлях. Якщо ми не натрапимо на слід оленів або не здибаєм отих білих індійців, то скоро поїмо й собак разом з покаліченими лапами. А чи хто бачив коли тих білих індійців? Все це брехня. Бо як же може індієць бути білим? Це ж те саме, що білий негр. Смоку, ми повинні рушити вдосвіта. Вся країна наче завмерла, дичини

нема. За цілий тиждень ми не бачили навіть заячих слідів. Треба вибратися звідси якнайхутчіш, бо загинем.

— Собаки швидше бігтимуть, якщо день перепочинуть, — одмовив Смок. — Ти б краще виліз на якусь гору та роздивився навколо. Мені здається, що ми от-от виберемось на ту розлогу рівнину. Лаперль казав, що її треба виглядати.

— Авжеж! Це було десять років тому, і він уже ледве волікся — такий був голодний. Може, це йому все примарилось. Пригадай, що він казав про оті величезні прапори, які нібито майоріли над горами. Звичайно, у нього у голові зовсім запаморочилось. Але він теж казав, що ніколи не бачив білих індійців. Усе це вигадка Ентона. А Ентон помер за два роки до того, як ми опинились на Алясці. Завтра побачимо. Як пощастить, то й оленя підстрелимо. А зараз — спати.

II

Смок залишився вранці у таборі, щоб пошити собакам мокасини та полагодити упряж. Опівдні він зварив їжу на двох, з'їв свою пайку й почав виглядати Малого. Через годину надяг лижви й пішов слідом за товаришем. Дорога підіймалася вгору по річищу, яке впадало в вузьке міжгір'я, що раптом виводило на широке оленяче пасовисько. Тільки оленів тут не було ще з першого снігу. Слід лижвів Малого перетинав пасовисько та йшов угору. Смок спинився на верхів'ї. По той бік схилу слід спускався донизу. Перші сосни, що росли на березі річки, були за якусь милю, і, певно, Малий, поминувши їх, загнався далі. Смок глянув на годинника, побачив, що вже смеркає, згадай голодних собак і, проти свого бажання, мусив вертатися. Але перед тим він уважно обдивився навколо. Всю східну половину неба закривало зубчасте пасмо Скелястих гір. Ціла гірська система, пасмо за пасмом, грізно насувалася на північний захід, перетинаючи впоперек шлях до розлогої рівнини, про яку згадував Лаперль. Враження було таке, начебто гори змовилися заступити шлях мандрівникові, щоб примусити його повернути на захід, до Юкону.

До півночі не згасало велике багаття. То Смок давав знати Малому, де його табір. А вранці, згорнувши намета й запрягши собак, пустився по сліду. У вузькій ущелині ватажок запряжки нашорошив вуха й заскавчав. Тут Смок і наскочив на індійців. Їх було шестеро, і вони йшли йому назустріч. Мандрували вони без собак, і на спині кожного було по малесенькому клунку. Несли тільки те, без чого не можна обійтись. Вони оточили здивованого Смока. Що шукали саме його, це було ясно. Розмовляли з ним мовою, зовсім відмінною від тої, яку він знав. І зовсім не були білі, хоч здавались вищими та огряднішими за індійців з Юконського басейну. П'ятеро з них мали старовинні, з довгими цівками мушкети, а в руках шостого був вінчестер — власність Малого.

Не гаючи часу, вони взяли його в полон. Смок не мав зброї, і йому тільки й лишалося скоритись. Все, що було на санках, індійці розібрали по своїх клунках, а Смокові дали мішок із ковдрами. Собак порозпрягали, і коли Смок заперечив, то один з них на мигах показав, що шлях занадто нерівний для санок. Смок мусив скоритися, загріб санки у сніг і почвалав за ними. Вони помандрували на північ, вниз до тих сосен, що їх Смок бачив напередодні.

Першу ніч ночували в таборі, де за кілька день до них уже зупинялись якісь люди. Тут було в схові трохи сухої лососини, яку індійці захопили з собою. Від табору йшли сліди багатьох лижв. "Мабуть, ці люди і схопили Малого", — подумав Смок. А скоро розпізнав і сліди Малого й на мигах спитав про це в індійців. Вони ствердно кивнули й показали на північ.

У всі наступні дні вони невпинно показували на північ, і завжди слід, крутячись поміж безліччю розкиданих шпилів, вів на північ. Шар снігу був тут товщий, ніж внизу, в долинах, і кожний крок давався взнаки — треба було втоптувати лижвами незайманий сніг. Смокові супутники, всі до одного юнаки, йшли легко і швидко, і він не міг не пишатися, йдучи нарівні з ними.

На шостий день вони дісталися центрального перепалу і перейшли його. Хоч був він і низький, порівнюючи з сусідніми горами, перебратись через нього було надзвичайно важко, а переїхати навантаженими санками — зовсім неможливо. Ще п'ять днів вони крутились, спускаючись з верховини на верховину, поки вийшли на велику, розлогу рівнину, що її десять років тому знайшов Лаперль. Смок зрозумів це з першого погляду. Був дуже холодний день. Термометр показував сорок градусів нижче нуля, а повітря було таке прозоре, що можна було бачити за сто миль довкола. Скільки сягало око, слалася розлога рівнина. Далеко на схід Скелясті гори піднімали свої снігові верхів'я аж до неба. На південь та захід бовванів ланцюг гір, який вони вже перейшли. А в цій просторій западині лежала країна, що її знайшов Лаперль; тепер вся вкрита снігом, вона в певні пори року була, безумовно, багата на дичину, а влітку — на квіти.

Ще до полудня вони спустилися до широкого струмка, проминули занесені снігом верби та голі осики й повільно перейшли невеличкий сосновий бір, опинившись на місці недавнього табору, що його допіру хтось залишив. Кинувши оком, Смок подумав, що тут чотири, а то й п'ять сотень вогнищ, певне, тут отаборилось кілька тисяч чоловік. На твердо натертому шляху Смок та його супутники поскидали лижви й прискорили ходу. З'явилися ознаки дичини: що далі, то виразніше вимальовувались сліди вовків та рисей, які без м'яса не могли б тут жити. Один з індійців радо гукнув, показуючи на численні оленячі черепи, що валялися на снігу, втоптаному і покопаному, наче на бойовищі. Смок зрозумів, що тут знищено було багато дичини.

Вже й смеркло, а ніхто з індійців не думав отаборитись. Вони вперто йшли у глибокому мороці, що зникав іноді від блиску великих зірок, запнутих зеленкуватим серпанком північного сяйва. Перші почули близкість табору собаки. Потім і люди вловили далекий гамір, що не притишувався віддаллю, як це буває звичайно. Навпаки, високі, дикі звуки гостро пронизували повітря, а крізь них проривалося ще гучніше протяжне собаче виття — зойки болю й неспокою, сумні, безнадійні й бурхливі. Смок зняв скло годинника й пучками намацав стрілки: була

одинадцята. Індійці прискорили ходу. Незважаючи на втому після дванадцятигодинного переходу, вони побігли підтюпцем. З глибокої темряви соснового бору мандрівники раптом вийшли на яскраве світло численних вогнищ. Звуки стали голоснішими. Перед ними був великий табір. І коли йшли стежкою, що вилася поміж багаттями, метушня та гамір хвилею вставали їм назустріч — крики, привітання, запитання й відповіді, обопільні жарти, гавкотня вовкодавів, що люто кинулися на Смокових собак, жіноча лайка, сміх, крики дітей, плач немовлят, стогін хворих, що прокинулися для нових страждань, — тобто все, що властиве первісним людям, котрі й уяви не мають про нерви.

Супутники Смока одігнали вовкодавів, що опали собак Ці теж завзято гарчали й клацали зубами, але, налякані такою силою ворогів, тулилися до ніг своїх оборонців.

Прибулі спинилися біля вогнища, де Малий та двоє юнаків сиділи навпочіпки і смажили м'ясо. Троє інших юнаків лежали в хутрах на матах з соснового гілля. Вони підвелися. Малий глипнув через вогонь на свого товариша, але його обличчя лишилося байдуже-суворим. Він навіть не поворухнувся і спокійно смажив м'ясо далі.

— Що з тобою? — спитав роздратовано Смок. — Чи, може, тобі заціпило?

Малий весело посміхнувся.

— Ні, — відповів він. — Я тепер індієць. Учуся не виявляти здивування. Коли вони злапали тебе?

— На другий день після того, як ти пішов.

— Гм, — сказав Малий, і насмішкуватий вогник заграв у нього в очах. — А я почуваю себе чудово, гірше вже нікуди. Це парубочий табір, — він повів рукою, звертаючи Смокову увагу на постелі з соснового гілля,

кинутого просто на сніг, та намети з оленячих шкур. — А ось і самі парубки, — показав він на юнаків і прохарчав кілька слів їхньою мовою. Ті дружньо відповіли йому веселими посмішками. — Вони раді бачити тебе, Смоку. Сідай та просуши мокасини, а я тим часом приготую попоїсти. Я вже перейняв їхній жаргон. Ти теж мусиш це зробити, бо нам, мабуть, доведеться довго бути з цими людьми. Тут є ще один білий чоловік, він потрапив сюди шість років тому. Він ірландець, його схопили на шляху до Великого Невільничого озера. Дені Мак-Кен його звати. Він має вже скво та двоє діток, але залюбки дременув би звідси, якби трапилась нагода. Бачиш оте невеличке багаття праворуч? Це його становище.

Коло Малого, видно, призначено було житло і для Смока, індійці лишили його разом з собаками, а самі пішли далі, в глиб величезного табору. Поки він вовтузився над мокасинами, Малий куховарив і просторікував:

— Здається, Смоку, ми вскочили в халепу, і нам не легко буде звідси втекти. Це справжнісінькі дикі індійці. Вони не білі, зате їхній ватажок білий. Він говорить так, наче в нього повен рот гарячої каші. Закладаюсь, що це шотландець. Він бог і цар цієї юрби, його слово — закон. Намотай це собі на вуса. Дені Мак-Кен вже шостий рік від нього тікає. Він хлопець нічого, тільки пороху не вистача. Якось під час ловів вій розшукав дорогу на захід, але боявся сам тікати. Ми зможемо підмовити його, і нас буде троє. А той Бородай — дужий чорт, тільки трохи несповна розуму.

— Хто це Бородай? — спитав Смок, переставши жувати.

— Ну, цей їхній царьок. Він старий, і, певно, вже спить, але завтра обов'язково прийде подивитися на тебе і дасть зрозуміти, який ти нікчемний хробак на його землі. Він сам собі пан, бо все тут належить йому. Ці землі ніхто не досліджував, і він їхній єдиний господар. Не здумай це відкидати. Тут тисяч двадцять квадратних миль мисливських угідь, і це теж його власність. Він білий індієць. Та ще його дівчисько. Не

дивись так на мене. Завтра ти сам побачиш. Гарненька, як лялечка, і цілком біла, як і батько. А оленів тут!.. Я сам бачив. Табун іде на схід, і тепер ми будемо гнатися за ними. Цей Бородай знається в мисливстві, як ніхто.

III

— Ось іде Бородай, — прошепотів Малий.

Був ранок, і парубки, сидячи навпочіпки над вогнем, снідали м'ясом оленя. Підвівши очі, Смок побачив худорлявого, малого на зріст чоловіка, зодягненого в шкури, наче дикун, але сумніву не було, що він білий. Він ішов попереду запряжки, а за ним пленталося з дванадцятеро індійців. Смок розтрощив гарячу кістку і, висмоктуючи повитий парою мозок, дивився на гостя, що наближався. Руді патли цілком закривали його обличчя. Але вони не могли заховати худі, наче в мертвяка, щоки. Це здорова худорлявість, вирішив Смок, побачивши, як широко роздуваються ніздрі старого, та глянувши на його широкі груди.

— Як ся маєте? — сказав Бородай, знімаючи рукавицю та простягаючи Смокові руку. — Мене звуть Снас, — додав він, коли вони привіталися.

— А мене Беллю, — в свою чергу сказав Смок, почуваючи себе якось ніяково під пронизливим поглядом чорних очей.

— Як я бачу, їжі у вас більше ніж досить.

Смок кивнув головою і знову взявся до свого маслака. Муркотіння шотландської мови приємно впливало на нього.

— Груба їжа. Але ми майже не голодуємо. Вона корисніша за міські ласощі.

— Я бачу, ви не любите міста, — бовкнув Смок, аби щось сказати, і дуже був уражений переміною, яка слалася з Снасом.

Він весь здригнувся і похилився, наче стебло чутливої рослини. Почуття відрази, напружене й дике, зосередилося в його очах, і одночасно в них з'явилася люта зненависть, неначе крик від нестерпної муки. Він раптом обернувся, і, опанувавши себе, сказав звичайним тоном:

— Ми ще побачимось, містере Беллю. Олені йдуть на схід, і я піду вперед. Завтра й вирушите.

— Оце так Бородай! — буркнув Малий, коли Снас рушив на чолі свого гурту.

IV

Трохи згодом Смок пішов поблукати табором, що жив своїм повсякденним нехитрим життям. Саме повернувся великий гурт мисливців, і чоловіки розходились до своїх вогнищ. Жінки та діти ходили з ними на лови, а звідти разом з собаками тягли сапки, навантажені свіжим м'ясом. І все це відбувалося при температурі тридцять градусів нижче нуля. Ніде не було видно тканої одежі, яку заміняли індійцям тонко вичинені шкури та хутра. Хлопці приходили з луками та сагайдаками, повними гострих кістяних стріл. Смок помітив силу ножів для білування, зроблених з кості та каменю. Вони стирчали в індійців за поясами або висіли в шкіряних піхвах на шиї. Жінки, схилившись над багаттями, коптили м'ясо, а в них на спинах сиділи круглоокі немовлята і зосереджено смоктали сало. Собаки, родичі вовків, сердито гарчали на Смока, але він замірявся на них дрючком, і вони тільки здаля обнюхували чужинця, якого мусили приймати з огляду на його зброю.

Смок згодом натрапив і на Снасове житло. Стояло воно осібно, у самому серці табору. Хоч і тимчасове, це житло було міцніше, більше за

інші. Згорнуті шкури та різне начиння громадились на примостці, щоб не дістали собаки. Широкий брезент захищав житло. Збоку стояв шовковий намет, що їх так люблять мандрівні вчені та заможні мисливці. Смок ще ніколи не бачив такого намету і тому підступився ближче. Коли він стояв, роздивляючись, полотнище раптом розгорнулося, і звідти вийшла молода дівчина. Такі швидкі були її рухи, і так зненацька вона з'явилася, що Смок був ошелешений, ніби побачив мару. Вони довго дивилися одне на одного.

Зодягнена вона була в самі шкури, але такого чудового й такого розкішного виробу, який Смокові ніколи й не снився. Її парка з одкинутою назад відлогою була з якогось дивного хутра, кольору найблідшого срібла, її взуття з підошвами моржової шкіри було обшите сріблястими лапками рисі. Довгі рукавиці, китиці муклуків і кожна дрібничка в її одежі наче була вилита з чистого срібла; і з цього сріблястого миготіння, немовби якесь казкове диво, з'являлась голівка на ніжній шийці, з рожевим личком та блакитними очима.

Все це як уві сні промайнуло перед Смоком. Нарешті він оговтався, і рука потяглася до шапки. В ту ж мить здивування в очах дівчини змінилося на посмішку; вона швидко зняла рукавицю і простягла йому руку.

— Здорові! — звернулась вона сріблястим, як і її хутро, голосом, що знову вразив Смока, бо він уже звик до хрипких голосів табірних скво.

Смок тільки й зміг пробубоніти кілька незграбних фраз, які залишились ще в його свідомості від колишнього світського виховання.

— Рада зустрітися з вами, — сказала дівчина, ледве підшукуючи слова, і на обличчі її заграла приязна посмішка. — Прошу пробачити мою англійську мову. Хоч я така сама англійка, як і ви, — серйозно запевнила вона. — Мій батько шотландець. А мати — вона вже померла — була француженка і англійка, і навіть трохи індіанка. Батько її був значною

персоною в Компанії Гудзонової затоки... Брр! Холодно! — Вона надягла рукавиці і почала терти вуха, що з рожевих стали білими. — Ходім до багаття. Мене звуть Лабіскві. А вас?

Так Смок познайомився з Лабіскві, дочкою Снаса, яку той називав Маргеріт.

— Снас — це не справжнє ім'я мого батька, — повідомила вона Смока. — Так по-індійськи його звуть.

Багато про що довідався Смок за цей і дальші дні, коли мисливський табір посунув за. оленями. Це були справжні дикі індійці — ті самі, що їх зустрів Ентон. Тепер вони були на західній межі своїх володінь, а влітку одходили на північ до побережжя Льодовитого океану або на схід, до самої Луськви. Що то за річка, Смок так і не міг довідатися, бо ні Лабіскві, ні Мак-Кен не могли йому розтлумачити. Іноді Снас разом із кращими мисливцями ходив на захід через Скелисті гори, за річку Меккензі, аж до Пустельних земель. Останнього разу вони знайшли там шовкового намета, в якому жила Лабіскві.

— Він належав експедиції Мілісента і Едбері, — сказав Смокові Спас.

— Так, так, пригадую! Вони ходили на бізонів. Експедиція, що пішла їх розшукувати, не знайшла навіть їхнього сліду.

— Я знайшов їх, — сказав Снас. — Але обидва були мертві.

— Про них і досі нічого не знають.

— Ніхто й не знатиме, — ласкаво запевнив Снас.

— Ви хочете сказати, що якби вони були живі і потрапили вам до рук...

Снас кивнув головою:

— То жили б зі мною і з моїм народом.

— А Ентон же втік, — кинув виклик Смок.

— Я не пригадую такого ймення. Давно це було?

— Чотирнадцять чи п'ятнадцять років тому, — відповів Смок.

— Таки добився свого… А я не раз питав себе, що з ним трапилося. Ми звали його Довгий Зуб. То був напрочуд дужий чоловік.

— Лаперль теж приходив сюди років з десять тому.

Снас захитав головою.

— Він бачив сліди вашого табору. Це було влітку.

— Тоді зрозуміло, — відповів Снас. — Влітку ми буваємо за сотні миль на північ.

Смок, хоч як намагався, але не міг нічого дізнатися про Снасове життя. Хто він і звідки прийшов у цю дику пустелю? Снас мав освіту, але за всі роки не прочитав жодної книжки або газети. Що робиться на світі, він не знав. І навіть не виявляв бажання знати. Він чув про шукачів золота на Юконі та про метушню на Клондайку. Шукачі золота ніколи не заходили в його землі, і він був дуже радий з цього. Зовнішній світ для нього не існував. Він не любив, коли хтось згадував йому про нього.

Лабіскві майже не знала про батькове минуле. Вона народилася серед цієї пустелі. Її мати померла, коли дівчинці було шість років. Мати була дуже гарна — єдина біла жінка, яку вона коли бачила. Вона казала

про це замислено і натякала, що знає дещо про зовнішній світ, двері якого зачинив для неї батько. Але те, що вона знала, було її таємницею. Адже батько від одної згадки починав лютувати.

Ентон говорив з жінками про її матір. Він казав, що вона була дочкою якогось значного урядовця з Гудзонової затоки. Але про ім'я матері вона так і не дізналась.

Дені Мак-Кен був нічого не вартий. Він не любив пригод. Дике життя нагонило на нього жах, а він прожив тут уже дев'ять років. Трапивши на китобійне судно в Сан-Франціско, він втік з трьома товаришами з мису Барроу. Двоє померло, а третій покинув його під час жахливого переходу на південь. Два роки прожив він з ескімосами, поки зважився йти далі, і, коли вже лишалося кілька день, щоб дійти до Гудзонової затоки, його зловили Снасові юнаки. Він був малий на зріст, якийсь трохи пришелепуватий і все мріяв або балакав про повернення до свого улюбленого Сан-Франціско та не менш улюбленої професії муляра.

V

— Нарешті я зустрів розумну людину, — признався Смокові Снас одного вечора біля багаття. — До вас нам не щастило, якщо не брати до уваги старого Четвероокого. Так його звали індійці, бо він був короткозорий і носив окуляри. То був професор зоології (Смок зауважив про себе, що Снас цілком правильно вимовив це слово). Мої юнаки захопили його, коли він блукав у верхів'ях Поркупайн. То теж був інтелігент, але дурнуватий. Мав одну ваду — легко збивався з шляху. Зате знав геологію і розумівся на металах. На Лускві, де є вугілля, налагодив кілька путящих кузень. Навчив багато чого й моїх хлопців. Помер, бідолаха, торік, і ми дуже жалкували за ним. Заблудився і замерз за якусь милю від табору, — от як це сталося.

Того ж вечора Снас сказав Смокові:

— Вам слід було б підшукати собі дружину. Це набагато зручніше, ніж жити з молодими мисливцями. У нас є такий звичай — дівчата запалюють вогні, коли хочуть іти заміж. Це робиться звичайно влітку, коли піде лосось, але я міг би улаштувати й раніше, якщо ви хочете.

Смок засміявся і похитав головою.

— Пам'ятайте, — спокійно докінчив Снас, — тільки Ентону вдалося втекти. Йому дуже пощастило, неабияк пощастило.

Лабіскві казала Смокові, що в її батька залізна воля.

— Четвероокий звичайно називав його "Крижаним Піратом", але я не знаю, що воно означає, — "Владар Морозу", "Печерний Ведмідь", "Первісний Звір", "Король Оленів", "Бородатий Леопард" та ще багатьма іншими прізвиськами. Він, власне кажучи, й навчив мене говорити англійською мовою. Він завжди жартував і називав мене своїм гепардом, коли я була сердита. Що це таке — гепард?

Вона щебетала з дитячою наївністю, яка, на Смокову думку, не зовсім личила повнолітній дівчині.

Так, її батько був дуже суворий. Всі його боялися. Він був страшний, коли сердився. Тут живе плем'я Дикобразів. Через них і через плем'я Лукви Снас збував шкури білим, вимінюючи за них набої та тютюн. Він завжди вів справи чесно, але ватажок Дикобразів почав шахраювати. Снас двічі попередив його, а потім спалив селище і вбив дванадцять душ з племені Дикобразів. Після цього ніхто не намагався обдурити Снаса. Якось, коли вона була ще маленькою дівчинкою, було забито одного білого, що хотів утекти. Ні, не сам батько зробив це, але він наказав його вбити. Ніколи ще не було, щоб індієць не послухав батька.

Що більше Смок довідувався від неї про Снаса, то загадковішою робилася для нього ця постать.

— А скажіть мені, чи це правда, — питала дівчина, — що були колись чоловік і жінка, яких звали Паоло й Франческа і які дуже кохалися?

Смок кивнув головою.

— Четвероокий розповідав мені про них, — вся вона аж засвітилася щастям. — Але він не скінчив. І, як бачите, я не була певна. Коли я спитала батька, він дуже розсердився. Індійці казали мені, що він страшенно лаяв Четвероокого. А то ще були Трістан та Ізольда, — вірніше: дві Ізольди. Це дуже сумна історія. Але я теж хотіла б так кохати! Чи люблять так усі молоді хлопці й дівчата на світі? Тут нема цього. Вони тільки женяться. Здається, що їм немає часу. Я англійка і ніколи не одружуся з індійцем. А ви?.. Через те я й не запалюю свого дівочого багаття. Дехто з парубків напосідає на батька, щоб примусив мене запалити. І Лібаш теж. Він добрий мисливець. А Махкук усе ходить поблизу намету та співає пісень. Кумедний він. Ввечері, як стемніє, підійдіть до. мого намету, то почуєте, як він співає. Але батько дав мені волю робити як хочу, і тому я й пе запалюю свого вогню. Знаєте, коли дівчина хоче віддаватися, то в такий спосіб подає звістку парубкам. Четвероокий завжди казав, що це чудовий звичай. А сам нікого не взяв собі за жінку. Можливо, був застарий. Мав уже лисину, але я не думаю, щоб він справді був дуже старий. А як ви знаєте, що закохалися… Закохалися так, як Паоло і Франческа?

Смок зніяковів від ясним поглядом її блакитних очей.

— Ну, бачите… — запинався він. — Кажуть, що кохання дорожче за життя. Коли хтось відчує, чи то він, чи вона, що не може без когось жити… Значить, прийшло кохання. А взагалі, розповісти це важко. Це просто знаєш от і все.

Вона глянула в далину, тяжко зітхнула і знову взялася до шиття.

— Я, — сказала вона трохи згодом, — я ніколи не піду заміж.

VI

— Аби якось вибратись звідси, а там уже кинутися навтьоки, — похмуро сказав Малий.

— Ми ніби у великій пастці, — погодився Смок.

З вершини лисого шпиля вони роздивлялися на Снасові володіння. З заходу, сходу і півдня їх обступили високі гори й зубчасті кряжі. На північ стелилась безкрая рівнина. І все ж вони знали, що й там чимало хребтів постануть на їхньому шляху.

— О цій порі року я міг би дати вам три дні фори, — сказав Спас Смокові якось увечері. — Самі бачите, що вас зрадив би слід. Ентон утік, коли сніг розтанув. Мої хлопці наздоженуть кого хочете з білих людей; до того ж ви самі торували б їм шлях. А як розтане сніг, я вже подбаю, щоб вам не трапилося нагоди, як тому Ентону. Наше життя здорове. А світ — він швидко забувається. Мене завжди дивувало, як легко можна обходитись без нього.

— Хто мене турбує, так це Дені Мак-Кен, — признався Смокові Малий. — Він не здатний до втечі, але присягається, що знає дорогу на захід. Отож доведеться тягти і його за собою.

— Ми всі тут в однаковому становищі, — зауважив Смок.

— Тільки не ти.

— А чому?

— Хіба ти не чув новини?

Смок захитав головою.

— Сьогодні я чув, що ввечері вже розпочнеться, на цілих півроку до терміну.

Смок тільки знизав плечима.

— І ти не цікавишся — що? — дратував побратима Малий.

— Сподіваюсь почути від тебе.

— Ну от, жінка Денні щойно сказала парубкам… — Малий навмисне спинився, — а парубки, як звичайно, сказали мені… що сьогодні дівчата запалять багаття. От і все. Це тобі подобається?

— Не розумію, куди ти вернеш.

— Не розумієш? Та це ж яснісінько. Є тут одна спідниця, що важить на тебе. От вона й збирається запалити вогонь. А звуть її Лабіскві. О, я спостеріг, як вона дивиться на тебе! Вона ніколи ще не запалювала багаття. Завжди казала, що не вийде заміж за індійця. І от тепер, якщо вона, клята, запалить вогонь, то це тільки для мого бідного Смока.

— Ти маєш рацію, сказав Смок, і серце його впало: він пригадав, як поводилася Лабіскві останнім часом.

— Так воно завжди буває, — вів далі Малий. — Тільки ми задумали тікати, як з'явилася ота спідниця і все поплутала. Не щастить нам… Еге! Ти чуєш?

Три старі жінки спинилися між табором парубків та вогнищем Мак-Кена, і найстарша з них почала щось вигукувати різким фальцетом.

Смок вловив тільки імена, і Малий, сумно посміхаючись, тлумачив йому:

— Лабіскві, дочка Снаса, Великого Вождя й Повелителя Хмар, сьогодні ввечері запалює свій перший дівочий вогонь. Мака, донька знаменитого Овітса, Переможця Вовків…

Так було перераховано імена кільканадцяти дівчат, і три галасливих вісниці поплентались далі, щоб оголосити їх біля інших вогнищ.

Парубки, що заприсягалися ніколи не балакати з дівчатами, не цікавились наступним святом і, щоб виявити своє презирство, одразу почали ладнатися в дорогу, хоч Снас наказував їм вирушити тільки на другий день. Не погоджуючись з думками старих мисливців, Снас вирішив, що стадо оленів, слідами якого йде плем'я, поділилося. Парубкам було доручено розвідати це і пошукати другої половини великого стада.

Смок, занепокоєний тим, що Лабіскві запалювала вогонь, і собі пристав до парубоцтва. Але раніше він порадився з Малим і Мак-Кеном.

— Чекай нас там на третій день, Смоку, — сказав Малий. — А ми захопимо з собою начиння і собак.

— Але пам'ятай, — застеріг його Смок, — коли щось перешкодить нашій зустрічі, ви йдіть далі й виходьте прямо до Юкону. Якщо вам пощастить, то влітку прийдете по мене. Якщо ж мені пощастить, то я повернусь по вас.

Мак-Кен, що стояв біля свого вогню, показав очима на. скелясту гору, там, де високе західне пасмо заступало розлогу рівнину.

— Ото вона, — сказав він. — З південного боку — маленький струмок. Ми підемо ним угору. На третій день дістанемось туди. Де б ви не вийшли до струмка, то зустрінете нас або знайдете наші сліди.

VII

Але Смоку не пощастило. Парубки змінили напрям, тоді як Малий і Мак-Кен простували з собаками до верхів'я струмка. Смок з парубками опинився за шістдесят миль на північний схід, натрапивши на слід другого стада оленів. Лише через кілька днів, коли вже добре смеркло, вони повернулися до табору. Падав сніг. Жінка, що стояла, лементуючи біля вогню, кинулася до Смока. В очах у неї була люта зненависть, і вона кляла його, лаяла й показувала на щось загорнуте в хутро, що лежало на санках.

Що трапилось, Смок міг тільки здогадуватися, і коли підійшов до вогнища Мак-Кена, то сподівався, що й тут його зустрінуть лайкою. Але, замість того, побачив самого Мак-Кена, що сумлінно жував шматок оленини.

— Я не вояк, — пояснював він плаксиво. — Але Малий утік, хоч зараз вони женуться за ним. Він бився, як лев. Але його піймають неодмінно. Тепер йому кінець, бо він підстрелив двох парубків, а третьому влучив прямісінько в серце.

— Знаю, — відповів Смок. — Я щойно зустрів удову.

— Старий Снас хоче бачити вас, — додав Мак-Кен. — Він наказав, щоб ви, як тільки повернетесь, одразу йшли до нього. Про вас він нічого не знає. Пам'ятайте, Малий тікав тільки зі мною.

Біля Снасового вогню Смок зустрів Лабіскві. Вона глянула на нього з такою ніжністю, що Смока охопив переляк.

— Я рада, що ви не тікали, — сказала вона. — Бачите, я... — Дівчина завагалась, але не опустила очей. — Я запалила свій вогонь. Звичайно, це тільки для вас. Збулося. Я кохаю вас дужче, ніж батька. Дужче, ніж тисяча Лібашів і Махкуків. Я кохаю вас більше, ніж будь-кого на світі. Я кохаю — як це не дивно — як кохала Франческа, як кохала Ізольда.

Старий Четвероокий казав правду. Індійці так не кохають. Але у мене блакитні очі і біла шкіра. Ви теж білий. Ми білі обоє.

Ще жодна жінка не освідчувалась Смокові у коханні, і він не знав, що робити. Це навіть не було освідчення, його згоди тут не питали. Лабіскві все вирішила сама. Очі її сяяли так ніжно, що він дивувався, чому вона не обійме його і не покладе йому голови на плече. Нарешті він зрозумів, що, незважаючи на всю свою щирість і силу кохання, вона не знала, як виявити його. У первісних дикунів це відбувається інакше. Тому їй ніде було навчитися. Вона щебетала про щастя кохати, а він силкувався примусити себе сказати їй правду. Бо ж саме була нагода.

— Але послухайте, Лабіскві, — почав він. — Чи ви певні, що знаєте від Четвероокого всю історію кохання Паоло й Франчески?

Вона сплеснула руками і засміялася, непохитна в своєму щасті.

— Хіба ще не кінець?! Я так і знала, що то ще не все про кохання! Я багато думала з того часу, як запалила свій вогонь, я…

Тут крізь густу пелену лапатого снігу підійшов Снас, і Смок втратив нагоду.

— Добривечір, — буркнув похмурий Снас. — Ваш товариш тут заварив кашу. Я дуже радий, що ви розумніший.

— Може, скажете, що трапилося? — спитав Смок.

В густій бороді грізно блиснули білі зуби.

— Звичайно, скажу. Ваш товариш убив одного з моїх людей. Цей покидьок Мак-Кен здався при першому пострілі. Він ніколи вже не тікатиме. Та й вашого товариша доженуть мої мисливці. Він ніколи не

дійде до басейну Юкону. Що ж до вас, то ви спатимете відтепер біля мого вогнища. Я сам буду пильнувати вас.

VIII

Тепер становище Смока було досить скрутне. Він бачився з Лабіскві частіше, ніж коли, її привабливість і невинність, та щире кохання лякали його. Вона одверто дивилася на нього закоханими очима, і кожний погляд ніжно голубив його. Він ніяк не міг наважитися сказати їй про Джой Гастел. Все лихо було в тому, що Лабіскві й справді була напрочуд гарна. Така, що не можна було одвести очей. Хоч його й мучило сумління, та мусив визнати, що всі ці зустрічі йому приємні. Вперше в житті він заглядав у жіночу душу, така ясна вона була в Лабіскві, така невинна і чиста, що він читав у ній, як у книзі. Вся первісна чеснота була в ній, не зіпсована ні умовностями, ні брехнею. Пригадався йому Шопенгауер, і Смок знав тепер, що той його сумний філософ не мав рації. Знати жінку так, як Смок знав Лабіскві, це значить переконатися, що всі ненависники жінок несповна розуму.

Лабіскві була просто-таки надзвичайна, а проте поруч з її обличчям невпинно поставало обличчя Джой. Та володіла собою, знала, як триматися, знала всі заборони цивілізації, але в його уяві Джой малювалася такою ж чесною, як і Лабіскві. Дивлячись на одну, він порівнював її з другою. На всіх жінок на світі дивився вій тими очима, що заглядали тепер в душу Лабіскві при світлі Снасового вогнища в країні снігів.

І Смок пізнав самого себе. Він пригадав усе, що знав про Джой Гастел, і був певен, що кохає її. Але його захоплювала й Лабіскві. А що ж тоді це, як не кохання? Він не міг добрати до цього ніякої іншої назви. Це було теж кохання. Це мусило бути кохання. І він був дуже вражений, збагнувши, що він схильний до полігамії. Він чув по студіях Сан-Франціско твердження, що один чоловік може кохати одночасно двох, а то навіть і трьох жінок. Але не вірив цьому. Як міг він цьому вірити, коли не мав досвіду? Тепер справа стояла інакше. Він справді кохав двох

жінок. Здебільшого він був перекопаний, що кохає Джой Гастел дужче, але бували й такі хвилини, коли він думав, що дужче кохає Лабіскві.

— На світі багато жінок, — сказала якось вона. — І всі вони кохають чоловіків. Вас, мабуть, багато кохало?

Смок не відповів.

— Скажіть мені, — домагалась вона. — Хіба не так?

— Я ще ніколи не був жонатий, — викручувався Смок.

— І у вас більше нікого нема? Ніякої іншої Ізольди десь там, за горами?

Тут Смок і зрозумів, що він боягуз. Він чомусь збрехав. Проти волі, але збрехав. Він захитав головою, ласкаво посміхнувшись, і, певно, й сам не відав, скільки ніжності було в його очах, бо Лабіскві раптом вся аж засвітилася щастям.

Він виправдувався сам перед собою, заспокоював себе облудними доказами, — але ж він не був спартанцем, щоб розбити її серце.

Снас теж частенько бентежив його.

— Кому приємно бачити свою дочку заміжжю? казав він Смокові. — Особливо людині чутливій. Це важко. Одна думка про це й то вражає. Але життя є життя, і Маргеріт теж мусить колись одружитися.

Він трохи помовчав, а потім провадив:

— Я сувора, жорстока людина. Проте закон для мене святий, і я справедливий. Тим більше, що тут, серед цього первісного народу, я сам закон і справедливість.

Що він хотів сказати, Смок так і не довідався, бо його раптом перепинив вибух дзвінкого, наче срібло, сміху Лабіскві, що весело бавилась з вовченям у наметі. Обличчя Снаса скорчилось від болю.

— Я можу стерпіти це, — похмуро бубонів він. — Маргеріт мусить вийти заміж, і дуже добре, що ви опинилися тут.

Лабіскві саме вийшла з намету і підійшла до багаття з вовченям на руках; її наче магнітом тягло подивитися на милого, а в очах так і сяяло кохання, якого ніхто не навчив її ховати.

IX

— Послухайте, — сказав Мак-Кен. — Ось і весна, сніг скоро вкриється настом. Найліпший час для мандрівки, якби не весняні гірські хуртовини. Я знаю їх. І з кимось іншим нізащо не тікав би о цій порі, та з вами наважився.

— Але ж ви не зможете бігти, — заперечував Смок. — Ваш хребет став м'який, ніби мозок у ньому розтопився. Якщо я й тікатиму, то тільки сам. А можливо й не буду тікати. М'ясо оленів смачне, а скоро прийде літо, будемо їсти лососину.

— Ваш товариш помер, — казав Спас, — мої мисливці не вбивали його. Вони знайшли його тіло в горах. Він замерз під час хуги. Жодна людина не може звідси втекти… То коли ми справлятимем ваше весілля?

— Я пильную за вами, — казала Лабіскві. — У вас глибокий смуток в очах. О, я добре знаю ваше обличчя! На шиї у вас є маленький шрам,

якраз під вухом. Коли ви щасливі, куточки рота піднімаються вгору. Коли ж вам сумно, вони спускаються вниз. Коли ви посміхаєтесь, я бачу три-чотири промені в куточках очей, коли смієтесь — шість. Іноді буває навіть сім. А от тепер немає жодного.

Я ніколи не читала книжок бо не вмію читати. Але Четвероокий багато дечого навчив мене. Англійську мову я добре знаю. Це він мене навчив. В його очах я теж бачила сум і журбу за світом. Він часто журився. Хоч тут і гарне м'ясо, і риби вдосталь, і ягоди є, і коріння, і борошно буває, проте він журився за своїм краєм. Невже й ви тужите за ним? Четвероокий не мав тут нікого. А ви ж маєте мене. — Вона зітхнула й похитала головою… — Четвероокий помер з журби за своїм краєм. Якщо ви житимете тут завжди, то теж помрете з журби? Я не знаю вашого краю. Чи не хочете й ви тікати?

Смок не міг говорити, але вона бачила відповідь у журливих куточках його вуст.

Проминула хвилина мовчання. Вона, мабуть, боролася зі своїм почуттям, а Смок кляв себе за нерішучість, за нездатність сказати правду, за те, що мовчав про кохання до іншої жінки.

Знову Лабіскві зітхнула.

— Ну, гаразд. Я так кохаю вас, що навіть не боюся батькового гніву. А в гніві він страшніший за гірську завірюху. Ви розповіли мені, що то кохання. Ось вам доказ кохання. Я допоможу вам втекти.

X

Смок тихо прокинувся. Теплі маленькі пальчики торкнулися його щоки і ніжно лягли на вуста. Хутро, притрушене інеєм, залоскотало обличчя, і хтось тихенько сказав йому:

— Ну, ходімте!

Він обережно сів і прислухався. Сотні вовкодавів вже виводили свої нічні пісні, але навіть крізь це виття Смок почув рівне Снасове дихання.

Лабіскві легенько потягла його за рукав, і Смок зрозумів, що вона хотіла. Він узяв свої мокасини й вовняні шкарпетки і виповз на сніг. Минувши вогнище, що вже пригасало, вона показала йому на взуття і, поки Смок узувався, сама повернулася до намету, де спав Снас.

Помацавши рукою годинника, Смок дізнався, що була перша година ночі. Зовсім тепло, подумав він, не більше як десять під нулем. Лабіскві вернулася й повела його темними стежками серед поснулого табору. Ступали легко, як тільки могли, і все ж сніг рипів під мокасинами, але звуки губились серед собачого виття.

— Тепер ми можемо говорити, — сказала Лабіскві, коли останнє вогнище лишилося позаду.

При світлі зірок вона глянула йому в обличчя. Смок раптом помітив, що вона щось несла, і, поторкавши, довідався, що то його лижви і рушниця, два пояси з набоями і постіль.

— Я все приготувала, — сказала Лабіскві і радісно засміялась. — Ще два дні тому я зробила схованку. Там є м'ясо, борошно, сірники та лижви, на яких краще йти по твердому насту. О, я вмію ходити снігом, ми підемо швидко, коханий.

Смок не зміг нічого сказати. Досить несподіваним було те, що вона влаштувала втечу, але щоб і вона наважилась тікати з ним, цього він зовсім не сподівався. Не знаючи, що далі чинити, він мовчки позабирав од неї речі, а потім обняв і пригорнув до себе.

— Бог добрий, — шепотіла Лабіскві. — Він послав мені милого.

Але Смок виявив досить мужності, щоб не сказати, що хоче тікати сам. І поки він зважився щось мовити, усі згадки про ясні, сонячні країни зникли й потьмарились в його пам'яті.

— Давай вернемось, Лабіскві, — сказав він. — Ти будеш мені за дружину, і ми житимем завжди з твоїм народом.

— Ні! Ні! — загукала вона, а тіло її, що було в його обіймах, аж здригнулося. — Я знаю. Я багато думала. Журба за рідним краєм краятиме тобі серце. Четвероокий помер від цього. І ти помреш. Всі; люди з ваших країв сумують. Я не хочу, щоб ти помер. Ми підемо на південь і подолаєм снігові гори.

— Моя люба, — змагався Смок, — ми мусимо вернутися.

Вона притулила йому рукавицю до вуст.

— Ти кохаєш мене? Скажи, що кохаєш.

— Я кохаю тебе, Лабіскві. Ти моя мила, моє…

Знову рукавиця не дала йому говорити.

— Ми підемо до схованки, — сказала вона рішуче. — Це за три милі звідси. Ходімо.

Він опирався, та вона тягла його за руки, його ж спокушало сказати про ту другу жінку, по той бік південних гір.

— Було б велике лихо тепер вернутися, — казала вона. — Я… я… дикунка, і я боюся того світу, але ще більше боюсь за тебе. Це якраз те, що ти казав. Я кохаю тебе дужче, аніж кого іншого. Я кохаю тебе дужче, ніж саму себе. У мене тільки й думки, що про тебе. І вони такі яскраві ті

думки, їх так багато, як зірок на небі... Я не можу навіть висловити цього. Вони ось тут — дивись!

Кажучи це, вона стягла його рукавицю і просунула руку собі під парку, до серця, міцно-міцно притиснувши до грудей.

Смок довго мовчки наслухав, як билося її серце, бо розумів, що воно б'ється для нього, що тьохкання його — це кохання. Потім поволі, все ще держачи його руку, вона відхилилась й пішла до схованки. Смок не міг далі опиратися. Наче те серце, що билось під його долонею, вело його за собою.

XI

Поверхня снігу, що відтавала за день, вночі замерзала, тому була така міцна, що вони швидко бігли на своїх лижвах.

— Ось тут, в гущавині, схованка, — сказала Лабіскві.

Але раптом схопила його за руку, боязко затремтівши з несподіванки. За деревами весело стрибало полум'я невеличкого багаття, а біля нього сидів Мак-Кен. Лабіскві щось пробубоніла по-індійськи, і це так скидалося на ляскання батога, що Смок збагнув, за віщо Четвероокий прозвав її гепардом.

— Я боявся, що ви втечете без мене, — виправдувався Мак-Кен. Його маленькі очиці лукаво блимнули. — Я слідкував за дівчиною й, коли побачив, що вона ховає лижви та їжу, теж пішов. Я захопив свої лижви, одіж і харч. Багаття? Не турбуйтеся. Табір спить, а чекати було холодно. Ну що, одразу й помандруємо?

Лабіскві швидко глянула на Смока і так само швидко винесла свій вирок. Хоч у коханні вона поводилась, як дитина, зате тепер показала неабияку рішучість.

— Мак-Кене, ти собака! — зашипіла вона, і очі її дико блиснули. — Я знаю, що ти ладен сполошити табір, якщо тебе не візьмуть. Гаразд. Ми візьмемо тебе. Але гляди. У мене батькова вдача. Будеш робити все, що скажуть. Будеш коритися. А якщо здумаєш огинатись, то краще тобі сидіти вдома!

На світанку вони опинилися в смузі шпилів, що лежали між розлогою рівниною й горами. Мак-Кен запропонував поснідати, але вони йшли далі. Так вони йтимуть, поки сніг, підтанувши на сонці, не стане крихкий. Тоді й снідатимуть.

Лабіскві розповідала Смокові все, що знала про цю країну, і про те, як вона думала обдурити погоню. Звідси тільки два шляхи: один на захід, другий на південь. Снас. негайно пошле парубоцькі загони, щоб захопити обидві стежини. Але був ще й інший шлях на південь. Правда, напівдорозі серед високих гір він повертав на захід і йшов трьома перевалами, які виводили на звичайний тракт. Коли парубки не знайдуть слідів, то, мабуть, повернуть, гадаючи, що втікачі пішли на захід, бо їм і на думку не спаде, що вони зважилися тікати найдовшим шляхом. Оглянувшись на Мак-Кена, що плентався позаду, Лабіскві стиха сказала:

— Він їсть. Це недобре.

Смок обернувся. Ірландець нишком жував, витягаючи м'ясо з торби.

— Не їжте до пори, Мак-Кене, — звелів він. — В країні, де ми їдемо, нема дичини.

Коло першої години снігова поверхня так відтала, що лижви провалювалися; о другій годині навіть перетинки не помагали. Розташувалися на одпочинок і вперше попоїли. Смок оглянув запаси їжі. Мак-Кен понапихав у свою торбину стільки шкурок чорнобурих лисиць, що для м'яса ледве лишалося місця.

— Запевняю вас, я не знав, що вони займуть так багато місця, — виправдувався він. — Я клав їх поночі. Зате вони коштують добрі гроші. А маючи зброю, ми вдосталь здобудемо дичини.

— Вовки б тебе з'їли, — зловісно сказав Смок, а очі Лабіскві гнівно спалахнули.

Удвох вони розрахували, що їжі вистачить на місяць, якщо бути ощадними і не давати волі своєму апетитові. Смок поділив усе на три частини, бо цього домагалася Лабіскві, яка теж хотіла нести вантаж.

На другий день струмок вивів їх на широку полонину, і вони, раз у раз провалюючись, щасливо досягли твердого перевалу.

— Ще десять хвилин, і ми не змогли б перейти полонини, — сказав Смок, коли спинилися перепочити. — Ми, мабуть, піднялися на тисячу футів.

Але Лабіскві мовчки показала на розлогу долину. Поміж рідкими деревами маячіло п'ять темних плям, що ледве рухалися.

— Хлопці! — сказала вона.

— Вони провалюються по пояс, — зауважив Смок. — Сьогодні нізащо не злізуть сюди. Ми ще втечемо. Ходімо, Мак-Кене. Та ширше ступайте. Їсти не будемо, аж поки несила буде йти.

Мак-Кен зітхнув, у нього в кишені не було вже сала, і він уперто брів позаду.

Так вони йшли, не провалюючись, аж до третьої години і за цей час добилися туди, де падала тінь від гори, і сніг уже знову підмерзав. Лише раз вони спинилися, вийняли відібране у Мак-Кена сало і з'їли його на ходу. М'ясо дуже промерзло, і його можна було б їсти, тільки

потримавши на вогні. А сало кришилось у роті і хоч трохи заспокоювало шлунок.

О дев'ятій годині, коли після довгого присмерку небо облягла густа темрява, вони отаборилися серед купки маленьких сосен. Мак-Кен безпорадно пхикав. Денний перехід всіх дуже потомив, а він, крім того, незважаючи на свій дев'ятирічний досвід, їв по дорозі сніг і тепер мучився, бо пекло в роті.

Лабіскві була невтомна. Смок дивувався з її життєздатності й витривалості. Її веселість не була робленою. Завжди у неї була посмішка на вустах, а її рука пестливо затримувалась, коли їй траплялося торкнутись до нього.

Вночі повіяв вітер і випав сніг. Вдень їх сліпила хуртовина, і тому вони не помітили струмка, де шлях завертав до західного перевалу. Більше двох день вони блукали, і за ці два дні весна знов змінилася зимою.

— Хлопці загубили наш слід, одпочинемо день, — прохав Мак-Кен.

Але цього не можна було робити. Смок і Лабіскві розуміли всю небезпеку свого становища. Вони заблудили серед високих гір, де не було жодної дичини і навіть сліду її. День у день вони бачили ті самі, неначе викуті з заліза, краєвиди, плуталися в лабіринті ущелин і долин, що зрідка виходили на захід. Опинившись у такій ущелині, вони могли йти тільки нею, не питаючи, куди вона їх виведе, бо суворі шпилі і гірські пасма обабіч були неприступні й недосяжні.

Страшні зусилля й холод виснажували їх, проте вони зменшили свою пайку. Одного разу вночі Смок прокинувся від якогось шурхоту. Він виразно чув зітхання й хрипіння там, де лежав Мак-Кен. Роздмухавши вогонь, він побачив Лабіскві, що тримала за горлянку ірландця й

силкувалася витягти йому з рота шмат м'яса. Раптом її рука опустилася, і в ній блиснув кинджал.

— Лабіскві! — гукнув Смок.

Рука завагалася.

— Не треба, — сказав він, підходячи до неї.

Вона аж трусилася від гніву, але рука, по деякому ваганню, опустилася. Лабіскві наче боялася, що не стримає себе, і тому пішла до вогню й почала підкидати дрова. Мак-Кен сів. Він стогнав, наляканий, але й розлючений.

— Де ви взяли м'ясо? — спитав Смок.

— Обшукай його, — сказала Лабіскві.

Це були перші слова, що вона промовила, і від гніву голос її тремтів.

Мак-Кен пручався, але Смок взяв його міцно й обшукав. З-під пахви в нього він витяг шматок м'яса: Мак-Кен одігрівав його своїм теплом. Тут вигук Лабіскві примусив Смока озирнутися. Вона кинулась до клунка

Мак-Кена й розв'язала його. Замість м'яса звідти посипався мох та всілякий непотріб, що його він напхав, аби надати мішкові звичайного вигляду.

Знову рука Лабіскві схопилася за кинджал, і дівчина кинулася до злочинця. Та Смок спинив її. Вона скорилася, плачучи від безсилої люті.

— О, любий, не в їжі справа! — бідкалась вона. — Він їсть тебе... Жере твоє життя!

— Ще поживемо, — заспокоював Смок. — Тепер він нестиме борошно. Сирим його він не їстиме, а як спробує, то я сам уб'ю його.

Він пригорнув її.

— Серденько моє, вбивати — то чоловіча справа. Жінки не вбивають.

— Невже ти перестанеш любити мене, коли я уб'ю цього собаку? — спитала вона здивовано.

— Любитиму, але менш, — ухилився Смок.

Вона покірно зітхнула.

— Гаразд. Я не вбиватиму його.

XII

Хлопці невпинно гналися за ними. Передбачаючи, якої дороги мусять триматися втікачі, а також добре орієнтуючись на місцевості, вони щоразу потрапляли на їхній слід. Коли падав сніг, Смок і Лабіскві міняли напрямок, зненацька йдучи на схід, тоді як кращий шлях провадив на південь або на захід; минаючи низькі перевали, вони навмисне дерлися на вищі. Проте ніяк не могли спекатися погоні. Іноді вигравали кілька день, але за якийсь час хлопці знову з'являлися в далині. Скільки минуло днів, ночей, коли вони спочивали, скільки разів знімалась віхола, Смок вже й лік загубив. Серед якоїсь дикої, божевільної фантасмагорії страждань і боротьби вони з Лабіскві йшли все далі, а Мак-Кен, що весь час затримував їх з тої чи іншої причини, плентався десь позаду. Вони йшли темними ущелинами з такими стрімкими кручами, що навіть сніг на них не тримався; а то переходили крижаними долинами по замерзлих озерах. Отаборювались вище смуги лісів, не розкладаючи багаття; м'ясо, щоб можна було їсти, відігрівали теплом свого тіла. І незважаючи на це, Лабіскві завжди була бадьора, весела і тільки на

Мак-Кена дивилася без усміху. Ніщо не могло затьмарити її кохання до Смока.

Наче та кішка, пильнувала вона за розподілом убогої їжі, і Смок бачив, як ненавиділа Мак-Кена, коли той починав ворушити щелепами.

Якось Лабіскві взялася ділити їжу, і одразу ж Мак-Кен вибухнув диким протестом. Не тільки йому, але й собі вона поклала менше, ніж Смокові. Після цього Смок ділив м'ясо сам. Якось уранці, після сніжної ночі, їх захопила невеличка лавина і скинула на сто ярдів з гори. Вони щасливо вибралися з неї, тільки Мак-Кен загубив клунка з борошном. Другий обвал поховав клунка назавжди. Після того, хоч лихо скоїлося не з вини Мак-Кена, Лабіскві ні разу й не глянула на нього, і Смок розумів, що вона боялася свого гніву.

XIII

Настав перший. погожий ранок: в небі ясна блакить і сонячне сяйво на снігу. Дорога йшла довгим схилом, й вони волоклися, наче примари в царстві мерців. Навколо панував непорушний, холодний спокій. Далекі шпилі, що прикрашали хребет Скелястих гір, виднілись так виразно, наче були не далі як за п'ять миль.

— Щось має бути... — прошепотіла Лабіскві. — Ти відчуваєш? Все якесь чудне!

— Неначе мороз мене проймає, — відповів Смок.

— Щось гуде в голові і в серці! — схвильовано казала вона. — Дивне якесь почуття.

— Я відчуваю, ніби щось зовні обгортає мене холодом і кожний нерв тремтить, — вторив їй Смок.

За чверть години вони спинилися перепочити.

— Я не бачу далеких гір, — зауважив Смок.

— Повітря стало якесь густе, — сказала Лабіскві. — Дихати важко.

— Дивіться: три сонця! — хрипів Мак-Кен.

Вони бачили двоє фальшивих сонць обабіч справжнього сонця.

— Їх п'ятеро! — гукнула Лабіскві.

Нові й нові сонця виринали й спалахували перед їхніми очима.

— Господи, їм ліку немає! — харчав Мак-Кен.

І справді, куди не глянь, блищали сліпучо-білі сонця.

Мак-Кен пронизливо заскавчав від болю.

— Пече! — пожалівся він.

Тоді скрикнула й Лабіскві. Смок так само відчув, як йому опалило щоку, а потім вкололо щось холодне. Це нагадало йому купання в морській воді серед безлічі медуз. Він машинально схопився за щоку, щоб скинути те, що вжалило.

І саме тоді пролунав постріл, — якийсь чудний і приглушений. Внизу були індійці і по черзі стріляли у втікачів.

— Розійдемось! — звелів Смок. — І видирайтесь мерщій на гору.

Троє людей кинулись урозтіч і поповзли під гору; обличчя їм кусали й ранили якісь невидимі жала.

Глухі постріли примарно лунали в повітрі.

— Дякувати богові, — гукнув Смок, — у них чотири мушкети і тільки один вінчестер. Крім того, всі ці сонця заважають їм цілитися.

— Бачиш, батько у нестямі, — сказала Лабіскві. — Їм велено вбити нас.

— Як дивно, — мовив Смок, — твій голос звучить наче здалека.

— Затули рота! — раптом гукнула Лабіскві. — Я знаю, що це таке. Затули рота рукавом!

Мак-Кен упав перший і силкувався встати на ноги. І потім всі падали знову і знову, аж поки не досягли верховини. Вони не знали, що з ними діється: тіло дубіло, руки і ноги потерпли. З верху гори вони, бачили хлопців, що, спотикаючись, дерлися вгору.

— Вони ніколи не дістануться сюди, — сказала Лабіскві. — Це біла смерть. Про неї розповідали старі люди. Незабаром впаде туман — ти ще такого не бачив. З нього рідко виходять живими.

Мак-Кена душило.

— Закрийте рота, — звелів Смок.

Ясне сяйво світило звідусіль, і Смок знову підвів очі до численних сонць. Вони мигтіли й заволікалися млою. У повітрі танцювали малюсінькі вогняні іскри. Найближчі шпилі вкрив чародійний туман.

Вкрив він і хлопців, що так завзято намагалися зловити їх. Мак-Кен, похилившись, сидів на лижвах; рота і очі він затулив руками.

— Ідіть, не спиняйтеся, — мовив Смок.

— Я не можу, — стогнав Мак-Кен.

Його скорчене тіло захиталося. Смок підійшов до нього. Він сам ледве рухався, долаючи страшенну знемогу, хоч голова була зовсім ясна.

— Облиш його, — бубоніла Лабіскві.

Але Смок робив своє. Він примусив ірландця підвестися і поставив його обличчям до схилу, з якого треба було спускатися. Потім пхнув його, і Мак-Кен полетів униз, гальмуючи лижі костуром.

Смок подивився на Лабіскві, й вона посміхнулась йому, хоч сама ледве трималася на ногах.

Він кивнув, щоб рушала, але Лабіскві підійшла ближче, і вони разом шугнули вниз, крізь густий і холодний вогонь.

Смок гальмував, але був важчий за Лабіскві і тому, випередивши її, помчав з шаленою швидкістю; йому вдалося спинитися лише далеко внизу на рівному плато. Тут він діждався Лабіскві, і вони знову пішли поруч, але що далі, то більше приставали. Найбільші зусилля не могли змусити їх рухатися швидше. Вони проминули Мак-Кена, що сидів, скорчившись на снігу, і Смок на ходу підняв його палицею.

— Тепер ми мусимо спинитися, — ледве шептала Лабіскві, — а то помремо. Треба накритися, як кажуть старі люди.

Вона, не гаючи часу, повідрізала ремінці на клунку. Смок розрізав і свої й востаннє глянув на смертельний туман та примарливі сонця. Вони накрилися з головою своїми ковдрами і щільно пригорнулися одне до одного. Хтось наштовхнувся на них і впав. Вони почули охкання й лайку і зміркували, що то був Мак-Кен. Він повалився на сніг і зайшовся від кашлю.

Їх раптом почало душити, груди рвав сухий кашель, якого не можна було спинити. Смок відчув жар. Лабіскві забила пропасниця.

Що далі, то частіше і нестерпніше ставали приступи кашлю, а ввечері їм трохи покращало, і вони задрімали.

Але Мак-Кен кашляв ще дужче; з того, як він стогнав, вони зрозуміли, що він у гарячці. Смок захотів підвестись, та Лабіскві вчепилася в нього.

— Ні, ні, — благала вона. — Розкритися — значить умерти. Сховай обличчя ось сюди, дихай тихенько й не балакай.

Так вони довго дрімали в темряві, хоч приступи кашлю часто будили їх. "Мабуть, вже північ минула", — подумав Смок, коли Мак-Кен закашлявся востаннє.

Смок прокинувся, відчувши на вустах дотик інших вуст. Він лежав у обіймах Лабіскві, його голова спочивала в неї на грудях. Голос її був веселий і дзвінкий, як звичайно.

— Вже день, — сказала вона. — Дивись, мій любий, вже день, ми живі! Треба вставати та йти далі, хоч я воліла б вік не підводитись. Ця ніч була така хороша! Я не спала і все дивилася на тебе. Я так тебе кохаю.

— Щось не чутно Мак-Кена, — промовив Смок. — А як це індійці не знайшли нас?

Він одсунув одежу й побачив у небі лише одне звичайнісіньке сонце. Дув вітерець, свіжий, морозний, віщуючи погожі дні. Навколо все було звичайне. Мак-Кен лежав на спині, його невмите, закурене димом обличчя застигло, наче мармур. Це зовсім не вразило Лабіскві.

— Глянь! Посмітюха! — гукала вона. — Це добра прикмета, коханий.

Індійців ніде не було.

XIV

Їжі стало так мало, що вони не зважувалися їсти й десятої частки голодної пайки. Багато днів і ночей мандрували вони, наче уві сні; часом Смок ловив себе на тому, що мурмотить щось собі під ніс, тупо вдивляючись в безкраї снігові шпилі. Потім знову неначе минали віки, і він знову приходив до пам'яті від власного бурмотіння. Лабіскві так само марила. І весь час вони прямували на захід, і весь час, наче на сміх, снігові гори заступали їм шлях, примушуючи повертати то на північ, то на південь.

— На південь нема шляху, — казала Лабіскві. — Старі люди знають. На захід, тільки на захід!

Одного дня зробилось холодно і почав падати густий сніг, навіть не сніг, а замерзлі крижинки. Вони падали цілий день і цілу ніч, і ще три дні й три ночі. Іти було неможливо, поки сніг не візьметься кригою, одтанувши вдень під весняним сонцем. Отож їм довелося лежати без руху в своїх хутрах. Через це вони їли менше, ніж завжди. Пайка була така мала, що майже не заспокоювала голоду. А шлунок аж корчився від нього. І голова боліла. Лабіскві мало не збожеволіла, смакуючи свою

крихітну пайку, вона щось радісно лопотала, плакала й верещала, і вперше схопила шматочок, призначений на другий день.

І Смок побачив дивну річ. Їжа на мить пробуджувала її свідомість. Тоді вона почала випльовувати їжу і розлютовано бити себе по роті.

Чимало дивного бачив Смок, поки вони мандрували. Довго падав сніг, а після нього повіяв дужий вітер, що ніс за собою змерзлі сніжинки і крутив ними, як буран крутить пісок. Всю ніч лютувала снігова буря, і, коли зовсім розвиднілось, Смокові все попливло перед очима, і він побачив чудні примари. Навколо здіймалися великі й малі шпилі, немовби натовп могутніх велетнів. Над кожним з них коливалися, маяли й тріпотіли велетенські снігові прапори, довжиною на кілька миль. Вони були білі, як молоко, а на них грала барвиста веселка в сріблястому сяйві сліпучого сонця.

— Мої очі бачать пришестя господнє, — співав Смок, дивлячись на ці серпанки снігу, занесені вітром в небесну блакить.

Скільки він не вдивлявся, прапори не зникали з очей, і Смок думав, що марить, аж поки й Лабіскві не підвелася.

— Я марю, Лабіскві, — звернувся він. — Дивись. Може й ти щось побачиш.

— Це не марево, — сказала вона. — Старі люди не раз говорили про це. Скоро повіє теплий вітер, і ми не загинемо, ми підемо на захід — і дійдемо.

XV

Смок застрелив посмітюху, і вони з'їли її. Якось в долині, серед набухлих верб, що купались в пухкому снігу, він підстрелив зайця. Потім

забив ще хиреньку ласку. Оце і все. Бо край той неначе вимер від якоїсь наглої хвороби.

Обличчя Лабіскві зробилось худе, але яскраві, усміхнені "очі завжди іскрилися, коли вона оберталась до нього. Вся вона сяяла якоюсь небесною красою.

Дні довшали, і сніг почав осідати. Удень поверхня його одтавала, а за ніч знову підмерзала. Тому йшли тільки вранці і ввечері, бо сніг не міг витримати їхньої ваги. Коли на Смока напала куряча сліпота, Лабіскві вела його на паску, прив'язаному до свого стану. А коли з нею сталося це, поводирем був Смок. Голодні, напівживі, вони дедалі глибше пірнали в забуття, і лиш поклик життя вів їх вперед по країні, що прокидалась від сну.

До краю виснажений, Смок боявся вже й спати, такі сновиддя ввижалися йому в цій божевільній, окутій присмерком країні. Завжди йому снилася їжа, і завжди вона була біля самого рота, але в останню мить кудись зникала. Він давав обіди своїм товаришам у Сан-Франціско, сам жадібно порядкуючи і прикрашаючи стіл гронами винограду з кармазиновим листям. Гості запізнювались і, вітаючись з ним, сипали жартами й дотепами, а він скаженів, бо прагнув швидше сісти за стіл. Він зненацька підходив до столу, непомітно хапав повну жменю чорних стиглих маслин і знов повертався стрічати гостей. А ті знову оточували його, сміялися й кидали дотепами, тоді як він мало не божеволів від думки, що в руці в нього стиглі маслини.

Смок давав багато таких обідів і кожного разу залишався ні з чим. Він був присутнім на банкетах, гідних Гаргантюа, де натовп гостей трощив засмажених биків, витягаючи їх із печей та кромсаючи ножами величезні шматки паруючого м'яса. Він стояв, роззявивши рота, перед довгим рядом індиків, що їх продавали крамарі в білих фартухах. І всі купували, опріч Смока, що стояв як укопаний. Ось він, ще хлопчиком, сидить з високо піднесеною ложкою над великою мискою з молоком, куди накришено хліба. А то женеться за полохливими коровами і

даремно силкується добути від них молока. Або в гидких підземеллях змагається з щурами з-за крихти чи покидька. Не було такої їжі, що не доводила б його до божевілля.

Тільки раз приснився йому приємний сон. Він помирає з голоду після корабельної катастрофи, десь на безлюдному острові; змагаючись з прибоєм Тихого океану, збирає мушлі, що попристававали до скелі, а потім складає їх коло сухих трісок, що лишилися від весняної поводі. Запаливши багаття, кладе на вугілля коштовну здобич, стежить, як розходяться стулки, а з них виглядає м'ясо, ніжне, рожеве. Спеклися! На цей раз ніхто не відніме у нього їжі! Сон збудеться нарешті! Тепер він попоїсть. Але за певністю приходить сумнів, і він лякається неминучого розчарування, аж поки м'ясо, гаряче й запашне, не опиняється у нього в роті, його зуби вп'ялися в м'ясо. Він їсть! Трапилось чудо! Це розбудило його. Було темно, він лежав на спині і чув своє плямкання, його щелепи рухалися, він жував, таки в роті у нього було м'ясо. Він не поворухнувся, і ось маленькі пальчики торкнулися його губів і всунули між них маленький шматочок м'яса. На цей раз він розсердився. Лабіскві скрикнула й, розплакавшись в його обіймах, швидко заснула. А він лежав і дивувався з сили кохання та дивної величі жіночого серця.

Нарешті прийшов час, коли зовсім не стало їжі. Високі шпилі одійшли, а перевали зробились нижчі, і перед ними прослався шлях на захід. Але рухатися далі не було сил, і, прокинувшись якось уранці, вони не змогли встати. Смок ледве зіп'явся на ноги, упав і вже рачки заходився розкладати багаття. А коли Лабіскві і собі спробувала встати, то одразу ж падала, цілком знесилена. Смок упав поруч неї і гірко всміхнувся від думки, що хотів розпалити нікому вже не потрібне багаття. Варити не було чого, а день був і так теплий. Проміж сосен віяв легенький вітрець, і звідусіль чути було дзюрчання невидимих струмочків.

Лабіскві лежала нерухомо, і Смок боявся, що вона вмерла. Після полудня його збудило цокотання білки. Тягнучи важку рушницю, він поплентався по копкому снігу. Він то повз коліньми, то вставав і,

ступивши до білки, падав. А та, наче дратуючи, поволі тікала від нього. Смок не мав сили, щоб одразу звести рушницю і вистрілити, хитра ж білка не спинялася. Не раз Смок падав у мокрий сніг і плакав од безсилля. Це був останній спалах життя, а потім його огорнув морок. Він не знав, скільки часу лежав непритомний, бо, коли очуняв, був уже вечір, він весь дрижав, а мокра одіж примерзла до снігу. Білка давно втекла, і, втомлений, виснажений, він все таки приповз назад до Лабіскві. Смок був такий кволий, що тлу ніч проспав, наче мертвий, і сни більш не бентежили його.

Сонце вже підбилося, і та сама білка стрекотіла на дереві, коли він прокинувся, тому що рука Лабіскві торкнулась його щоки.

— Поклади руку мені на серце, коханий, — сказала вона. — Голос її був чіткий, але кволий, і наче линув десь здаля. — У моєму серці жагуче кохання, моє кохання в твоїй руці.

Здавалось, минуло багато часу, поки вона знову заговорила.

— Пам'ятай, на південь шляху нема. Це добре знає оленячий люд. Тільки на захід… Там вихід… і ти дійдеш…

Смок знову поринув у дрімоту, але ще раз Лабіскві розбуркала його.

— Поцілуй мене, — сказала вона. — Поцілуй і я помру…

— Ми помремо разом, моя люба, — відповів він.

— Ні! — Кволим рухом руки вона спинила його, і хоч і тихий був її голос, Смок зрозумів усе. Її рука почала нишпорити, шукаючи чогось у відлозі парки, і, витягши звідтіль торбинку, вона поклала її Смокові в руку. — А зараз поцілуй мене, коханий. Поцілуй мене і поклади мені руку на серце.

Він притулився вустами до її вуст, і знову морок насунувся на нього, а коли він опритомнів, то зрозумів, що він тепер самотній. Скоро помре. І був навіть радий, що помре.

Та ось він побачив, що рука його лежить на торбинці. Мимоволі посміхнувшись, з одної цікавості, потяг за шнурок. Звідти посипалась їжа. Він пізнав кожний шматочок, кожну крихітку, — все це Лабіскві сховала від себе, — шматочки хліба, приховані ще задовго до того, як Мак-Кен загубив борошно; жилки, обдерті шматочки м'яса, крихітки сала, заяча лапка, ніжка білої ласочки; крильце і ніжка посмітюхи, — трагічні рештки, що свідчили про велике самозречення; це вона себе розпинала; це велика любов крала крихти у неї самої, смертельно голодної.

З божевільним сміхом Смок кинув усе це на кригу, і знову знепритомнів.

Йому снився дивний сон. Юкон геть висох. Він мандрував його річищем, поміж брудними калюжами та оточеними кригою скелями, збираючи великі самородки золота. Вага їх була завелика для нього, поки він не довідався, що їх можна їсти. І він почав жадібно їсти. Через що і ціну має золото, як не через те, що його можна їсти?

Коли Смок прокинувся, вже сяяло сонце. В голові у нього була якась дивна ясність. Але зір уже ніщо не затьмарювало. Зникло голодне тремтіння у всьому тілі, що так дратувало. Кров, здавалось, заграла, неначе весна увійшла і в нього. Смок повернувся, щоб збудити Лабіскві, і тільки тоді пригадав усе. Він глянув на їжу, що висипав був на сніг, її не було. Тепер він зрозумів, що то зона й була самородками золота, які ввижалися йому уві сні. Марячи, він повернувся до життя, тому що Лабіскві віддала йому своє життя. Вона відкрила йому очі, таємницю, ім'я якої — душа жінки.

Він був здивований, що спромігся дотягнути її тіло, загорнувши спершу в хутро, до відталого берега і поховати її.

Три дні, не маючи ріски в роті, Смок пробивався на захід. Опівдні третього дня він звалився коло широкого струмка, що вже скрес од криги. Він був певний, що то Клондайк. Поки темрява не огорнула його, він розв'язав клунок, попрощався з ясним світом і загорнувся в ковдру.

Чиєсь пищання розбудило його. Вже смеркалось. Над ним у гілках сосни були куріпки. Голод примусив його діяти, але він рухався, як неживий. Проминуло п'ять хвилин, поки він приклав рушницю до плеча і ще п'ять, поки, лежачи на спині і цілячи просто вгору, зважився натиснути курок. Він схибив. Жодна куріпка не впала, але жодна і не полетіла. Вони лише вовтузилися та перегукувались ліниво. Плече у нього боліло. Із другим пострілом теж не пощастило, бо він здригнувся, коли натиснув курок.

Куріпки не полетіли. Він склав ковдру і підклав її між правим боком і рукою. Сперши рушницю, він вистрілив ще раз, і один птах упав з дерева. Він пожадливо схопив його, але м'яса майже не було. Куля великого калібру не лишила майже нічого, крім понівеченого пір'я. І навіть після цього куріпки зосталися на місці, і Смок вирішив: стріляти — то лише в голову. Тепер він цілив тільки в голову. Раз-по-раз він заряджав рушницю. Хибив, попадав, а дурні куріпки, — занадто ледачі, щоб зніматись, — падали на нього, наче дощ, віддаючи своє життя, щоб він міг жити.

Першу з них Смок з'їв сирою. Потім він ліг і заснув, і це життя, яке він поглинув, повернуло до життя його тіло. Коли він прокинувся, було поночі. Живіт судомило від голоду, але він мав уже досить сил, щоб розкласти багаття. Аж до світанку він пік куріпок і їв, розгризаючи кістки куріпки зубами, давно одвиклими від роботи. Потім він цілий день спав і прокинувся, коли було вже поночі, і знову заснув, і сонце нового дня розбудило його.

З подивом він побачив, що багаття палахкотить, жеручи свіжу порцію хмизу, а поруч парує на вугіллі чайник. Біля вогню спокійно сидів Малий. Він палив самокрутку і пильно дивився на нього. Смок заворушив устами, але щось йому перехопило дух, і сльози самі полилися з очей. Він простяг руку за цигаркою і затягся з насолодою.

— Давно я не палив, — сказав він нарешті тихим, спокійним голосом. — Дуже давно.

— І не їв, як я бачу, — буркотливо додав Малий.

Смок кивнув і показав на куріп'яче пір'я, розкидане навкруги.

— Ось тільки недавно й поїв, — сказав він. — Знаєш, я випив би чашечку кави. Та з'їв би ще пирога з салом.

— Ну, а бобів? — спокушав Малий.

— І від них не відмовився б. Мені здається, що я знову зголоднів.

Поки один варив, а другий їв, вони коротко розповідали про свої пригоди.

— Крига на Клондайку скресла, — закінчив Малий, — і ми чекали, поки вона спливе. Зо мною два обшиті човни та шість молодців, — ти всіх їх знаєш. Ми йшли як треба. Але на тому тижні натрапили на водоспад. От я й облишив їх: хай тягнуть скелястим берегом човна. Сам я мусив поспішати. Захопив побільше їжі та й пішов. Я так і знав, що десь знайду тебе напівживого.

Смок кивнув і міцно потиснув руку Малого.

— Будемо йти, — сказав він.

— Та ти ж наче немовля. Куди нам поспішати?

— Малий, я поспішаю по те, що мені найдорожче на Клондайку. Пакуйся. Я не можу ждати. Я йду по скарб, найдорожчий скарб! Дорожчий за все на світі. За золоті озера, за копальні і життя, сповнене пригод. Це навіть краще, ніж бути справжнім мужчиною і їсти ведмедину.

Малий аж очі витріщив.

— Боже милостивий! Що ж то таке?.. Чи ти не збожеволів часом?

— Ні, ні, не збожеволів. Можливо, спершу треба добре виголодатись, щоб зробитися зрячим. Бо я побачив таке, про що ніколи не снив і не мріяв. Тепер я знаю, що таке жінка.

Малий розкрив рота, і на обличчі його ось-ось мала з'явитися глумлива посмішка.

— Не треба, — усовіщав його Смок. — Ти не знаєш, а я знаю.

І Малий утримався од жарту.

— Ага! Не треба й казати, я знаю її ім'я. Усі пішли осушувати озеро Несподіванок, а Джой Гастел і з місця не зрушила. Вона сидить у Доусоні і чекає, коли я повернусь і привезу тебе. Заприсяглася, що коли я не вернусь з тобою, то негайно продасть копальні, найме армію мисливців і виб'є дух з отого Снаса та його орди… Стій! Куди ж ти? Дай хоч спакуватись.